

مطالعہ ای در معارف اسلامی

تہیہ و ترتیب از:

عبد الرحمن بن عبد اللطیف المحمود

ترجمہ از:

دکتور نظام الدین نافع

استاد دانشگاہ اسلامی بین المللی اسلام آباد - پاکستان

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.ahlesonnat.com

www.isl.org.uk

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.videofarda.com

www.nourtv.net

www.sadaiislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.islam۴۱۱.com

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

فهرست مطالب	۳
سخن ناشر	۱۲
یاددهانی	۱۴
مقدمه	۱۵
پیشگفتار	۱۷
فضیلت علم	۱۷
الف- از دیدگاه قرآن مجید:	۱۷
ب- از دیدگاه حدیث شریف:	۱۷
سخنان علماء در مورد فضیلت علم:	۱۸
اموریکه مرسعات آنها بر طالب العلم واجب است:	۱۸
۱- اخلاص:	۱۸
۲- عمل نمودن به علم:	۱۹
۳- پیروی از سنت پیامبر اسلام ﷺ و دوری از تقلید:	۲۰
اقوال علماء در پیروی از سنت و ترک تقلید:	۲۲
فصل اول: هدايات و رهنمائي های گرانبهای آنحضرت ﷺ	۲۳
۱- دین نصیحت است	۲۴
نصیحت برای خدا:	۲۴
نصیحت برای کتاب خدا:	۲۴
نصیحت برای رسول خدا:	۲۵
نصیحت برای پیشوایان مسلمانان:	۲۵
نصیحت برای همه مسلمانان:	۲۵

-
-
- ۲- ارکان اسلام..... ۲۶
- ۳- استقامت در دین..... ۲۷
- ۴- دعوت به هدایت..... ۲۸
- ۵- مؤمن قوی..... ۲۹
- سبقت کنندگان بسوی خیرات:..... ۳۱
- میانه روان:..... ۳۱
- ستمگاران بر خویشان:..... ۳۱
- امور پر منفعت به دو قسم است: امور دینی، و امور دنیوی..... ۳۲
- امور پر منفعت در دنیا:..... ۳۴
- کدام کار و کسب بهتر است؟..... ۳۵
- ۶- اتحاد مسلمانان..... ۳۷
- فرض های عینی:..... ۳۸
- فرض های کفایی:..... ۳۹
- ۷- پاداش از جنس عمل است..... ۴۰
- چیزهای آتی الذکر از مضرات بحساب می آید:..... ۴۱
- ۸- خوبی ها بدی ها را محو مینماید..... ۴۴
- ۹- عاقبت ظلم..... ۴۸
- ظلم بر سه نوع است:..... ۵۰
- ۱۰- سنت های فطری..... ۵۱
- خداوند شریعت فطرتی را به دو نوع گردانیده است:..... ۵۲
- ۱۱- ریختن گناهان..... ۵۴
- ۱۲- صفت نماز..... ۵۶
- ۱۳- دین اسلام دین آسانی است..... ۶۱
- قاعدهء اول:..... ۶۶

۶۶.....	قاعدۀ دوم:
۶۶.....	قاعدۀ سوم:
۶۶.....	قاعدۀ چهارم:
۶۶.....	قاعدۀ پنجم:
۶۶.....	۱۴- حقوق مسلمان
۷۰.....	۱۵- اخلاق آنحضرت ﷺ
۷۴.....	۱۶- باقیات الصالحات (اعمال نیکوی دوام دار)
۷۴.....	اول- صدقه جاریه:
۷۵.....	دوم- علم نافع:
۷۵.....	سوم- فرزند صالح:
۷۷.....	۱۷- فرمانبرداری در چیزهای پسندیده
۷۸.....	۱۸- فتنه دنیا

فصل دوم: ۱- رحمت برای جهانیان ۲- ستاره های فضیلت ۳- امام های

مجتهد

۸۱.....	۱- رحمت برای جهانیان
۸۲.....	مختصر سیرت رسول خدا ﷺ
۸۲.....	اوصاف آنحضرت ﷺ
۸۳.....	ابتداء نور:
۹۰.....	۲- ستاره های فضیلت
۹۰.....	فضیلت و مقام یاران راستین و نیکو کردار آنحضرت ﷺ
۹۰.....	قرآن کریم:
۹۴.....	۱- احادیث نبوی شریف:
۹۶.....	تعریف صحابی:
۹۷.....	۳- سخنان علماء در مورد یاران آنحضرت ﷺ

۳- امام های مجتهد.....	۹۸
امام ابو حنیفه نعمان پسر ثابت - رحمه الله عليه :-	۹۸
پیدایش امام:	۹۸
اوصاف امام:	۹۸
علم امام ابو حنیفه - رحمه الله عليه :-	۹۹
شاگردان امام ابو حنیفه:	۱۰۰
سخنان علماء در مورد امام:	۱۰۰
مصادر فقه امام:	۱۰۱
امام مالک پسر انس - رحمه الله عليه -	۱۰۲
اوصاف و اخلاق امام مالک رحمه الله تعالى:	۱۰۲
مقام علمی و شخصیت امام مالک رحمه الله تعالى:	۱۰۳
امام محمد بن ادریس شافعی رحمه الله تعالى	۱۰۴
اوصاف و اخلاق امام شافعی رحمه الله تعالى:	۱۰۵
امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى	۱۰۵
اوصاف و اخلاق امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى:	۱۰۵
علم و دانش امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى:	۱۰۶
فصل سوم: اسلام دین خدا است	۱۰۸
۱- اسلام دین خدا است	۱۰۹
معنی اسلام:	۱۰۹
۱- اسلام عام:	۱۰۹
۲- اسلام خاص:	۱۰۹
ایمان به فرشته ها	۱۱۳
صفات ملائکه	۱۱۵
۱- فرشته ها مخلوق نورانی اند:	۱۱۵

- ۲- فرشته‌ها می‌توانند خود را به اشکال مختلف بسازند: ۱۱۶
- ۳- فرشته‌ها دارای بالها اند: ۱۱۶
- ۴- فرشته‌ها خداوند سبحانه و تعالی را عبادت میکنند: ۱۱۷
- حقیقت ایمان به فرشته‌ها چگونه تفصیلی و اجمالی: ۱۱۹
- ایمان به کتاب‌های آسمانی ۱۲۳
- ۱- تورات: ۱۲۳
- ۲- انجیل: ۱۲۴
- ۳- زبور: ۱۲۴
- ۱- صحیفه‌هایی است که برحضرت ابراهیم علیه السلام و حضرت موسی علیه السلام ۱۲۴
- ایمان به پیامبران و رسولان علیهم السلام ۱۲۹
- وظیفه ما در برابر پیامبران علیهم السلام: ۱۲۹
- معجزه: ۱۳۴
- ایمان به قضاء و قدر ۱۳۷
- قدر: ۱۳۷
- ۱- علم: ۱۳۷
- ۲- نوشتن: ۱۳۷
- ۳- مشیئت: ۱۳۸
- ۴- آفرینش: ۱۳۸
- ایمان به روز آخرت ۱۳۹
- دلیل ایمان داشتن به روز آخرت: ۱۴۰
- ۱- قرآن مجید: ۱۴۰
- ۲- حدیث: ۱۴۰
- ۳- اجماع: ۱۴۰
- ایمان آوردن به روز آخرت در بر گیرنده سه چیز است: ۱۴۱

-
-
- ۱- ایمان آوردن به زنده شدن بعد از مرگ: ۱۴۱
  - ۲- ایمان آوردن به حساب و جزاء اعمال: ۱۴۱
  - ۳- ایمان داشتن به جنت و دوزخ: ۱۴۱
  - چیزهای ضروری علوم اسلامی ۱۴۲
  - خصوصیت های شریعت اسلام: ۱۴۲
  - ۱- دین اسلام کامل است: ۱۴۳
  - ۲- دین اسلام دین وسط و اعتدال است: ۱۴۳
  - ۳- ایمان داشتن به امور غیبی: ۱۴۴
  - مسائل ابتدائی علم تفسیر ۱۴۵
  - تعریف قرآن کریم: ۱۴۵
  - علم تفسیر ۱۴۷
  - ارزش علم تفسیر: ۱۴۷
  - نشأت علم تفسیر: ۱۴۸
  - ۱- تفسیر در عهد آنحضرت ﷺ: ۱۴۸
  - ۲- تفسیر در عهد صحابه: ۱۴۹
  - ۳- تفسیر در عهد تابعین: ۱۴۹
  - ۴- دورهء تدوین (جمع آوری) تفسیر: ۱۴۹
  - انواع تفسیر: ۱۵۰
  - ۱- تفسیر به مأثور: ۱۵۰
  - ۲- تفسیر به رأی: ۱۵۰
  - راههای تفسیر قرآن کریم ۱۵۱
  - الف: تفسیر قرآن به قرآن: ۱۵۱
  - ب- تفسیر قرآن مجید بواسطهء احادیث پیامبر ﷺ: ۱۵۱
  - ج - تفسیر قرآن مجید به گفته های اصحاب ﷺ: ۱۵۱

مشهور ترین علماء تفسیر:	۱۵۲
۱- از صحابه:	۱۵۲
۲- از تابعین:	۱۵۲
مهم ترین کتابهای تفسیر به مأثور:	۱۵۲
مسائل مهم در باره تفسیر:	۱۵۳
مسائل ابتدائی علم سنت (حدیث)	۱۵۳
مقام و منزلت سنت (حدیث) در شریعت:	۱۵۴
بیم دادن از ترک سنت:	۱۵۶
عمل نمودن به خلاف حدیث:	۱۵۷
تعریف بدعت:	۱۵۷
انواع بدعت ها:	۱۵۸
۱- بدعت حقیقی:	۱۵۸
۲- بدعت اضافی (یعنی نسبتی):	۱۵۸
۳- بدعت ترک شده:	۱۵۸
اسباب بدعت کاری:	۱۵۹
۱- جهل و نادانی در احکام دین و دلائل	۱۵۹
۲- پیروی از خواهشات نفسانی در احکام:	۱۵۹
۳- ترجیح دادن دلائل عقلی بر دلائل نقلی:	۱۵۹
ضرر های بدعت کاری:	۱۵۹
اقسام علم حدیث:	۱۶۰
۱- علم حدیث روایت:	۱۶۰
۲- علم حدیث درایت:	۱۶۱
الف - علم تدریس اسناد:	۱۶۱
ب- متن حدیث:	۱۶۱

-
-
- ۱۶۱..... بعضی از کتاب های احادیث پیامبر اسلام ﷺ
- ۱۶۲..... اقسام حدیث از نگاه درجات:
- ۱۶۲..... مسائل ابتدائی علم فقه
- ۱۶۲..... مصادر فقه اسلامی:
- ۱۶۳..... ۱- قرآنکریم:
- ۱۶۳..... ۲- حدیث شریف:
- ۱۶۳..... ۳- اجماع:
- ۱۶۴..... ۴- قیاس:
- ۱۶۴..... قاعده های فقهی، و آنها زیاد است از آنجمله:
- ۱۶۵..... مثال ها:
- ۱۶۶..... مقدمات علم عقیده
- ۱۶۶..... تعریف عقیده:
- ۱۶۷..... اهمیت و ارزش عقیده:
- ۱۶۸..... مصادر و مآخذ اهل سنت و جماعت:
- ۱۶۹..... کلمهء طیبه - (لا إله إلا الله).....
- ۱۷۲..... ۱- داشتن علمی که منافی جهل باشد:
- ۱۷۲..... ۲- داشتن یقین که منافی شک باشد:
- ۱۷۳..... ۳- اقرار نمودن به زبان و تصدیق کردن آن به قلب:
- ۱۷۳..... ۴- تسلیم شدن به این کلمه:
- ۱۷۴..... ۵- صداقت و پاکی از دروغ و نفاق:
- ۱۷۴..... ۶- دوست داشتن این کلمه که منافی آن بغض و کینه توزی است:
- ۱۷۵..... ۷- اخلاص:
- ۱۷۶..... ۱- توحید در ربوبیت:
- ۱۷۶..... ۲- توحید الوهیت:

-
- ۳- توحید در اسماء و صفات:..... ۱۷۷
- گواهی دادن به اینکه محمد ﷺ رسول خدا است ۱۷۹
- شریک بخدا گرفتن و انواع آن ۱۸۲
- ۱- شرک اکبر:..... ۱۸۳
- ۲- شرک اصغر: ۱۸۵
- نفاق ۱۸۶
- ۱- نفاق اکبر: ۱۸۶
- ۲- نفاق اصغر: ۱۸۶
- مقام و منزلت عقل از نگاه اسلام ۱۸۷

سخن ناشر

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وصحبه أجمعين.

مراد از علمی که فرضیتش در حدیث مبارک ثابت شده است، همانا آموختن مبادی تعلیمات اسلامی است، و آنها عبارت اند از: فراگرفتن حقوق الله، حقوق العباد، حلال، حرام، طهارت، فرائض سنن و غیره....

در حدیث دیگری رسول خدا ﷺ فرموده اند: «بهترین شما کسی است که قرآن را آموخته و آن را به دیگران تعلیم می دهد». و همچنان فرموده اند: «کسی را که خداوند به او اراده خیر کند او را در دین دانشمند می سازد».

از اینرو، علمای کرام آموختن و مطالعه علوم دینی را بمنظور به کار انداختن عقل سالم، قلب مطمئن، روح پر سکون ضروری می دانند. بناء علمای هر عصر وجیهه شرعی خود را در این قبال ادا نموده کتابهای کوچک و بزرگی برای عموم مسلمانان تألیف نموده اند تا مسلمانان به روشنی این کتابها مسائل بنیادی اسلام را فرا گیرند.

از جملهء تلاشهای مبارکی که در این راستا انجام گرفته است کوشش و تلاش جناب شیخ عبد الرحمن بن عبد اللطیف المحمود - حفظه الله تعالی - است که ایشان با تألیف این کتاب خواسته است تعلیمات مبادی اسلام را در روشنی قرآن و سنت به مسلمانان بیان نماید.

اصل این کتاب به زبان عربی است اما بخاطر اهمیت و فوائد عام و تام آن ضروری پنداشته شده است که کتاب موصوف بزبان فارسی (دری) هم ترجمه شود که جناب داکتر صاحب نظام الدین «نافع» این وظیفه را بدوش گرفته آن را بزبان ساده و سلیس فارسی (دری) ترجمه نموده است.

زمانیکه ما اهمیت و ارزش این کتاب را درک کردیم آن را با معیار های عالی چاپ نموده خدمت خوانندگان محترم تقدیم مینماییم. از خداوند متعال استدعا میکنیم که این

کتاب را وسیله هدایت و اصلاح مسلمانان و سبب نجات اخروی مؤلف، مترجم، ناشر و همکاران و والدین شان قرار دهد. آمین.

خادم العلم والعلماء

حماد شاکر غفر الله له ولوالديه

جمادی الثانی ۱۴۲۸ هـ

یاددهانی

قابل ذکر است که بعضی مطالب این کتاب از کتابهای دیگر اقتباس شده است. بناء بر قاعده مسلم یعنی: «نسبت دادن نیکی و احسان به اهلش» دوست دارم کتابهای ذیل را که من از آنها در این رساله استفاده نموده ام ذکر کنم:

۱- شرح احادیث فصل اول کتاب از شروح علامه شیخ عبدالرحمن بن ناصر السعدی - رحمه الله - با تصرف مناسبی که با حجم کتاب سازگار باشد اقتباس شده است.
۲- از کتاب المدخل إلى العقيدة الإسلامية تألیف دکتور جمعه ضمیریہ - خداوند متعال ایشان را ثواب جزیل اعطا فرماید - استفاده بعمل آمده است.

۳- از مقدمات فی العلوم الإسلامية، تألیف أستاذ أحمد بن صالح الطویان - خداوند ایشان را ثواب جزیل اعطا فرماید - نیز استفاده شده است.

از خداوند متعال خواهانم که برای من و ایشان اجر عظیم اعطا فرموده و این کتاب را مفید و سودمند برای همه خوانندگان قرار دهد.

مؤلف

مقدمه

إِن الحمد لله نحمده، ونستعينه، ونستغفره، ونتوب إليه، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.

اما بعد: این کتاب چیز نوی را به ارمغان نیاورده است، بلکه مسائل پراکنده ای را جمع، و چیزهای متفرقی را ترتیب و تنظیم نموده است که هیچ بندهء مسلمانی از آنها در امور روزمرهء خویش بی نیاز شده نمیتواند. واز جانبی این کتاب در واقع پندی است برای طلاب علم، ودعوت گران که مسائل اساسی شرعی را به مردم تعلیم میدهند. و زمانیکه من موضوعات این کتاب را جمع آوری مینمودم، به این مقصد نبودم که این کتاب را طبع و نشر نمایم، و بدسترس مردم قرار دهم، بلکه هدف ام تنها اجابت رغبت و علاقهء بعضی از جماعت های دعوت گری بود که برنامهء جهت تعلیم زبان عربی برای مسلمانان غیر ناطق به زبان عربی داشتند، تا این کتاب دینی با این برنامهء تعلیمی شان همراهی کند. و وقتیکه بعضی از برادران دعوتگر بر مطالب این کتاب اطلاع پیدا کردند به من پیشنهاد نشر و طبع این کتاب را نمودند تا فائده آن عام گردد. و من با بعضی از برادران اهل علم و صلاح که مورد اعتماد من بودند مشوره نمودم ایشان هم طبع و نشر این کتاب را تأیید نمودند. بناء من از خداوند یاری و مدد خواسته بامید پاداش اخروی به طبع کتاب موصوف اقدام نمودم تا نفع آن به همهء برادران مسلمان برسد. و این کتاب در لست و فهرست کتاب های دعوتی که نفع آنها به همگان می رسد درج و ثبت گردد. و در وقت اعادهء طبع این کتاب این را در نظر گرفتم که کتاب مزبور را به زبان ساده و سهل، به عبارت کوتاه و مختصر که در برگیر معلومات همه جانبه باشد برشتهء تحریر درآوردم. لذا از خداوند متعال استدعا دارم که درین سعی و کوشش کمی که من در تهیه این کتاب نمودم برکت بگذارد، و تمام کسانی را که در جمع و ترتیب و تهیه این کتاب سهم گرفته اند پاداش عنایت فرماید.

وصلی الله علی نبینا محمد و علی آله وصحبه وسلم.

امیدوار آمرزش پروردگار خویش.

عبد الرحمن بن عبد اللطیف المحمود

اسلام آباد

۲۸ / ۳ / ۱۴۲۷هـ

پیشگفتار

فضیلت علم

الف- از دیدگاه قرآن مجید:

خداوند متعال میفرماید:

﴿أَمَّنْ هُوَ قَنِتٌ ءَانَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ سورة الزمر، آیه (۹).

ترجمه: «آیا کسیکه ساعاتی از شب را به عبادت، سجده و قیام میگذراند، از (محاسبه) روز قیامت میترسد و به رحمت پروردگار خویش امیدوار است (با مشرک نا سپاس برابر است)؟ بگو آیا آنانیکه میدانند و آنانیکه نمیدانند برابر اند؟ همانا خردمندان پند میپذیرند».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ سورة المجادلة: آیه (۱۱).

ترجمه: «خداوند درجات کسانی از شما را که ایمان آورده اند و آنانی را که علم داده شده اند بالا میبرد».

ب- از دیدگاه حدیث شریف:

۱- قال رسول الله ﷺ: «إِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ لَتَحْفَهُ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنَحَتِهَا ثُمَّ يَرْكَبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى يَبْلُغُوا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا مِنْ حَبِيبِهِمْ لَمَّا يَطْلُبُ».

ترجمه: آنحضرت ﷺ میفرمایند: «همانا فرشتگان بالهای خود را برای طالب العلم می گسترانند سپس فرشتگان بعض شان بالای بعض دیگر قرار میگیرند تا اینکه به آسمان دنیا بواسطه دوستی ای که به علم دارند میرسند».

۲- وقال رسول الله ﷺ: «ما من رجل يسلك طريقاً يلتمس فيه علماً إلا سهل الله له طريقاً إلى الجنة».

ترجمه: «هیچ شخصی نیست که راهی را بپیماید که در آن علم طلب کند، مگر اینکه خداوند برایش راه جنت را سهل و آسان میگرداند».

وقال رسول الله ﷺ: «إذا مات ابن آدم انقطع عمله إلا من ثلاثة أشياء: من صدقة جارية، أو علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له».

پیامبر اسلام ﷺ میفرماید: «چون انسان بمیرد (ثواب) عمل او قطع میگردد جز از سه چیز: صدقهء جاریه، یا علمی که از آن استفاده کرده باشد، یا فرزند صالحی که برایش دعا کند».

سخنان علماء در مورد فضیلت علم:

معاذ ابن جبل ؓ میفرماید: «علم فرا گیرید زیرا به علم صلهء رحم بجا آورده میشود و حرام از حلال شناخته میشود. علم پیشوا است و عمل کردن به آن متابعت از آنست. از علم نیک بختان بهرور میشوند و بد بختان محروم میمانند».

امام احمد بن حنبل (رحمة الله علیه) میفرماید:

«مردم به آموختن علم از خوردنی و نوشیدنی بیشتر احتیاج دارند، زیرا احتیاج به خوردنی و نوشیدنی در روز یک و یا دو مرتبه پیدا میشود اما احتیاج به علم بشمارهء نفس های انسانها است».

اموریکه مرساعات آنها بر طالب العلم واجب است:

۱- اخلاص:

برای طالب العلم ضروری است که علم را خاص بمنظور رضای خداوند جلّ

حاصل کند، زیرا در حدیث صحیحی از آنحضرت ﷺ چنین روایت شده است:
 عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ تَعَلَّمَ عِلْماً مَّا يَتَنَغَّى بِهِ وَجْهَ اللَّهِ لَا يَتَعَلَّمُهُ إِلَّا لِيَصِيبَ بِهِ عَرْضاً
 مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ عَرَفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

آنحضرت ﷺ میفرماید: «آنکه علمی را بیاموزد که بدان رضای خداوند طلب کرده
 میشود و نمی آموزد آنرا مگر برای رسیدن به چیزی از دنیا بوی بهشت در روز قیامت به
 مشامش نمی رسد».

وَقَالَ ﷺ: «أَوَّلُ مَنْ تَسْعَرُ بِهِمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ - وَذَكَرَ مِنْهُمْ - عَالِماً أَرَادَ بَعْلَمَهُ ثَنَاءَ
 النَّاسِ وَمَدْحَهُمْ».

آنحضرت ﷺ فرمود: «اولین کسیکه در روز قیامت به ایشان آتش دوزخ شعله ور
 میگردد سه طائفه اند - یکی از این سه طائفه - عالمی است که از آموختن علم خویش
 اراده دارد که مردم او را مدح و توصیف نمایند».

وَقَالَ ﷺ: «مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيَهَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءُ أَوْ لِيَبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءُ أَوْ لِيَعْرِفَ وَجْهَ
 النَّاسِ إِلَيْهِ فَهُوَ فِي النَّارِ».

پیامبر اسلام ﷺ میفرماید: «کسیکه علم را باین منظور طلب نماید: تا با جاهلان
 مجادله کند، ویا با علماء مباحات وافتخار نماید، ویا توجه مردم را بخود مبذول سازد او
 در آتش دوزخ است».

۲- عمل نمودن به علم:

برای طالب العلم عمل نمودن به آنچه از علم میداند ضروری است، چنانچه
 خداوند ﷻ میفرماید: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝
 يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا
 تَفْعَلُونَ﴾ سوره صف: آیه ۱ - ۳.

ترجمه: «همه چیزهای که در آسمانها و در زمین اند خدا را بپاکی یاد میکنند و او است صاحب قدرت (و) صاحب حکمت. ای مؤمنان! چرا چیزی را میگویید که (به آن) عمل نمیکنید. نزد خداوند خشم آور تر است که چیز را که انجام نمیدهید بگویید».

و خداوند در قرآن مجید از زبان شعیب علیه السلام چنین حکایت میکند: ﴿وَمَا أُرِيدُ أَنْ

أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ﴾ **سوره هود: آیه ۸۸.**

ترجمه: «من اراده ندارم که با شما مخالفت کنم در چیزی که شما را از آن منع می‌نمایم».

و حضرت علی علیه السلام میگوید: علم انسان را به عمل دعوت میکند، اگر (گفته‌ی) او را (کسی) اجابت کند باقی میماند و اگر به آن عمل نکند (علم) کوچ میکند».

۳- پیروی از سنت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و دوری از تقلید:

باید طالب العلم پیروی کتاب خدا و سنت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را غایه و نصب العین خویش قرار دهد و از تعصب بیجا در گفته‌های بدون دلیل دوری گزیند، چنانچه خداوند

جل جلاله میفرماید: ﴿اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ

قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ **سوره اعراف: آیه ۳.**

ترجمه: «آنچه را که بشما از جانب پروردگار شما نازل شده است، پیروی کنید و بغیر از او دیگری را بحیث دوست (و حامی) پیروی نکنید. چقدر کم پند پذیر هستید».

و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَحْبَبْتُمُ الرُّسُلِينَ﴾

سوره القصص: آیه ۶۵.

ترجمه: «و روزی را (بیاد آورید) که خداوند ایشانرا صدا میکند و میگوید: پیامبران

را چه جواب داده بودید؟».

اقوال علماء در پیروی از سنت و ترک تقلید:

۱- از امام ابو حنیفه رحمه الله علیه یاران شان احوال متعددی روایت کرده اند که ایشان به حدیث شریف عمل می نمود و تقلید را ترک میکرد.

ایشان میفرمودند: زمانیکه (مسئله یی) به حدیث صحیح ثابت گردید آن مذهب من است. و میفرمود: برای هیچ کس جواز ندارد که بگفته ما عمل کند تا زمانیکه دلیل و مأخذ آن گفته را نداند.

و در روایتی از امام رحمه الله علیه چنین نقل قول شده است:

«حرام است بر کسیکه دلیل فتوی من را نمیداند و بگفته من فتوی میدهد»

و نیز فرموده است: «اگر من فتوای را داده بودم که مخالف کتاب خدا و سنت پیامبر اسلام ﷺ بود به آن فتوی عمل نکنید».

۲- امام مالک رحمه الله علیه - فرموده است: «من بشرم خطا میکنم و حق را در می یابم ازینرو شما در فتوی من ببینید هر فتوای ایکه مطابق کتاب خدا و سنت رسول علیه الصلاة والسلام بود بآن عمل کنید و هر فتوای ایکه مخالف کتاب خدا و سنت رسول علیه الصلاة والسلام بود آنرا ترک دهید».

و در روایتی چنین فرموده است: «هر انسانی بجز پیامبر اسلام ﷺ گفته اش قابل قبول ورد است».

فصل اول:

هدایات و رهنمایی های گرانبهای

آنحضرت ﷺ

۱- دین نصیحت است

عن تمیم الداری رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «الدین النصیحة، الدین النصیحة، الدین النصیحة، قالوا: لمن یا رسول الله؟ قال: لله، ولکتابه، ولرسوله، ولأئمة المسلمین وعامتهم»
رواه مسلم.

ترجمه: «از تمیم داری رضی الله عنه روایت شده است که: پیامبر اسلام ﷺ فرمودند: دین عبارت از نصیحت و خیر اندیشی است، دین عبارت از نصیحت و خیر اندیشی است، دین عبارت از نصیحت و خیر اندیشی است، گفتند: برای چه کسی ای رسول خدا؟ فرمود: برای خدا، و برای کتابش و رسولش و برای پیشوایان مسلمانان، و برای همه مسلمین».

پیامبر ﷺ این گفتهء خویش را «دین عبارت از نصیحت و خیر اندیشی است» سه بار تکرار فرمودند، تکرار این عبارت بیانگر ارزش والای مقام نصیحت است. و از جانبی ارشاد و رهنمایی است برای پیشوایان مسلمانان تا به یقین کامل بدانند که همهء دین ظاهرش و باطنش منحصر در نصیحت بوده و نصیحت همانا عمل نمودن به همهء حقوق پنجگانه ای است که در حدیث مبارک از آنها تذکر بعمل آمده است.

نصیحت برای خدا:

نصیحت برای خداوند عبارت است از اعتراف نمودن به وحدانیت و یکتایی خداوند متعال و اینکه تنها خداوند مستحق صفات کمال بوده و هیچ فردی با خداوند متعال به هیچ وجهی در صفات او شریک نمیباشد و اطاعت و فرمانبری از خداوند در ظاهر و باطن، و او را پرستش نمودن با کمال تضرع و نیایش، و خواسته های خود را در حال رجاء و خوف همراه با ندامت و توبه و استغفار به او پیشکش نمودن است. چرا که بنده خالی از تقصیر و کوتاهی در برابر اوامر خداوند نبوده و خواهی نخواهی گناه را مرتکب شده است ازینرو مداومت به توبه و استغفار قصوری را که در عبادتش پیدا شده جبران می نماید و نا بسامانی های او را تلافی می کند.

نصیحت برای کتاب خدا:

عبارت است از یاد کردن آیات کلام ربانی و تدبر به آنها، و آموختن الفاظ و معانی آنها، و در عمل نمودن به قرآن مجید جدیت و سعی نمودن، و دیگران را به این امور دعوت دادن است.

نصیحت برای رسول خدا:

عبارت است از ایمان آوردن به رسول خداوند و محبت داشتن به ایشان و آنحضرت را از جان و مال و اولاد خوز زیادتر دوست داشتن. و پیروی از ایشان در اصول و فروع دین، و مقدم داشتن سخنان شان بر همهء سخنان دیگر، و در پیروی از دساتیر گرانهای شان نهایت سعی و جدیت بعمل آوردن، و دین ایشان را یاری و نصرت دادن است.

نصیحت برای پیشوایان مسلمانان:

ایشان عبارت اند از: حکمرانان مسلمانان، والی ها، و رؤسای اداری، قاضی های محاکم و کسانی که به ایشان صلاحیت عام و خاص داده شده است. نصیحت ایشان همانا عقیده داشتن به زعامت آنها است و شنیدن سخنان شان، و اطاعت بردن از ایشان است، و مردم را به پیروی ایشان ترغیب نمودن، و به اندازهء توان خویش آنها را ارشاد و رهنمایی کردن، و آنها را از چیزهایی که به نفع خود شان و مسلمانان است آگاه ساختن و بالاخره، به ادای وظائف که از جانب شان هدایت داده میشود قیام نمودن است.

نصیحت برای همهء مسلمانان:

اینست که چیزی را که بخود دوست میدارد به ایشان نیز دوست داشته باشد. و چیزی را که بخود نا پسند می پندارد به ایشان نیز نا پسند پندارد و درین رابطه حتی الإمكان کوشش و جدیت نماید زیرا زمانیکه انسان چیزی را دوست میدارد در راه رسیدن به وی نیز سعی می ورزد. پیامبر اسلام ﷺ نصیحت را به امور پنجگانهء ذیل تفسیر نموده اند:

قیام نمودن به حقوق الله، حقوق کتاب خدا، حقوق رسول خدا، و حقوق همه مسلمانان، با اختلاف که در احوال و طبقات شان وجود دارد. حدیث مبارک همه مسائل کلی دین را شامل میشود و چیزی از امور اساسی اسلام نبوده که درین ارشادات جامع گرانهای آنحضرت ﷺ شامل نگردد.

۲- ارکان اسلام

عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: «أتى أعرابي النبي ﷺ، فقال: دلني على عمل إذا عملته دخلت الجنة. قال: تعبد الله ولا تشرك به شيئاً، وتقيم الصلاة المكتوبة، وتؤدي الزكاة المفروضة، وتصوم رمضان. قال: والذي نفسي بيده، لا أزيد على هذا شيئاً ولا أنقص منه. فلما ولى، قال النبي ﷺ: من سره أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فلينظر إلى هذا» متفق عليه.

از ابو هريره رضی الله عنه روایت شده که:

«اعرابی خدمت پیامبر ﷺ آمد وگفت: ای رسول خدا مرا به عملی رهنمایی کن که چون آنرا انجام دهم به بهشت داخل گردم. آنحضرت فرمود: خدای را عبادت کن و به وی چیزی را شریک نیاور، و نمازهای فریضه را بر پا دار، و زکات فرض شده را اداء نمای، و ماه رمضان را روزه بگیر. اعرابی گفت: قسم به ذاتی که جانم به ید او است بر این چیزها نه می افزایم و از آنها چیزی را هم کم نمیکنم، و چون رفت آنحضرت ﷺ فرمود: آنکه خوشش می آید که به مردی از اهل بهشت ببیند باید بسوی این مرد بنگرد». احادیث زیادی در باره این فرائض از پیامبر اسلام ﷺ روایت شده است، بنحویکه مفهوم و معانی این احادیث با هم متفق و یا قریب اند و همه بیانگر این امر اند که اگر کسی فرائض خداوند را خواه فرائض مشترک باشد و یا فرائض مخصوص به بعضی از اشخاص با اسباب و وسائل که با وی واجب گردیده است اداء کند و از محرمات

اجتناب ورزد مستحق بهشت می‌گردد و از آتش دوزخ نجات می‌یابد و کسانی که این فرائض را انجام می‌دهند مستحق آن می‌گردند که ایشان را مؤمن و مسلمان نامند. و آنها از جمله بندگان متقی و رستگار بوده و در صراط مستقیم خداوند اند.

۳- استقامت در دین

عن سفیان بن عبد الله الثقفی رحمه الله قال: قلت: «يا رسول الله قل لي في الإسلام قولاً لا أسأل عنه أحداً بعدك، قال: قل: آمنت بالله ثم استقم» رواه مسلم.

از سفیان ابن عبد الله الثقفی رحمه الله روایت شد که گفت: گفتم یا رسول خدا برای من در اسلام سخن بگو که بعد از تو از کسی مپرسم. آنحضرت فرمود: بگو: بخدا ایمان آوردم و سپس استقامت کن و پایدار باش» این حدیث را امام مسلم روایت کرده است.

سفیان پسر عبد الله الثقفی رحمه الله از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله سؤال جامع و مفیدیکه مشتمل بر همه امور خیر است و انسان را به رستگاری و فلاح می‌رساند، نمود و رسول خدا صلی الله علیه و آله او را به ایمان به خداوند دستور دادند، ایمان به خداوند شامل همه امور اعتقادی ای که بر بنده واجب است می‌گردد. و آنها عبارت است از ایمان داشتن به اشیاء مؤمن به، و اصول و فروع اسلام مانند اعمال قلوب و انقیاد و تسلیم شدن به خداوند جل جلاله در ظاهر و باطن بشکل دوام دار و همیشگی و استقامت به این امور تا دم مرگ، چنانچه خداوند جل جلاله می‌فرماید: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾ سوره فصلت: آیه: ۳۰.

ترجمه: «همانا آنانیکه گفتند: پروردگار ما خدا است و باز استقامت کردند فرشتگان برای شان نازل میشوند، و میگویند: نترسید و غمگین مباشید و به بهشتی مژده یابید که به شما وعده شده بود».

قرآنکریم سلامتی از همه بدی ها، و داخل شدن به بهشت با همه دوستی ها را

در ایمان و استقامت مرتب نموده است. نصوص آیات قرآنی، و بسیاری از احادیث نبوی شریف بیانگر این است که ایمان شامل همه مسائل صحیح اعتقادی و اعمال قلوب از قبیل رغبت به امور خیر و دوری از امور شر، و اراده خیر را در چیزها داشتن و از شر دوری و نفرت نمودن و عمل نمودن به اعضاء و جوارح را میگردد، و این چیز بجز ثبات و استقامت بر ایمان بدست نمی آید.

۴- دعوت به هدایت

عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «من دعا إلى هدى كان له من الأجر مثل أجور من تبعه، من غير أن ينقص من أجورهم شيئاً، ومن دعا إلى ضلالة كان عليه من الإثم مثل إثم من تبعه، لا ينقص ذلك من آثامهم شيئاً» رواه مسلم.

ترجمه: از ابو هریره رضی الله عنه روایت است که:

پیامبر اسلام ﷺ فرموده: «آنکه به دعوتی رهنمائی کند درست مزد آنانی را که از وی پیروی میکنند در می یابد، بدون اینکه از مزدش چیزی کاسته شود، و آنکه به گمراهی دعوت کند بر وی گناهیست مانند گناهان آنانیکه از وی پیروی میکنند، و این امر از گناهان شان چیزی را نمی کاهد». این حدیث را امام مسلم رحمه الله علیه روایت کرده است.

درین حدیث مبارک واحادیث شبیه آن ترغیب به دعوت به هدایت شده است و فضیلت داعی را بیان، و از دعوت بسوی گمراهی و ضلالت مردم را بر حذر ساخته است. و گناه آنانی را که مردم را به فساد و گمراهی دعوت می نمایند، بسیار بزرگ وانمود کرده است.

هدایت: عبارت است از علم پر منفعت، و عمل نیکو. هر کس که علم را فرا گیرد و یا مردم را بسوی طریقی که توسط آن علم حاصل کنند رهنمای کند این شخص داعی

بسوی هدایت گفته میشود.

و هر کسیکه مردم را به عمل نیکوی که تعلق به حقوق خدا و یا حقوق عامه مردم و یا تعلق به حقوق اشخاص معینی دارد دعوت نماید او نیز از جمله داعیان هدایت بشمار می آید.

و هر کسیکه مردم را در چیز هائیکه بدین تعلق میگیرد نصیحت دینی و یا دنیوی میکند او هم داعی به هدایت گفته میشود. و هر کسیکه در علم و عمل خویش پیشوای مردم میگردد، و دیگران از وی پیروی میکنند او نیز داعی هدایت میباشد. و هر کسیکه از دیگران به عمل خیر سبقت میجوید و یا کار عام المنفعه را بنیان میگذارد او نیز شامل این حدیث میگردد. و به عکس آن، اشخاصیکه مردم را به گمراهی و شقاوت دعوت میکنند داعی به فساد گفته میشوند.

بناءً دعوت گران هدایت ایشان از پیشوایان پرهیزگار و نخبه ترین افراد مسلمان جامعه بشمار می آیند. « اما دعوت گران بسوی گمراهی پیشوایان اند که مردم را به آتش سوزان دوزخ دعوت میکنند.

و هر کسیکه دیگری را به کار خیر و تقوی مساعدت کند او نیز از جمله داعیان هدایت محسوب میگردد. و کسیکه مردم را به گناه و تجاوز به حقوق دیگران دعوت میکند او از زمره دعوت گران گمراهی و ضلالت بشمار می آید.

۵- مؤمن قوی

عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «المؤمن القوي خير وأحب إلى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير احرص على ما ينفعك، واستعن بالله ولا تعجز، وإن أصابك شيء فلا تقل: لو أني فعلت كذا، كان كذا وكذا، ولكن قل: قدر الله وما شاء فعل فإن لو تفتح عمل الشيطان» رواه مسلم.

ترجمه: از ابو هریره رضی الله عنه روایت است که:

آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمود: «در نزد خدا مؤمن قوی و نیرومند از مؤمن ضعیف بهتر و محبوب تر است، و در هر دوی شان خیر وجود دارد. حریص باش بآنچه برای نفع می‌رساند، و از خداوند یاری خواسته و نا توان مشو، هرگاه ترا چیزی برسد مگو: اگر من چنین می‌کردم چنین و چنان میشد ولی بگو خدا مقدر ساخته بود و آنچه خداوند بخواهد» انجام می‌دهد، زیرا کلمهء "اگر" دروزاء و سوسه شیطان را باز میکند» این حدیث را امام مسلم روایت کرده است.

این حدیث مبارک مشتمل بر اصول اساسی و سخنان جامع و پر محتوی است.

از آنجمله: ثبوت صفت محبت برای خداوند جل جلاله و اینکه این صفت به چیزهای که خداوند به آنها محبت دارد و به کسیکه به اجرای این امور قیام میکند تعلق میگیرد و این را نیز ثابت میسازد که این صفات با اراده و مشیئت خداوند ارتباط دارد و نظر به اشخاص فرق میکند، به این معنی که محبت خداوند به بندهء مؤمن قوی از محبتش به بندهء مؤمن ضعیف بیشتر میباشد.

و حدیث مبارک دلیلی است بر اینکه ایمان عبارت از مسائل اعتقادی و عملی و چیزهای گفتنی است، و این مذهب اهل سنت و جماعت است. چرا که ایمان دارای هفتاد و چند شاخه است که اعلا ترین این شاخه ها گفتن کلمه «لا إله إلا الله» است و ادنی ترین آنها دور کردن چیزهاییکه باعث اذیت عابریں میگردد از سر راه ها است. و حیاء شاخهء بزرگی از ایمان است. این شاخه های ایمان شامل اعمال باطنی و ظاهری هر دو میگردد، و کسیکه به همهء این شاخه ها عمل کند، و خویشان را به علم پر منفعت و عمل صالح مکمل سازد، و دیگران را نیز توصیه به حق و توصیه به صبر نماید، از زمرهء مؤمنان قوی بشمار می آید و حائز اعلا ترین مراتب ایمان میگردد، و کسیکه به چیزهای متذکره عمل نکند از مؤمنان ضعیف بشمار می آید.

این حدیث از جمله دلائلی است که علماء از آن حجت بر زیادت و نقص ایمان

جسته اند به این معنی که ایمان به طاعت زیاد و به معاصی کم می‌گردد. اما قوت ایمان مؤمن قوی بقدر معلومات وی به اشیاء مؤمن به و شناختن از مسائل ایمان و عمل نمودن به این امور می باشد. این اصل را بسیاری از آیات قرآن مجید و احادیث نبوی تأیید می نماید.

و این حدیث به این دلالت دارد که مؤمنان در کار های خیر، و محبت خداوند و پای بندی بدین خدا با هم متفاوت اند. چنانچه خداوند جَلَّالَهُ میفرماید: ﴿وَلِكُلِّ دَرَجَتٌ مِّمَّا عَمِلُوا﴾ سوره احقاف: آیه: ۱۹.

ترجمه: برای هر کدام شان مطابق به اعمالیکه انجام داده اند درجاتی تعیین شده است.

در حدیث متذکره فوق حالت سه طائفه از مردم بیان شده است:

سبقت کنندگان بسوی خیرات:

آنها کسانی اند که به ادای واجبات و مستحبات قیام میکنند. و از محرمات و مکروهات اجتناب می ورزند، و حتی مباحاتی که در آنها اسراف دیده میشود ترک میدهند.

و هر عملی را که شروع می نمایند او را مکمل میسازند و ایشان متصف به تمام صفات کمال میباشند.

میانه روان:

کسانی اند که تنها به واجبات عمل میکنند و ممنوعات را ترک میدهند.

ستمگاران بر خویشان:

همان های اند که اعمال نیکوی خود را با سیئات خلط کردند. این فرموده پیامبر

اسلام ﷺ «حریص باش به آنچه برایت نفع می‌رساند و از خداوند یاری بخواه» سخنی است نهایت جامع و مفید که شامل سعادت دنیا و آخرت می‌گردد.

امور پر منفعت به دو قسم است: امور دینی، و امور دنیوی

انسان همان طوریکه محتاج به امور دینی خود است به امور دنیوی خود نیز احتیاج دارد، و مدار سعادت و توفیقش در حرص، کوشش و جدیت اش به یکی از این دو امر پر منفعت به استعانت خداوند صورت می‌گیرد، و زمانیکه انسان برای امور پر فائده کوشش و جدیت کند و اسباب و طرق آنرا بپیماید، و از خداوند خویش برای حصول و اکمال این امور کمک و یاری بخواهد، همین بخودی خود کمال و فلاح برایش شمرده می‌شود.

و اگر یکی از این امور سه گانه از وی ترک شود در حقیقت او به اندازه آن از خیر زیادی محروم شده است. و کسیکه برای بدست آوردن امور پر منفعت حریص نباشد و کسالت و تنبلی نماید چیزی را حاصل نمیکند. کسالت بذات خویش زیان و ناکامی است و شخص کسول و تنبل نه خیر را بدست می‌آورد، و نه به عزتی میرسد، و نه هم خط و بهره ای دینی و دنیوی حاصل میکند. و اگر حرص به کارهای غیر مفید نماید این کارها یا از چیزهای ضررناک بوده و یا از کارهای است که باعث پس ماندگی وی از کمال انسانیت می‌گردد، و ثمره کوشش وی جز زیان و تبهکاری و عقب ماندگی از کارهای خیر، و مبتلا شدن به شر و ضرر چیز دیگری نیست. چه بسا از کسانی که در راه های غلط و کارهای غیر مفید حریص بودند و از حرص شان جز رنج و خستگی و بد بختی چیز دیگری عاید حال شان نگردیده است.

اگر انسان راههای مفید و صحیحی را انتخاب کند و برای حصول این راهها حریص باشد، و جدیت و تلاش نماید (پیمودن مسیر حق و رسیدن به درجه کمال انسانی جز به صدق و راستی و التجا به خدا و استعانت از جناب او تعالی ممکن نیست و شخص که این راه را جستجو میکند نباید هیچگاه تنها اعتماد بزور و قوت خود داشته بلکه در

ظاهر و باطن بخدای خویش اعتماد و توکل داشته باشد) درین وقت است که برایش تمام مصائب و مشاکل سهل و آسان گردیده و کارش به گونه احسن و با ثمرات پاکیزه به پایان می رسد. او درین حالت شدیداً احتیاج به معرفت اموری دارد که مناسب است برای رسیدن به آنها تلاش وجدیت نماید. امور نافع در دین به دو امر اساسی نیاز دارد و آنها عبارت است از علم نافع و عمل صالح.

امر اول که همانا علم نافع است عبارت از علمی است که بداشتن آن برای انسان تزکیه قلب و روح حاصل میشود، و باعث سعادت دارین او میگردد، و آن عبارت از علمی است که پیامبر اسلام ﷺ از قرآن مجید و احادیث نبوی و فقه اسلامی برای ما ارشاد فرمودند و نیز گرفتن علوم عربی بحیث ممد علوم متذکره ضرور پنداشته میشود.

برای طالب علم حفظ کردن جزوه ای از جزوه‌هاییکه در هر فن تعلیم میگیرد نیز لازم است. و اگر حفظ آن برایش دشوار میگردید باید آن جزوه ها را بسیار تکرار نماید و معانی و مفهوم آنها را بدقت تحت مطالعه قرار دهد تا در ذهن و قلبش جایگزین شود. انسان اگر اصول هر علم را حفظ نماید و مطالبش در ملکه وی مستقر گردد، سائر کتاب های آن علم از کوچک و بزرگ برایش سهل و آسان میگردد. و اگر به اصول هر علم اهتمام نه نمود و آنرا ضایع ساخت از استفاده آن علم محروم میشود.

اگر طالب علم بر چیزهای متذکره فوق حرص نماید، واز خداوند درین مورد کمک و یاری بخواهد، بدون شک خداوند او را یاری و مدد میکند و در عملش برکت میاندازد.

و راه را که انتخاب نموده است برایش سهل و آسان میسازد. و اگر طالب علم طریقهء دیگری را بجز ازین طریقه اختیار کند، اوقات وی ضایع میگردد و بغير از تعب ورنج چیزی دیگری عائد حال وی نمیشود، چنانچه این کار به تجربه ثابت شده است و واقعیت حال شاهد این امر است. و اگر خداوند برایش معلمی را مهیا سازد که به وجه احسن طریقه تعلیم و راههای فهم آن را بداند در این وقت است که اسباب و وسائل

تحصیل علم برایش آسان می‌گردد.

امر دوم: عمل صالح است. و آن عملی است که توأم با اخلاص بوده، و متابعت از پیامبر ﷺ در آن صورت بگیرد. و تقرب جستن به خداوند و اعتقاد داشتن بر اینکه خداوند دارای صفات کمال بوده و تنها او است سزاوار عبادت، و تنزیه و پاکی خداوند از چیزهایی که لایق شأن خدا نیست، و تصدیق نمودن رسول خدا است به تمام چیزهای که از جانب خداوند از گذشته و آینده از پیامبران، کتابها، فرشته‌ها، احوال آخرت، بهشت و دوزخ، ثواب و عذاب و غیره اموری که خبر داده است.

سپس سعی ورزیدن در ادای چیزهایی که خداوند بر بندگان خود از حقوقش و حقوق مخلوق خود فرض نموده است. و این فرائض را به ادای سنن و نوافل مکمل نماید. مخصوصاً ادای سنت‌های مؤکده در اوقات آنها و در بسر رسیدن این امور از خداوند یاری بخواهد و آنها را با اخلاص کامل، و بدون غرضی از اغراض نفسانی به اكمال برساند. و به همین منوال به ترک محرمات مخصوصاً محرمانی که نفس به وی تمایل مینماید مبادرت ورزد، و ترک این محرمات تقریب به خداوند حاصل کند مثلیکه به فعل مأمورات به خداوند تقرب جسته است. و زمانی که انسان توفیق عمل به این راهها را حاصل کرد و خداوند او را درین امر یاری نمود او در واقع رستگار و کامیاب گردیده است.

امور پر منفعت در دنیا:

انسان ناچار است که در طلب رزق سعی ورزد، درین صورت مناسب حال او این خواهد بود که از مفیدترین اسباب و وسایل دنیوی که لایق حال وی است استفاده بعمل آورد و مقصد از کسب و کارش پوره کردن چیزهای مورد ضرورت خودش، و کسانی که تحت سرپرستی وی است، و اشخاصی که کفالت آنها را بدوش دارد بگرداند، و باین نیت باشد که روزی کفاف بدست آورد و از سؤال کردن مردم بی نیاز گردد، و از کسب و کارش این هدف را نیز داشته باشد که به عبادت مالی مانند: زکات، صدقات نافله، و

نفقات خیریه عامه و خاصه پردازد. و زمانیکه انسان به همین هدف عالی و پاک در طلب روزی خویش سعی ورزد. و از راههای مناسب و مفید استفاده بعمل آورد. تمام حرکات و کوشش وی در راه خدا، و وسیلهء تقرب به خدا محسوب میگردد. و در همهء این امور نباید انسان به قوت، ذکاوت و نیرو و فهم دانش خودش و یا بمعرفتش به اسباب و ادارهء امور اتکاء و اعتماد نماید بلکه از خداوند یاری و کمک خواسته و به او توکل کند، و به این امید باشد که همهء امور را خداوند برایش سهل و آسان سازد و او را موفق و پیروز گرداند و به مرادش نایل گرداند. و از خداوند بخواهد که در رزق وی برکت گذارد. و اولین برکت رزق این است که اساس کارش بر تقوی و نیت نیکو باشد، و این نیز از جملهء برکت رزق بشمار می آید که خداوند او را توفیق به ادای واجبات و مستحبات عنایت فرماید و از برکت در رزق این هم گفته میشود که در معاملات خویش احسان و خیر خواهی را فراموش ننماید، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ سوره بقره: آیه ۲۳۷.

ترجمه: «و نیکوی را در میان خویش فراموش ننمائید».

بر فراخ دستان آسانی نمودن، و بر تنگ دستان مهلت دادن، و در وقت خرید و فروش به اندازهء توان خود از کم و زیاد بخشش نمودن، انسان خیر بسیاری را بدست می آورد.

کدام کار و کسب بهتر است؟

دانشمندان درین مورد آراء و نظریات مختلفی ارایه داده اند، بعضی اشتغال به زراعت را بهتر دانسته و دستهء تجارت و خرید و فروش را افضل تر، و عدهء حرفه و صنعت را اولی تر گفته اند.

مگر این حدیث مبارک حد فاصل برای این منازعه بشمار می آید و آن این فرمودهء پیامبر اسلام ﷺ است که میفرماید: «**أَحْرَصُ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ...**» (حریص باش بآنچه برایت

نفع میرساند. و از خداوند یاری خواسته و نا توان مشو...». و حریص باش بآنچه برایت نفع می رساند، این گفته نظر به احوال و اشخاص فرق میکند. به دسته‌ای از مردم اشتغال به زراعت و کشت و کار بهتر و برای عده‌ای دیگر تجارت و خرید و فروش اشیاء و بعضی حرفه و صناعت در صورتیکه آنها بوجه احسن بدانند افضل بشمار می آید، زیرا این کار هم برای خودش مفید بوده و هم ب دیگران نفعش می رسد.

صلوات و سلام خدا بر پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ که خداوند برایشان چنین سخنان جامع و نافع را ارزانی نموده است.

و در جزء اخیر حدیث «وإن أصابك شيء...» (هرگاه ترا چیزی «بدی» برسد...) رسول خدا ﷺ بر رضاء به قضاء و قدر خداوند ترغیب نموده اند. اگر انسان سعی و کوشش نهایی خود را در کسب و کار پر منفعت مبذول داشت ولی برایش چیزیکه باعث نفرت و کراهت وی میگردد رسید سبب آنرا ترک نمودن بعضی از اسباب و وسایلی که بگمان وی انجام دادن آنها برایش مفید ثابت میشد نداند بلکه آنرا به قضا و قدر خداوند عزوجل نسبت دهد تا در ایمان وی زیادت بعمل آید، سکون و اطمینان روحی برایش حاصل شود زیرا استعمال لفظ «اگر» در همچو وقتی دروازه و سوسه شیطان را باز میکند و برایش شک و شبهه در مورد قضا و قدر بوجود می آید، و یا حد اقل در باره قدر در ذهنش اعتراض خطور میکند که باعث نقص ایمان وی میشود، و دروازه اندوه و غم که باعث ازدیاد تشویش خاطر وی میگردد برویش باز میشود.

و این فرموده آنحضرت ﷺ است «قل قدر الله وما شاء فعل» (بگو خدا مقدر ساخته بود و آنچه خداوند بخواهد انجام میدهد) از بهترین چیزهای راحت کننده قلب و از مفید ترین علاج برای قناعت انسان در زندگی پاکیزه بشمار می آید. و این است حریص بودن برای حصول امور پر منفعت و سعی ورزیدن جهت فراهم آوردن این امور و استعانت جستن از خداوند بر چیز هائیکه برایش در این امور آسانی بعمل آمده و راضی بودن است بر چیز هائیکه از دست داده است.

واین را باید فهمید که استعمال لفظ «لو» یعنی «اگر» نظر به مقاصدیکه استعمال میشود فرق میکند به این معنی که اگر لفظ (لو) (اگر) در حالتی استعمال میگردد که امکان جبران چیزهای از دست رفته به آن شود درین وقت دروازه وسوسهء شیطان باز میگردد چنانچه قبلاً هم تذکر رفت به همین قسم اگر لفظ «لو» «اگر» در کارهای شر و گناه استعمال گردد تکرار این لفظ مذموم بوده و گوینده آن گنهکار میگردد اگر چه گناهی را هم مرتکب نشده باشد زیرا وی آرزوی گناه کردن را نموده است اما اگر این لفظ در کار خیر ودر شرح و بیان چیز های مفید استعمال شود خوب وپسندیده است. چرا که از وسائل واسباب بمنظور رسیدن به اهداف استفاده میگردد، پیامبر خدا ﷺ درین حدیث مبارک بین ایمان به قضاء و قدر و عمل نمودن به اسباب و وسایل مفید جمع کرده اند و بر این دو اصل قرآنکریم و احادیث شریف در بسا مواضع رهنمایی وارشاد نموده است و ایمان بدون این دو اصل کامل نمیگردد وحتی مقاصد مهم بجز این دو اصل اتمام پذیر نیست زیرا این گفتهء پیامبر اسلام ﷺ: «بر چیزهاییکه برایش نفع می رساند حرص نما ...» دستوری است که شامل اسباب دینی ودنیوی هر دو میگردد. وعلاوه بر آن هدایتی است برای جدیت و حریص بودن در نیت و عمل و تدبیر و این فرمودهء پیامبر اسلام ﷺ «از خداوند یاری بجوی...» ایمان به قضاء وقدر را ثابت میسازد، وهدایتی است بر توکل نمودن به خداوند و اعتماد کامل بر قدرت و توانای او تعالی در جلب مصالح و دفع ضررها به امید و اطمئنان بر پیروزی از جانب خداوند. کسیکه از پیامبر اسلام ﷺ پیروی می نماید بر او است که در امر دین ودنیای خود بر خداوند توکل کند و از اسباب و وسائل مفید به اندازهء علم و فهم خویش کار بگیرد. خداوند یار ومددگار است.

۶- اتحاد مسلمانان

عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً، وشبك بين أصابعه» متفق عليه.

ترجمه: از ابو موسی اشعری رضي الله عنه روایت است که:

رسول خدا ﷺ فرمود: «مسلمان برای مسلمان -یعنی رابطه مسلمانان با همدیگر در تعاون و همکاری - مانند ساختمانی است که برخی دیگر را محکم میسازد سپس آنحضرت ﷺ انگشت های خود را به همدیگر در آوردند (شبهه کردند)» این حدیث را بخاری و مسلم روایت کرده اند.

حدیث مبارک نهایت عظیم و پر محتوی است درین حدیث پیامبر اسلام ﷺ اوصاف مؤمنان را بیان نموده و مسلمانان را ترغیب به مراعات این اوصاف نموده اند. و اینکه مسلمانان با همدیگر مانند دو برادر دوستی، صمیمیت، مهربانی و عاطفه داشته باشند و هر یک از ایشان چیزی را که بخود دوست میدارد به برادر مسلمان خویش نیز دوست داشته باشد و در اجراء این امر تلاش وجدیت نماید و بر مسلمانان لازم است که مصالح عامه خود را در نظر داشته و همهء ایشان به مصالح یکدیگر بکوشند و همه دارای این صفت باشند زیرا منزل مسکونی دارای دیوارها، بنا، سقف، دروازه و تمام ملحقات و چیزهای مورد ضرورت خود میباشد. و هیچ یک از این ها به تنهایی خود وظیفه یک منزل مسکونی را انجام نداده تا یکی بدیگری پیوست و مددگار نگردند. بر مسلمانان نیز واجب است که هم چنین باشند و ایشان باید اساسات دینی و شریعت خویش را رعایت کنند و دین خود را تقویت بخشند و موانع را از سر راه خود دور سازند.

فرض های عینی:

فرض های عینی را هر شخص مکلف باید اداء کند و برای هیچ فرد مکلفی که قادر بر ادای این فرائض باشد روا نیست که آنها را ترک و یا در انجام دادن آنها قصور نماید.

فرض های کفایی:

در فرض های کفایی حسب معمول عده از مسلمانان به ادای آنها قیام می نمایند تا فرضیت آنها از عهده دیگران ساقط شود و مقصود هم بر آورده گردد. خداوند جل جلاله به یاری نمودن به نیکو کاری و تقوی دستور داده است. هدف و مطلب مسلمانان یکی است و آن قیام نمودن به مصالح دینی و دنیوی است و بدون آن دین تکمیل نمیشود. هر طائفه ای جهت بر آورده ساختن هدف شان به تناسب توان و قدرت خود مطابق به شرائط وقت سعی می نماید. و این کار به تنهایی نتیجه خوب نمیدهد ازینرو باید همه شان در مصالح عمومی خود به بحث و مشاورت بپردازند و از تمام وسائل و اسباب استفاده نمایند و راهها و طرق رسیدن به هدف خویش را به پیمایند و هر دسته در فهم، تدبیر، گفتار، و عمل خویش و در دور ساختن موانع و مشکلات دسته دیگر را یاری و همکاری نمایند. دسته از ایشان علم فرا گیرند، وعده از ایشان به صنعت و ساختن اسلحه مناسب وقت و زمان مبادرت ورزند و بعضی به زراعت و کشت و کار بپردازند و دسته به تجارت و خرید و فروش اشیاء مورد ضرورت خود قیام نمایند. وعده در مسایل اقتصادی وطن خود سعی و جدیت نمایند، و مجموعه از ایشان به دروس سیاسی و مسائل صلح و سلم و اموریکه مورد نیاز شان در برابر دشمنان اسلام میباشد اشتغال ورزند. و درین مورد باید اعلی ترین مصالح را بر ادنی ترین آنها ترجیح دهند.

به همین قسم بلند ترین مضرات را بر ادنی ترین مضرات دفع نمایند و میان امور موازنه بر قرار کنند به قسمیکه به حقیقت مصالح امور و مضرات و مراتب آنها شناخت حاصل شود.

خلاصه سخن همه مسلمانان جهت تحقق بخشیدن مصالح دینی و دنیوی خود باید سعی و جدیت نمایند و درین مورد همه با هم تعاون و همکاری کنند و هدف و غایه خود را یک چیز قرار دهند از اینکه راهها و وسائل شان از هم فرق میداشته باشد مهم نیست زیرا مقصود و هدف همه یکی است. چقدر مفید و با ثمر است عمل نمودن به این

حدیث مبارک که پیامبر اسلام ﷺ امت خویش را بدان ارشاد نموده اند که «مسلمان برای مسلمان مانند ساختمانی است که برخی برخی دیگر را محکم میسازد و مسلمانها به همدیگر مانند یک جسد است، که هرگاه عضوی از آن بدرد آید دیگر اعضای جسد در تب و بیدار خوابی با آن همراهی میکنند».

ازینرو شریعت اسلام بر چیزهاییکه سبب تقویت مسلمانان و باعث ایجاد الفت و محبت میان شان میگردد، و توسط آنها همکاری و مساعدت تمام عیار بر منافع مسلمانان صورت میگیرد، تشویق و ترغیب نموده است، واز تفرقه و دشمنی با یکدیگر و پراگندگی در بسا از نصوص قرآنی واحادیث نبوی نهی فرموده است. بنحویکه این امور اصلی از اصول عظیم اسلام بشمار می آید و برای هر فرد مسلمان رعایت این امور واجب است و باید مسلمانان وحدت را اصل و اساس قرار دهند و بر امور دیگر مقدم نمایند و برای رسیدن به آن نهایت سعی وجدیت نمایند.

از خداوند متعال مسئلت مندیم که مسلمانانرا در بجا آوردن این اصل اسلامی یاری کند و میان قلبهای شان ایجاد الفت و محبت نماید و همهء شانرا بمنزله ید واحد در برابر دشمنان شان قرار دهد. همانا خداوند یار و یاور مهربانی است.

۷- پاداش از جنس عمل است

عن أبي صبرمة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «من ضارَّ ضارَّ الله به، ومن شاقَّ شقَّ الله عليه» رواه الترمذی وابن ماجه.

ترجمه: از ابو صبرمه رضی الله عنه روایت شده که:

آنحضرت ﷺ فرمود: «کسیکه (به دیگران) ضرر رساند خداوند بوی ضرر می رساند، وکسیکه (به دیگران) سختی کند خداوند به او سختی میکند». این حدیث را امام ترمذی وابن ماجه روایت کرده اند.

اصل اول: پاداش هر انسان از جنس عملش صورت می‌گیرد. به این معنی که اگر عملش خیر باشد پاداش وی نیز خیر می‌باشد، و اگر عملش شر باشد مجازاتش نیز شر می‌باشد. و این از حکمت خداوند بوده و قابل ستایش است ازینرو اگر انسان عملی را انجام دهد که خداوند آن عمل را دوست داشته باشد خداوند آن شخص را نیز دوست میداشته باشد، و اگر عملی را انجام دهد که خداوند آن عمل را نمی‌پسندد خداوند نیز او را مورد پسند خویش قرار نمیدهد. و کسیکه بر مسلمانی آسانی کند خداوند بر او در دنیا و آخرت آسانی میکند، و کسیکه مشکل مسلمانی را حل کند خداوند در برابر آن مشکلی از مشکلات روز قیامت او را حل می‌سازد. و خداوند در بر آوردن حاجت بنده خود است تا زمانیکه بنده در صدد بر آوردن نیازمندی و حاجت برادرش باشد. به همین قسم کسیکه به مسلمانی ضرر رساند خداوند به وی ضرر می‌رساند، و کسیکه همراه خداوند مکر و حيله کند خداوند نیز با او مکر و حيله میکند، و کسیکه بدیگران سختی کند خداوند نیز بر وی سختی میکند. همین نوع مثال های دیگری هم در داخل این اصل وجود دارد.

اصل دوم: منع بودن ضرر رساندن بدیگران و متحمل شدن ضرر از غیر.

وقاعدهء کلی است که آنحضرت ﷺ میفرماید: «**لا ضرر ولا ضرار**» نه بدیگران ضرر برسان و نه هم ضرر دیگران را تحمل نما. و این گفته همهء انواع ضرر ها را شامل میشود. ضرر به یکی از این دو امر باز گشت میکند، یا مصالحی ترک میگردد، و یا به وجه از وجوه ضرری عائد حال شخص میشود. اگر مردم مستحق ضرر نباشند نباید به ایشان ضرر رسانده شود. بلکه بر هر انسان واجب است که ضرر و اذیت خویش را حتی الوسع از مردم باز دارد.

چیزهای آتی الذکر از مضرات بحساب می آید:

تزئین ظاهری مال و متاع و پوشیدن عیب آن، خدعه و فریب در خرید و فروش،

کتمان عیب، زیاد نمودن در قیمت متاع تا مشتریان آنرا خریداری نمایند. و بر فروش و خرید برادر مسلمان خود خرید و فروش نمودن، سائر معاملات و اجاره نیز همین حکم را دارد. بر خواستگاری برادرش خواستگاری کردن و طلب نمودن وظائف اشخاصیکه به آنها گماشته شده و اهلیت آن وظیفه را نیز دارند. همه این چیزها از امور ضررناک منهی عنه بشمار می آید. هر معامله که به همین شکل صورت میگیرد خداوند در آن برکت نمیگذارد زیرا کسیکه مسلمانی را ضررناک سازد خداوند او را ضررناک میسازد و کسی را که خداوند ضررناک نماید خیر و برکت از وی گرفته میشود و شر و فساد او را احاطه میکند و این جزای کسی است که به همچو عملی دست یازد.

در تحت همین دستور ضررهای شریک برای شریک و همسایه به همسایه چه در گفتار باشد و یا در عمل داخل میگردد. تا بحدیکه برای یک مسلمان جواز ندارد که به ملک شخصی خود چیزی را ایجاد کند که در آن همسایه اش متضرر گردد چه رسد از رساندن ضرر به همسایه به همین گونه نباید در وصیت به کسی ضرر برسد چنانچه خداوند میفرماید: ﴿مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ ذَيْنَ غَيْرِ مُضَارٍّ﴾ سوره النساء: آیه ۱۲.

ترجمه: «بعد از ادای آنچه متوفی وصیت کرده و بعد از ادای دین بشرط آنکه (از طریق وصیت) (به کسی) زیانی نرسد».

به اینکه به یکی از اعضای وارث خود بیشتر مال خویش را وصیت نماید و یا از تعداد وارثان کم کند، و یا بغیر وارث خود بمنظور ضرر رساندن به وارثین وصیت کند. همچنین برای شوهر جواز ندارد که همسر خویش را ضررناک سازد و راههای ضرر رساندن به همسر زیاد است مثلاً او را بگونه ستم تحت فشار قرار دهد تا همسر مجبور گردد به دادن بدل الخلع خود را از ظلمش رهایی بخشد و یا بعد از طلاق رجعی بوی مراجعه کند تا همسر ضررناک شود و یا به یکی از همسرهای خود آنقدر میلان کند که همسر دیگر بحال تعلیق قرار گیرد.

و بدین ترتیب به وی زیان برساند. از آنجمله است میلان به یکی از طرفین بمنظور

نفع رساندن به جانب مقابله در داوری، گواهی و تقسیم اشیاء میان افراد وغیره. همه اینها در حساب ضرر رساندن بدیگران داخل میگردد و فاعل آن مستحق عذاب میشود و خداوند او را متضرر میسازد. و بدتر از آنها کسی گفته میشود که مردم را به حکام وامراء میکشانند تا حکام وامراء مردم را مورد عذاب قرار دهند و یا مال های شانرا بظلم بگیرند و یا مانع حق مسلم شان شوند. کسیکه چنین عملی را انجام دهد باغی گفته میشود او باید به انتظار عذاب عاجل دنیا وعذاب روز واپسین باشد.

به همین سبب رسول خدا ﷺ اشخاص مریض را از داخل شدن به نزد افراد سالم منع نموده تا کسی متضرر نگردد. و نیز افرادی که مصاب به مرض جذام (بند خوره) و دیگر امراض ساری اند از مخالطت با اشخاص تندرست نهی شده اند این افراد وامثال شان در تحت این دستور خداوند داخل میگردند که میفرماید: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا﴾ سوره الاحزاب: آیه ۵۸.

ترجمه: «وآنانی که مردان مؤمن وزنان مؤمنه را بی سبب می رنجانند، بیگمان بهتان وگناه آشکاری را متحمل شدند». و پیامبر خدا ﷺ از ایجاد خوف ورعب میان مسلمانان اگرچه بگونه مزاح هم باشد نهی فرموده اند. از آنجمله است استهزاء وتمسخر نمودن به مردم، و آبروی مردم را ریختن، و میان شان وسوسه ایجاد کردن زیرا تمام اینها از امور ضررناک ومشقت آور بحساب می آید و فاعل آنها مستحق عذاب خداوند میگردد.

چنانکه منطوق حدیث شریف بیانگر اینست که اگر کسی بدیگری ضرر ومشقت می رساند خداوند برایش ضرر ومشقت را مقرر مینماید، مفهوم حدیث مبارک این را می رساند که اگر کسی ضرر ومشقت را از مسلمانی دور میکند خداوند نیز ضرر ومشقت را از وی دفع نموده و دروازه های خیر را برویش میگشاید، این پاداشی است از جنس عملش خواه این پاداش بخودش تعلق بگیرد و یا بغیرش.

۸- خوبی ها بدی ها را محو مینماید

عن أبي ذر الغفاري رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «اتق الله حيثما كنت واتبع السيئة الحسنة تمحها، وخالق الناس بخلق حسن». رواه الإمام أحمد والترمذی.

از ابو ذر غفاری رضي الله عنه روایت شده است که:

پیامبر خدا ﷺ فرمود: «از خدا بترس هر کجایی که بودی و به دنبال بدی نیکی کن تا آنرا محو نماید، و با مردم به شیوه نیکو و اخلاق حسنه رفتار کن» حدیث را امام احمد و امام ترمذی روایت کرده اند.

این حدیث نهایت عظیم و پر محتوی است آنحضرت ﷺ درین حدیث مبارک میان حق خدا و حق العباد جمع نموده اند. حق خدا بر بالای بندگانش اینست که از خداوند چنانکه لازم است بترسند و از عذاب و خشم او بپرهیزند. به این معنی که از منہیات اجتناب ورزند و به ادای واجبات مبادرت نمایند، و این وصیت خداوند است. و این وصیت خداوند برای بنده های اولین و آخرینش بوده، و وصیت هر پیامبر برای قومش میباشد. هر پیامبری به قوم خود میگوید که تنها خداوند را عبادت کنید و خاص از او بترسید. خداوند خصلت های تقوی را درین آیه مبارکه توضیح داده میفرماید: ﴿لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَءَاتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَأَبْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالصَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ سورة البقرة: آیه ۱۷۷.

ترجمه: «نیکی (تنها) این نیست که روی خود را بسوی مشرق و مغرب بگردانید مگر نیکی (واقعی) از آن کسانی است که به خداوند و روز جزاء، فرشتگان، کتاب

و پیامبران ایمان آورده اند مال خود را با وجود محبت به آن به خویشاوندان، یتیمان، مسکینان، واماندگان در راه، سایلان و برای رهایی بردگان پرداختند نماز را به تمام و کمال اداء کردند زکات را پرداختند و کسانی که چون پیمان بستند به عهد خویش وفا کردند و در برابر سختی ها و بیماری و در هنگام کار زار از خود شکیبایی نشان دادند همین هایند که راست گفتند و همین هایند پرهیزگار».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ۝ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكِبَاطِ وَالْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝﴾ سوره آل عمران: آیه های ۱۳۳-۱۳۴.

ترجمه: «برای (بدست آوردن) آمرزش پروردگار خود و بهشتی بشتابید که پهنای آن به اندازه تمام آسمانها و زمین است (و) برای پرهیزگاران آماده شده است». سپس خصلت های تقوی را ذکر نموده میفرماید:

﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكِبَاطِ وَالْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝﴾ سوره آل عمران: آیه ۱۳۴.

ترجمه: «آنهای که در رفاه و عسرت (با دست و دل فراخ) خرج میکنند و خشم (خود) را فرو میخورند و مردم را عفو میکنند و خداوند نیکو کاران را دوست میدارد». خداوند متقین را به این اوصاف توصیف نموده است. به اصول و اساسات ایمان عقیده دارند، و به اعمال ظاهری و باطنی می پردازند، عبادت های بدنی و مالی را انجام می دهند، و در برابر سختی ها و بیماری ها و در هنگام کار و زار از خود شکیبایی نشان میدهند، مردم را عفو میکنند، و اذیت های شانرا متحمل میشوند، و به مردم احسان میکنند، و چون مرتکب فعل فحشاء شوند و یا بر خود ستم کنند به توبه و استغفار مبادرت می ورزند.

پیامبر اسلام ﷺ بنده های خدا را به پای بندی به تقوی امر و توصیه نموده اند، بنده های خداوند در هر جای که باشند و به هر مکانی که قرار داشته باشند و در هر وقت و زمان به تقوی نهایت احتیاج دارند بگونه ایکه در هیچ حالی از تقوی مستغنی شده نمیتوانند.

و چون انسان خالی از تقصیر و کوتاهی در امور تقوی و واجبات که بر ذمه اش قرار دارد نبوده، ازینرو آنحضرت ﷺ به چیزیکه وسیله محو این تقصیر میشود که آن عبارت از: نیکوی نمودن به دنبال بدی میباشد، دستور داده است.

و «حسنه» کلمه جامع است و شامل همه چیزهایی که وسیله قرب به خداوند محسوب میشود میگردد. و بزرگترین حسنات که سیئات را محو و نابود میسازد توبهء نصوح، آمرزش خواستن از خداوند و انابت و رجوع به خدا، و یاد نمودن و محبت کردن به خدا، و ترس و خوف از او تعالی و امید به فضل و رحمت او داشتن است. و از جمله چیز هائیکه گناه ها را محو مینماید کفار های مالی و بدنی است که شریعت آنها را من حیث حد تعیین نموده است، و عفو نمودن مردم و احسان کردن به ایشان نیز از جمله حسناتی گفته میشود که وسیله دفع سیئات میگردد. به همین منوال است مشکلی از مشکلات مردم را حل کردن و بر تنگدستی سهلگیری نمودن و زائل ساختن ضرر و سختی از همه کسان چنانچه خداوند میفرماید: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّكَرِينَ﴾ سوره هود: آیه ۱۱۴.

ترجمه: «حسنات، سیئات را میزداید این پندی است به مردم پند پذیر».

قال رسول الله ﷺ: «الصلوات الخمس، والجمعة إلى الجمعة، ورمضان إلى رمضان

مکفرات لما بینهن ما اجتنبت الكبائر».

ترجمه: آنحضرت ﷺ فرمود: «نماز های پنجگانه و جمعه تا جمعه و رمضان تا

رمضان کفاره ای است برای گناهایی که در میان شان واقع شود (مراد گناهان صغیره

است) تا مادامیکه گناهان کیره انجام نشود».

از جمله چیزهاییکه باعث آمرزش خطاها می‌گردد مصائب ورنجهای است که به انسان از جانب خداوند میرسد، هیچ غم اندوه و اذیتی نیست حتی خاریکه وجود انسان را آبله میکند مگر اینکه خداوند بوسیله آن خطاهای او را محو میکند، و از آنجمله است: دوست داشتنی ای که از دستش رفته است، و یا چیزی را که از آن کره دارد به گونه ایکه به جسم و یا قلب وی اثر نموده است و یا ضرر مالی بوی رسیده است و یا ضرر داخلی و خارجی او را نا راحت ساخته است. اینها همه وسیله محو خطاها می‌گردد. و این ها از مصائب است که بغیر فعل وی صورت گرفته است اما مصائب که توسط خودش بوقوع آمده است او را باید به نیکویی و احسان جبران نماید. رسول خدا ﷺ زمانیکه حقوق خدا را که همانا وصیت به تقوی است و شامل عقائد دینی و اعمال باطنی و ظاهری می‌گردد بیان فرمود، سپس به حقوق عباد پرداخته فرمود: «با مردم به شیوه نیکو و اخلاق حسنه رفتار کن» و اولترین روش نیک اینست که شخصی از مردم اذیت خویش را بشکل عموم باز دارد، و بدی و اذیت های شانرا مورد عفو قرار دهد، و در گفتار و عمل با ایشان روش نیک نماید، و برارنده ترین چیز در همچو حالتی این خواهد بود که با سینهء گشاده و حلم با مردم برخورد نماید، و در برابر کردار های شان صبر و حوصله کند، و با ایشان به جبین باز ملاقات نماید، و سخن نرم و گفته های خوش آیندی که باعث سرور و شادمانی شان شود بگوید، مزاح و شوخی در بعضی اوقات و به بعضی از مصلحت ها پسندیده میباشد و نباید که در مزاح کردن افراط گردد، زیرا مزاح در سخن مانند نمک در طعام است، که اگر طعام نمک نداشته باشد و یا نمکش از اندازه لازم زیاد شود باعث بی رغبتی می‌گردد. و اینهم از خلق نیک بشمار می آید که انسان همراه هر کس مطابق لیاقت و مناسب حالش معامله کند چه شخص مقابلش کوچک باشد و یا بزرگ، خردمند باشد و یا بی خرد، عالم باشد و یا جاهل، کسیکه از خدا بترسد و حق تقوی را اداء کند، و با مردم با وصف اختلاف طبقات شان خلق نیک نماید، در حقیقت همهء انواع خیر را انجام داده است،

زیرا وی قیام بحق خدا و حقوق عباد نموده است. و از جمله بندهای نیکوکار در برابر خدا و بندگان او محسوب میگردد.

۹- عاقبت ظلم

عن عبد الله بن عمر - رضي الله عنهما - قال: قال رسول الله ﷺ: «الظلم ظلمات يوم القيامة». متفق عليه.

از عبد الله پسر عمر - رضی الله عنهما - روایت شده که: آنحضرت ﷺ فرمود: ظلم تاریکی های روز قیامت است.

در حدیث مبارک مردم از ظلم بر حذر ساخته شده و بر عدل که ضد ظلم است ترغیب و تشویق گردیدند. شریعت اسلام همه آن عدل است. اسلام پیروان خود را به عدل امر و از ظلم نهی مینماید، چنانچه خداوند میفرماید: ﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾^{۲۹} سوره اعراف: آیه ۲۹.

ترجمه: «بگو پروردگار من به انصاف امر کرده است». و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾^{۹۰} سوره نحل: آیه ۹۰.

ترجمه: «همانا خداوند به انصاف امر میکند»، و خداوند ﷻ میفرماید: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾^{۸۲} سوره الانعام: آیه ۸۲.

ترجمه: «و کسانی که ایمان آوردند و ایمان خود را به شرک نیالودند ایشان اند که (براستی) در امن اند و هم ایشانند که هدایت شده اند».

اصول و فروع ایمان، باطن و ظاهر آن، عدل است و عکس آن ظلم است، اصل و اساس و اعلی ترین مراتب عدل اقرار بوحدانیت خداوند و خالص ساختن توحید برای خدا است. و ایمان به صفات و اسماء حسنی خداوند، و خالص گردانیدن دین و عبادت برای

خدا است و بزرگترین و شدیدترین ظلم شریک گرفتن به خداوند جَلَّ جَلَالُهُ است چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ سوره لقمان: آیه ۱۳.

ترجمه: «واقعاً شرک ظلم بزرگی است» زیرا عدل نهادن هر چیز به جای مناسب آن، و پای بند بودن به فرائض و واجبات، و ظلم عکس آن است. از بزرگترین حقوق و مهمترین واجباتی که خداوند بالای بندگان خویش دارد اینست که او را بشناسند، و خاص او را عبادت نمایند، و به او هیچ چیزی را شریک نسازند، سپس به اصول و شرائع اسلام مانند نماز، زکات، روزه، حج پای بندی نمایند، و در راه خدا جهاد بدنی و لسانی نمایند، و توصیه به حق و صبر کنند.

وخلل وارد کردن به چیزی ازین امور ظلم گفته میشود، واز جمله عدل پای بند بودن به حقوق پیامبر ﷺ است مانند: ایمان آوردن بآنحضرت، و محبت شانرا بدل پروراندن، و محبت شانرا بر محبت سائر مردم ترجیح دادن است. همچنان اطاعت و فرمانبری از ایشان و احترام و تجلیل از مقام آنحضرت و تقدیم نمودن اوامر و گفته های شان بر گفته های مردم است. و از بزرگترین ظلم اینست که شخص در حقوق پیامبر ﷺ کوتاهی کند پیامبریکه به مسلمانان از خود شان اولی تر، مهربانتر و مشفق تر میباشد وهر چیزیکه به مسلمانان از مسائل دین رسیده است توسط آنحضرت رسیده است. و از انواع عدل احسان نمودن به والدین، بجا نمودن صلهء رحم، و اداء نمودن حقوق احباء و دوستان وزیر دستان انسان است و کوتاهی نمودن درین امور ظلم گفته میشود، و از جمله عدل اداء نمودن هر یک از همسران حق همسر دیگر است. وکسیکه درین امر کوتاهی کند ظالم گفته میشود و ظلم میان مردم انواع و اقسام زیادی دارد که در خطبهء حجة الوداع از آنها چنین تذکر رفته است: «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا».

ترجمه: «همانا خونهای شما و مالهای شما و آبروی شما، بر شما حرام است مانند حرمت این روز شما، درین ماه شما و درین شهر شما».

ظلم به تمام انواع خود از تاریکی های روز قیامت بشمار می آید و هر شخص به اندازه ظلمی که مرتکب شده است مجازات می‌گردد. و به مظلوم ها از نیکی های ظالم ها داده میشود. و اگر برای ظالم ها حسناتی نبود، و یا حسنات شان تمام شده بود از گناهان مظلومان بالای ظالمها انداخته میشود.

عدل همه اش در روز قیامت نور است. چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرٰكُمُ الْيَوْمَ جَنَّتْ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ سوره الحديد: آیه ۱۲.

ترجمه: «(یاد کن) روزی را که مردان مسلمان و زنان مسلمان را می بینی که نور شان در جلو شان و اطراف شان می شتابد (و برای شان گفته میشود) مژده باد بر شما، امروز نصیب شما باغهای است که زیر (درختان) آنها جویبار ها جریان دارد و در آن جاودانه بسر می برید و این است همان پیروزی بزرگ». خداوند جل مجده ظلم را بر نفس خویش حرام نموده است، و آنرا در میان بنده های خود نیز حرام ساخته است. خداوند در افعال و گفتار و مجازاتش به حق است. و این عدل گفته میشود، و به بندگان خود راه مستقیم را نشان داده است که منتهی اش عدل است، و کسیکه از صراط مستقیم عدول کند او در واقع به ظلم و ستم میلان نموده ظلمیکه سر انجامش دوزخ است.

ظلم بر سه نوع است:

نوعی است که خداوند آنرا هرگز نمی آمرزد و آن شریک گرفتن به خداوند است. چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾ سوره النساء: آیه ۴۸. ترجمه: «همانا خداوند گناه کسی را که بوی شرک گرفته است نمی آمرزد».

نوع دوم: عبارت از ظلمی است که بعضی از بندگان به بعضی انجام میدهند، این نوع ظلم را هیچ گاه خداوند معاف نمی نماید تا اینکه شخص مظلوم انتقام خویش را از

ظالم به اندازه ظلم که بر آن نموده است بگیرد.
 نوع سوم: ظلمی است که به مشیئت و اراده خداوند تعلق دارد به این معنی که اگر خداوند بخواهد او را می‌آمرزد، و اگر بخواهد عذاب می‌نماید، و آن عبارت از گناهانی است که بنده در برابر پروردگار خویش انجام میدهد، و آن و گناه غیر از شرک است.

۱۰- سنت های فطری

عن عائشة - رضي الله عنها - قالت: قال رسول الله ﷺ: «عشر من الفطرة: قص الشارب، وإعفاء اللحية، والسواك، واستنشاق الماء، وقص الأظفار، وغسل البراجم، ونتف الإبط، وحلق العانة، وانتقاص الماء» يعني الاستنجاء، قال الراوي: "ونسيت العاشرة إلا أن تكون المضمضة" رواه مسلم.

از بی بی عائشه - رضی الله عنها - روایت شده که:
 آنحضرت ﷺ فرمودند: «ده چیز از فطرت است: کوتاه نمودن سبیل (بروت)، نگاه داشتن ریش، مسواک نمودن، استنشاق کردن، کوتاه نمودن ناخن ها، مفاصل وانگشتان را پاک و نظیف کردن، موی زیر بغل را کندن، موی زیر ناف را تراشیدن، استنجاء به آب کردن، راوی حدیث گفت: دهمی را فراموش نمودم و فکر میکنم که عبارت از مضمضه نمودن به آب باشد».

فطرت عبارت از سرشتی است که خداوند بندگان خویش را به آن آفریده است، و ایشانرا بدان سرشت به نحوه ای آفریده است که به امور خیر و ایثار در راه خدا محبت داشته، و از شر و فساد متنفر میباشند، ایشانرا بگونه پاک و خالی از انحراف آفریده است که استعداد قبول نمودن هر نوع خیری را دارند، و به خداوند اخلاص داشته و به او تقرب می ورزند،

خداوند شریعت فطرتی را به دو نوع گردانیده است:

۱- نوعی است که قلب و روح را پاکیزه میسازد، و آن عبارت از ایمان به خداوند و متعلقات ایمان که همانا خوف، رجاء، محبت و نیایش به خداوند است میباشد چنانچه خداوند متعال میفرماید:

﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَیِّمُ وَلَٰكِنَّا أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۰﴾ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ سوره الروم: آیه ۳۰ - ۳۱.

ترجمه: «پس روی خود را بدین خالص و پاک راست کن به همان سرشتی که خداوند مردم را بر آن آفریده است، و در آفرینش خداوند هیچ تقصیری صورت گرفته نمیتواند این است آیین استوار، اما اکثر مردم نمیدانند. به او روی آرنده (باشید) و از او بترسید نماز را با تمام و کمال اداء کنید و از مشرکان مباشید».

اینست تزکیه نفس و پاکیزگی و نموی قلبی که بوسیله آن آفت های رذیله از بین می رود، و انسان به اخلاق حسنه مزین میگردد، که همه آنها به اصول ایمان و اعمال قلب باز گشت مینماید.

۲- نوع دوم: عبارت از پاکیزگی ظاهر بدن و نظافت آن و زایل ساختن کثافات و پلیدی ها است. و اینها ده فطرت است که از محاسن دین اسلام بشمار می آید. و همه آنها اعضای بدن انسان را نظیف نموده و علاوه بر آن نظافت را بدرجه اکمال می رساند. تا بدن صحت یاب گردیده و برای هر چیزیکه از آن اراده شود آماده گردد. مضمضه و استنشاق در طهارت خورد (وضوء) و کلان (جنابت) به اتفاق همه فقهاء مشروع است. و در وضوء و غسل فرض است. تا دهن و بینی پاک و نظیف گردد. زیرا دهن و بینی زیاد تر اوقات توسط لعاب و گندگی ها کثیف میگردد. ازینرو انسان ناچار میشود تا آنها را پاک و نظیف نگهدارد. استعمال مسواک دهن را پاکیزه میسازد، و سبب رضای خداوند

نیز می‌گردد، از همین جهت در هر نماز مشروع گردیده است. مخصوصاً در وقت وضوء، نماز، بیدار شدن از خواب و زمانی که دهن تغییر پیدا میکند و یا دندانها زرد می‌گردد. اما کوتاه نمودن بروت و یا تراشیدن آنها بحدی که لب‌ها دیده شود نیز ضرور پنداشته شده است. چرا که در آن علاوه بر نظافت باعث حفظ چیزهایی که از بینی خارج می‌گردد و صورت را کثیف می‌سازد می‌شود. و وقتی که موی‌های بروت‌ها بالای لب‌ها را بگیرد، خواهی نخواهی همراه با نوشیدنی‌ها و خوردنی‌ها داخل دهن می‌گردد. و نیز در دراز بودن بروت خلقت ظاهری انسان تغییر پیدا میکند. اگر چه کسانی که بی‌باک اند آنرا مستحسن می‌پندارند.

و اما ریش به عکس بروت نباید تراشیده شود زیرا خداوند ریش را وقار و زینت برای مردها آفریده است. و این زینت و جمال در وقت کلان سالی به زیبایی موی‌های ریش بسیار خوش آیند است. و کسانی که نا فرمانی رسول خدا ﷺ را مینمایند تراشیدن ریش را برای خویش زینت و جمال می‌پندارند.

چگونه تراشیدن ریش برای شان وقار و زینت میباشد در حالیکه زینت شان که همانا موی‌های شان بوده است از بین برده اند مخصوصاً اشخاص کلان سال در تراشیدن ریش مانند زنهای پیر و سالخورده به نظر می‌آیند که زیبایی و زینت خود را از دست داده اند اگر چه در ایام جوانی خود از حسین ترین زن‌ها بوده اند مگر عادات و تقلید انسان را نا بینا می‌سازد و به سرحدی که خوبی برایش بدی، و بدی‌ها برایش خوبی جلوه گر میشود.

اما کوتاه نمودن ناخن‌ها و دور نمودن موی زیر بغل، و پاک و نظیف ساختن مفاصل انگشتان، چون جاه‌های مخفی و پوشیده بدن است، و در آنها کثافات جمع می‌گردد، ازینرو در نظافت و پاکیزگی آنها سعی بلیغ لازم است. به همین تیره است پاک نمودن و تراشیدن موی زیر ناف.

اما استنجاء عبارت از دور ساختن چیزهایی است که از پیش و یا پس انسان خارج

میگردد، خواه بوسیله آب باشد و یا سنگ، و مانند آن. این کار لازم و ضروری بوده و بلکه شرطی از شرط های طهارت محسوب میگردد.

از خلال گفته ها دانستی که عمل نمودن به این چیز ها ظاهر انسان را کامل میسازد، و او را نظیف و پاکیزه میگرداند، و چیزهای زشت و ضررناک را از وی دور میسازد، و علاوه بر آن نظافت از ایمان است.

مقصود اینست که چیزهای فطرتی شامل همه امور شریعت میگردد، و چیزهای باطنی و ظاهری آنرا در بر میگیرد، زیرا باطن انسان را از اخلاق رذیله پاک میگرداند، و او را به اخلاق پسندیده مزین میسازد، اخلاق پسندیده ای که از ایمان، توحید و اخلاص به خدا و نیایش و رجوع بذات او تعالی سر چشمه میگیرد.

وطهارت ظاهری اعضای وجود انسان را از نجاسات و کثافات، واسبابش پاکیزه میگرداند و طهارت معنوی باطن او را پاک میسازد. از همین سبب آنحضرت ﷺ فرموده است: «الطهور شرط الإیمان» «طهارت نصف ایمان است» و خداوند ﷻ میفرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ «سوره البقره: آیه ۲۲۲».

ترجمه: «همانا خداوند توبه کنندگان را دوست میدارد و پاکیزه کنندگان را دوست میدارد».

شریعت همه اش پاکی، نظافت و سترگی است و سبب رشد و نمو و کمال انسانیت میباشد و بر مطالب عالی ترغیب واز کارهای پست و حقیر انسان را باز میدارد.

۱۱- ریختن گناهان

عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ قال: قال رسول الله ﷺ: «الصلوات الخمس والجمعة إلى الجمعة ورمضان إلى رمضان مكفرات لما بينهن ما اجتنب الكبائر» رواه مسلم.

ترجمه: از ابو هریره رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمود: « نماز های پنجگانه و جمعه تا جمعه و رمضان تا رمضان کفاره ای است برای گناهایی که در میان شان واقع شود (مراد گناهان صغیره است) تا مادامیکه انسان مرتکب گناهان کبیره نشود».

این حدیث مبارک دلالت بر فضل و کرم بی منتهای خداوند دارد برای اینکه این سه عبادت بسیار پر ارزش را به بندگان خویش ارزانی نموده است، و این عبادت ها در نزد خداوند منزله بسیار عالی دارد، و دارای فوائد زیادی است که تحت شمار نمی آید. از جمله فوائد آنها اینست که خداوند این عبادت ها را مکمل دین بندگان خویش و اسلام شان گردانیده، و سبب نشو و نمو ایمان شان ساخته است، و درخت ایمان را آب یاری میکند. زیرا خداوند جل جلاله درخت ایمان را در دلهای بندگان مؤمن خویش به قدر ایمان شان شانده است و به فضل و مرحمت خود واجبات و سنن را وسیله نمو و آب یاری این درخت ها گردانیده است، و آفات را از آنها دفع نموده تا این درخت ها نمو کند و میوه های خود را در هر وقت و زمان به اجازه پروردگار شان بدهند.

ضرر گناه بسیار عظیم است بحدیکه ایمان را کم قوت میسازد، و این گفته به همگان معلوم است. کسیکه این فرائض سه گانه را اداء میکند، و از گناهان کبیره اجتناب می ورزد، خداوند گناهان صغیره و خطاهای او را محو و نابود میسازد، چنانچه خداوند میفرماید: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ سوره هود: آیه ۱۱۴.

ترجمه: «حسنات، سیئات را میزداید». و خداوند به لطف خود اجتناب از کبائر را سبب ریختاندن گناهان صغیره گردانیده است چنانکه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ سوره النساء: آیه ۳۱.

ترجمه: «اگر شما از گناهان کبیره بیکه از ارتکاب آنها نهی شده اید اجتناب ورزید، گناهان شما را از شما میزداییم، و شما را به جای کرامی داخل میکنیم». اما گناهان

کبیره باید از آنها توبه صورت بگیرد. از حدیث مبارک دانسته میشود که هر نص که در آن تذکر گردیده است که بعضی از اعمال صالحه گناهان را پاک میکند مراد از گناهان، گناهان صغیر بوده بدلیل اینکه این عبادت های اساسی زمانیکه گناهان کبیره را محو کرده نتواند بالضرور گناهان صغیره را محو میکند.

و حدیث شریف دلیل واضح است بر اینکه گناهان بر دو قسم است: کبیره و صغیره. و علماء در رابطهء فرق میان گناهان کبیره و صغیره مطالب زیادی را ارائه داده اند. و بهترین مطلبی که درین مورد بیان شده است اینست که گناه کبیره عبارت از گناهی است که شریعت در مورد آن حدی را در دنیا تعیین نموده است، و یا در آخرت بخصوص آن وعیدی آمده است، و یا مرتکب آن گناه مردود لعنت و غضب و مانند آن قرار گرفته است. و ما سوی آنها گناهان صغیره گفه میشود. و دستهء از علماء گفته اند که گناه کبیره همان گناهی است که به مقاصد تعلق میگیرد و گناه صغیره به وسائل و اسباب مانند نظر نمودن به زن اجنبی. و کبیره مانند زنا و صغیره مانند خوردن سود زیادت و کبیره مانند خوردن سود نسیئه. والله اعلم.

۱۲- صفت نماز

عن مالك بن الحويرث رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «صلوا كما رأيتموني أصلي، وإذا حضرت الصلاة فليؤذن لكم أحدكم، وليؤمكم أكبركم» متفق عليه.

از مالک پسر الحویرث رضي الله عنه روایت شده است که: آنحضرت ﷺ فرمود: نماز را همانطور اداء کنید که مرا دیدید اداء نمودم، و هنگامیکه وقت نماز فرا رسید باید یکی از شما برای تان اذان بگوید و کلاتر شما امامت دهد.

این حدیث مبارک سه جمله را احتوا نموده است. جمله اول از همه عظیم تر است، این فرموده آنحضرت «هنگامیکه وقت نماز فرا رسید باید یکی از شما برای تان

اذان دهد» مشروعیت و وجوب اذان را ثابت می‌سازد، و اینکه اذان باید بعد از دخول وقت داده شود زیرا آنحضرت ﷺ فرمود: «بلال اذان می‌دهد در اذان وی بخورید و بیاشامید تا اینکه عبد الله ابن ام مکتوم اذان دهد زیرا وی اذان نمی‌دهد تا اینکه برایش گفته شود صبح داخل شده صبح داخل شده».

اذان فرض کفایه است نه فرض عین. اگر به اوامر شریعت هر شخصی مکلف مورد خطاب قرار گیرد، و از وی اطاعات در آن امر خواسته شود این امر فرض عین می‌باشد و اگر تنها اطاعات از امر گردد، و اشخاص معین نشود این امر فرض کفایه گفته می‌شود. و در اینجا گفته شد «باید یکی از شما اذان دهد» الفاظ اذان معروف است احتیاج به ذکر ندارد.

و مناسب حال مؤذن اینست که آواز رسا و بلند داشته باشد، و امین باشد، و اوقات اذان را بداند، و تعقیب کند. زیرا این کار برای رسیدن به هدفش بهتر می‌باشد. و همینکه اذان را اکثریت مردم بشنوند کافی پنداشته می‌شود. حدیث شریف دلیلی است برای واجب بودن اذان در سفر و اقامت. اقامت نیز مکمل اذان است چرا که اذان اعلام نمودن برای داخل شدن وقت است و اقامت اعلام برای بر پا بودن نماز است.

احادیث فراوانی در مورد فضیلت و ثواب مؤذن و مستحب بودن اجابت مؤذن در کلماتی که تکرار می‌کند وارد شده است. و اینکه شنونده همان کلماتی را تکرار نماید که مؤذن در اذان خویش تکرار مینماید. مگر زمانی که مؤذن (حي على الصلاة وحي على الفلاح) بگوید که درین وقت بر شنونده لازم است کلمه را تکرار کند که در آن استعانت از خداوند بر حضور نماز و رستگاری خواسته شود و آن کلمه گفتن (لا حول ولا قوة إلا بالله) است. سپس بآنحضرت ﷺ درود بفرستد و این دعای مأثوره را بخواند: (اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمداً الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاماً محموداً الذي وعدته) بعد از آن برای خود دعا کند زیرا این وقت از جمله وقتی است که دعا است پس باید دعا کننده وقت را غنیمت شمرده به دعا پردازد.

جمله‌ی دوم حدیث مبارک «کلانتر شما امامت دهد» واجب بودن جماعت را ثابت می‌سازد. و اقل جماعت دو نفر است بنام امام و مقتدی. واولی تر به امامت کسی است که در امور نماز آگاهی بیشتری داشته باشد. واین گفته درین حدیث صحیح آمده است که می‌فرماید: «يَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَأُ لَهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسَّنَةِ، فَإِنْ كَانُوا فِي السَّنَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً وَإِسْلَامًا» (امامت مردم را کسی بدهد که به کتاب خدا (قرآن مجید) خواننده تر باشد، و اگر همه درین امر مساوی بودند، کسی حق اولیت را دارد که به سنت پیامبر عالم تر باشد، و اگر همه درین امر مساوی بودند، کسی باید امامت دهد که از حیث هجرت و اسلام از دیگران مقدم تر باشد).

و اگر همه درین امر مساوی بودند باید کلان سال تر امامت دهد چنانچه در حدیث گذشته بیان گردید. پیش کردن کلان سالان در همه‌ی امور که در آن‌ها ترتیب مراد است مشروع می‌باشد مگر اینکه برای خورد سالان فضل و مزیتی دیگری ثابت باشد چنانچه آنحضرت ﷺ می‌فرماید «كَبْرٌ، كَبْرٌ» از کلان شروع کن، از کلان شروع کن. و قتیکه جماعت توسط امام و مقتدی‌ها بر پا شد باید مقتدی‌ها از امام در همه مسائل نماز پیروی کنند زیرا امام به همین منظور تعیین شده است تا به وی اقتداء شود، و زمانیکه امام تکبیر می‌گوید مقتدی‌ها هم باید تکبیر بگویند و همچنین زمانیکه رکوع و سجده میکند و یا از سجده سر خود را بالا میکند. خلاصه در همه‌ی ارکان نماز باید مقتدی‌ها از عقب امام افعال نماز را انجام دهند. نباید این افعال را همراه با امام عملی کنند و نه هم از امام سبقت جویند، و اگر در رکوع و یا سجده، و یا در وقت بلند شدن از رکوع و یا سجده، و یا در وقت رفتن به رکوع و یا سجده، مقتدی‌ها از امام خویش پیشی گیرند نماز شان باطل و این عمل شان حرام است.

مقتدی‌ها مکلف اند که در همه‌ی افعال از امام پیروی کنند. انجام دادن افعال نماز همراه با امام و یا سبقت جستن بر امام و یا تخلف زیاد نمودن از امام در نماز ممنوع است. اگر مقتدی‌ها دو نفر و یا زیادتر از دو بودند بهتر آنست که در عقب امام صف

بسته کنند. و اگر به جانب راست امام و یا به هر دو طرف امام استاده شوند نیز مانع ندارد، و اگر مقتدی یک نفر باشد به طرف راست امام ایستاده شود. و زن‌ها در عقب صف مرد‌ها صف بسته کنند. و اگر یک زن هم باشد باید در عقب صف مرد‌ها استاده شود و اگر چندین زن هم بود باید نیز مانند مرد‌ها در عقب شان صف بسته کنند. و اگر یکنفر از مقتدی‌ها بدون عذر در صورتیکه در صف جای هم باشد به تنهایی عقب امام و یا عقب صف‌ها استاده شود نمازش باطل می‌گردد. امام باید تکبیرهای انتقالی وسمع الله لمن حمده را به آواز بلند بگوید و در نمازهای جهریه قرآن‌کریم را به آواز بلند بخواند. امام باید رعایت حال مقتدی‌ها را در اوقات نماز بنماید و نماز خویش را با در نظر گرفتن کامل ساختن نماز، طولانی نکند.

جملهء سوم که جزء اول حدیث مبارک است که می‌فرماید: «نماز را همان طوری اداء کنید که مرا دیده اید اداء نمودم» تعلیمی است از آنحضرت ﷺ در قول و فعل چنانچه در حج آنحضرت ﷺ زمانیکه به ادای افعال آن پرداختند فرمودند: «خذوا عني مناسككم» افعال حج خود را از من فرا گیرید. و این سخن پیامبر خدا ﷺ «نماز را همانطوری اداء کنید که مرا دیده اید اداء نمودم» همهء افعال و ارکان نماز را شامل میشود. ازینرو باید نماز گذار همهء شرطهای نماز را بجا آورد یعنی روی خود را بطرف قبله نماید و نمازی را که میخواهد اداء نماید نیت آن نماز را در قلب بنماید سپس الله اکبر بگوید و سبحانک اللهم .... و یا ادعیه دیگری که در حدیث آمده است بخواند و بعد اعوذ بالله و بسم الله بگوید و سوره فاتحه را با سوره طولانی دیگری در نماز صبح بخواند و در نماز مغرب سوره های کوتاه را بخواند و در سائر نمازها سوره های متوسط را قرائت نماید. و گفتن یک بار (سبحان ربی العظیم) در رکوع و یک بار (سبحان ربی الاعلی) در سجود واجب است و سه بار و یا زیاده از آن مستحب میباشد. و در وقت بلند شدن از رکوع امام و منفرد این جمله را بگویند: (سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد حمداً كثيراً طیباً مباركاً فيه). و اما مقتدی‌ها به گفتن (ربنا ولك الحمد حمداً كثيراً طیباً مباركاً فيه) اکتفاء کنند. سپس امام الله اکبر گفته به

سجده رود و سجده به هفت اعضای بدن صورت میگیرد هر دو قدم، هر دو زانو، هر دو کف دست و پیشانی و بینی نماز گذار. باید در وقت سجده همه این اعضاء در زمین تمکن پیدا کند، و پهلوی های خود را از شکم خود دور بگیرد و بازو های خود را در زمین فرش نماید، سپس تکبیر گفته سر خود را از سجده بلند کند و پای چپ خود را فرش نماید و بر بالای آن بنشیند و پای راست خود را استاده کند و انگشتان پای خود را به طرف قبله نماید مگر در تشهد که بر سرین چپ خود بنشیند. و در میان هر دو سجده این دعا را بخواند (رب اغفر لي وارحمني واهدني وارزقني واجبرني) سجده دوم خود را نیز مانند سجده اول انجام دهد و به همین منوال همه نماز های خود را اداء کند. و باید میان هر دو سجده و همچنین بعد از بلند شدن از رکوع طمأنینه نماید به این معنی که خود را استوار نموده لحظه مکث کند سپس در قعده (التحيات لله) را تا آخر بخواند و بعد از خواندن (التحيات) اگر نماز سه رکعتی و یا چهار رکعتی باشد استاده شود و بقیه رکعت ها را تنها به خواندن الحمد لله تکمیل نماید و در تشهد اخير اين درود ابراهيمی را بخواند (اللهم صل على محمد....) سپس این دعا را بخواند (اللهم إني أعوذ بك من عذاب جهنم، ومن عذاب القبر، ومن فتنة المحيا والممات، ومن فتنة المسيح الدجال) و بعد از آن هر دعایی مأثوره یی را که دوست دارد بخواند و سلام دهد. و بعد از سلام نیز دعا های مأثوره که از آنحضرت ﷺ وارد شده است بخواند. تمام افعال و اعمالی را که نماز گذار در نماز انجام میدهد داخل این فرموده آنحضرت ﷺ میگردد که میفرماید: «نماز را همانطوری اداء کنید که مرا دیده اید اداء نموده ام» که شخص نماز گذار در انجام دادن این افعال یا به امر و جویی و یا استحبابی نظر به قرینه و مقام مکلف میگردد.

هر عمل نماز، که از نماز گذار نه به سهو و نه به قصد و نه هم به سبب اینکه در آن علمی ندارد اگر ترک نماید و آن عمل از ذمه اش ساقط نگردد آنرا رکن میگویند، مانند: تکبیر تحریمه، خواندن الحمد لله، قعده اخير، سلام دادن، قیام، قرائت، رکوع، سجده وغیره.

وهر عملی که در نماز سهواً ترک شود و سجدهء سهو او را جبران نماید واجب گفته میشود، مانند: خواندن التحیات در قعده اول و نشستن به آن، و تکبیرهای انتقالی و گفتن «سمع الله لمن حمده» برای امام و تنها گذار. و گفتن «سبحان ربی العظیم» سه مرتبه در رکوع و گفتن «سبحان ربی الأعلى» سه مرتبه در سجده.

و ما سوای فرائض و واجبات سنت ها و مستحبات نماز گفته میشود و از جمله مکملات نماز بشمار می آید. روح و لب نماز حضور قلب در نماز و تدبر و تفکر در آیات که نماز گذار در نماز خویش قرائت میکند، و ذکر و دعاهایی که در قیام، رکوع و سجده خویش میخواند، و خضوع و خشوعی که در برابر پروردگار خویش انجام میدهد میباشد.

و مباحث دیگری که در حدیث مبارک داخل میشود اجتناب نمودن از اعمالی است که در داخل نماز ممنوع قرار گرفته است، مانند: خنده کردن، سخن زدن، تحرک زیاد بغیر ضرورت، زیرا نماز بدون اداء نمودن شرائط و ارکان و واجبات و ترک چیزهای که آنرا باطل میسازد صورت نمیگیرد و باطل کننده های نماز بدو نوع است: اخلال واقع کردن به افعال لازمی نماز، و انجام دادن عمل ممنوع در نماز، مانند سخن زدن و غیره.

۱۳- دین اسلام دین آسانی است

عن أبي هريرة رضی اللہ عنہ عن النبي صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم قال: «إن الدين يسير، ولن يشاد الدين أحد إلا غلبه، فسددوا وقاربوا وابشروا واستعينوا بالغدوة والروحة وشيء من الدلجة» متفق عليه وفي لفظ «والقصد القصد تبلغوا».

از ابو هریره رضی اللہ عنہ روایت شده که آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم فرمود:

«در دین آسانی است، و کسیکه با دین بمقابله بر خیزد و سختگیری کند ناکام و مغلوب میگردد، پس حق را طلب نموده و خود را به آن نزدیک ساخته و شادمان باشید،

وبا حرکت صبحگاهی و شامگاهی و آخر شب یاری جویند (یعنی در اوقات نشاط به انجام دادن اعمال صالحه پردازید) و در روایتی آمده است: میانه روی کنید، میانه روی کنید تا به مقصد برسید.

این حدیث مبارک نهایت عظیم و پر محتوای است و مشتمل بر امور خیر و وصایای مفید و اصول اساسی میباشد. رسول خدا ﷺ در جزء اول حدیث این قاعده بزرگ را اساس قرار داده فرمودند «این دین آسان است» دین اسلام در عقاید، اعمال و افعال خود سهل و آسان میباشد. اساس عقاید وی را ایمان به خدا، فرشته های خدا، کتابهای خدا، پیامبران خدا، روز آخرت و ایمان به قدر (اندازه) خیر و شر تشکیل میدهد. اینست عقائد صحیح که با ایمان آوردن به آن اطمینان قلبی برای شخص حاصل میشود و دارنده این عقیده به اعلی ترین هدف و افضل ترین غایه خویش نائل میگردد. و دارای بهترین اخلاق و صالح ترین اعمال میشود، و دین و دنیا و آخرتش درست میگردد، و اگر این عقیده را از دست بدهد خیر و صلاحش بکلی از بین میرود. همه امور دین سهل و آسان بوده به نحویکه هر شخص مکلف قادر به عمل نمودن به آن میباشد و درین مورد هیچ مشقتی و تکلیفی را احساس نمیکند. عقاید دین اسلام صحیح و بسیط و آسان است هر عقل سلیم آنرا می پذیرد و مطابق ذوق و فطرت مستقیم میباشد. و عمل نمودن به فرائض خیلی ساده و بسیط است.

نماز: نماز های پنجگانه در هر شبانه روز در اوقات معینش تکرار میگردد و خداوند خبیر و مهربان اداء نمودن این نماز ها را با جماعت واجب گردانیده، ازینرو در بجا آوردن آنها تسهیلات وجود دارد زیرا عبادت در اجتماع نشاط و سرور را برای عبادت کنندگان ایجاد میکند، و ثقل عبادت را بر وی سهل میگرداند.

خداوند جل مجده در ادای این نماز ها صلاح دین و دنیا، و ثواب دنیوی و اخروی را وعده داده است. لذا برای بنده مسلمان واجب است که این نماز ها را در اوقات معین آنها اداء کند، و خدا جلّ جلاله را شکر و سپاسگزاری نماید که این نماز ها را

برایش فرض گردانیده است زیرا هیچ بنده‌ای از نماز بی نیاز شده نمیتواند.

زکات: زکات تنها بر اغنیاء فرض میباشد و بر فقیری که دارای نصاب نباشد زکاتی نیست. زکات بر اغنیاء ازینرو فرض گردیده است تا بوسیله آن دین و اسلام شان کامل گردد و اموال شان نمو کند، و اخلاق شان بهتر گردد، و خود شان و مالهای شان از آفات و بلیات مصئون بمانند، و گناهان شان محو گردد، و به فقراء و محتاجان مساعدت و همکاری کنند، و به مصالح خویش پردازند. علاوه بر آن زکات جزء بسیار کوچکی از سرمایه‌ای است که خداوند به اغنیاء ارزانی نموده است.

روزه: روزه در سال یکماه فرض میباشد. درین ماه مسلمانان گردهم جمع میگرددند، خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و همبستر شدن به همسران خویش را در روز ترک میدهند. خداوند به فضل و احسان خود در برابر این عمل شان دین و ایمان شانرا کامل میسازد، و اجر و پاداش زیادی را نصیب شان میگرداند، و در گرفتن روزه خیر زیادی را روزه دار کمائی میکند، و تقوی که اساس همه‌ی افعال خیر و ترک همه‌ی زشتی‌ها و بدی‌ها است برایش پیدا میشود.

حج: حج را خداوند تنها به اشخاص مستطیع (توانگر) فرض گردانیده است، و در عمر یکمرتبه فرض میباشد. و در حج منافع دنیوی و اخروی زیادی وجود دارد که تحت شمار و حصر نمی آید، چنانچه خداوند میفرماید: ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ سوره‌ی الحج: آیه ۲۸، «تا به منافع خویش دسترسی یابند». منافع دینی و دنیوی. و سائر مسائل شرعی در نهایت آسانی و سهولت میباشد خواه این مسائل از حقوق خداوند باشد و یا حقوق عباد، و همه‌ی اینها در اصل خود سهل و آسان است. چنانچه خداوند عزوجل میفرماید: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ سوره‌ی البقره: آیه ۱۸۵ «خداوند برای شما اراده‌ی آسانی دارد و اراده‌ی دشواری را ندارد». با وصف آن اگر به انسان عوارض از قبیل: بیماری، سفر و غیره پیش آید خداوند بوی تخفیف نموده و حتی

بعضی از واجبات را از ذمه اش ساقط گردانیده است و یا اوصاف آنها را تغییر داده است مثلاً نماز چهار رکعتی فرض را دو رکعت گردانیده است که به همگان معلوم است.

انسان اگر به اعمال متنوع روزمره خویش از فرائض، نوافل، روزه صدقات و غیره که به انجام دادن آنها مکلف است ببیند در بجا آوردن این اعمال به پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ که کاملترین انسانها و امام و مقتدای ما میباشد اقتداء نماید می بیند که عمل نمودن به این اشیاء مشقت آور نبوده، و مانع مصالح دنیوی وی نمیشود. بلکه به ادای همهء حقوق، حقوق خدا و حقوق خودش و حقوق خانواده و دوستانش و حق هر کسیکه بر ذمه اش میباشد به آسانی و سهولت دسترسی پیدا میکند.

و اما کسیکه بر خود سختگیری میکند و بر چیزیکه آنحضرت ﷺ به آن اکتفاء نموده اکتفاء نمیکند، و نه هم به دستوراتی که آنحضرت بر امت خویش ارشاد و تعلیم نموده اند عمل میکند، بلکه از افراط و غلو کار میگیرد، و در عبادت نیز غلو مینماید درین حالت دین بر وی غالب می آید، و در نهایت امر عاجز و نا توان میگردد. و عملی را که انجام میداد ترک میکند، ازینرو آنحضرت ﷺ فرمود «در دین آسانی است و کسیکه با دین به مقابله بر خیزد و سختگیری کند ناکام و مغلوب میگردد».

کسیکه در مقابله با دین شدت نماید و غلو و افراط کند، و راه متوسط را اختیار نکند، دین بر وی غالب می آید، بناء آن شخص حسرت و ندامت میکشد و سیر قهقرایی مینماید ازینرو آنحضرت ﷺ به میانه روی دستور داده و بر آن تشویق و ترغیب نموده است، چنانچه فرموده: «میانه روی کنید، و میانه روی کنید تا به مقصد برسید».

سپس آنحضرت ﷺ به قبول نمودن و نزدیک شدن به آن و تقویت نمودن قلب ها، به مژدگانی به خیر و عدم یأس توصیه فرمودند و قبول نمودن حق باین معنی است که انسان سخن حق را بگوید، و به حق عمل کند، و راه مستقیم را بپیماید، و این است رسیدن به حق از حیث قول و عمل. و اگر انسان حق را به تمام معنی دریافت نکرد باید به قدر توان خود تقوی و خدا ترسی نماید، و به هدفی که پیشرو دارد خود را نزدیک

سازد، و اگر حق را به تمام و کمال دریافت نکرد، و همین که به حق نزدیک شده و حق را دانسته است اکتفاء کند. و اگر از عمل نمودن به تمام معنی عاجز ماند بقدر توان خویش عمل نماید.

از حدیث مبارک قاعده مفیدی بدست می آید که قرآن مجید هم بر آن دلالت می کند چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ ^{۱۶} سوره التغابن: آیه ۱۶. ترجمه: «بقدر توان خود از خداوند بترسید». و پیامبر اسلام ﷺ در زمینه چنین میفرماید: «إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (زمانیکه شما را به کاری دستور میدهم آنرا بقدر توان انجام دهید). و مسائل که برین قاعده بنا یافته است تحت حصر نمی آید و در حدیث دیگری آنحضرت ﷺ چنین دستور داده میفرماید: «يَسْرُوا، وَلَا تَعْسَرُوا، وَبَشَرُوا وَلَا تَنْفَرُوا» (آسانی نمائید، سختگیری نکنید، مژدگانی دهید، و مردم را متنفر نسازید).

سپس سخن خود را آنحضرت ﷺ به وصیت نهایت مفیدی که عمل نمودن به آن بر نفس سهل و آسان بوده خاتمه میدهند. میفرمایند: «وَبَا حَرَكْت صَبْحَگاهی وَشَامَگاهی وَآخِر شَب یاری جَوِید (یعنی در اوقات نشاط به انجام دادن اعمال صالحه بپردازید)». این اوقات سه گانه همانطوریکه یگانه وسیله برای کوتاه ساختن سفر های نزدیک و دور بشمار می آید، و مسافر راحت خود و راحت مرکب سواری خود را در آن مشاهده میکند، و به آرامش و اطمینان سفر خویش را به پایان می رساند، به همین منوال یگانه وسیله برای پایان رساندن سفر آخرت و سیر نمودن بر طریق مستقیم و سیرِ اِلی الله محسوب میشود. بشرطیکه انسان این اوقات مناسب را در وظائف خیر و اشتغال به اعمال صالحه سپری نماید. به این معنی که اول و آخر روز و حصه از شب خویش را مخصوصاً حصه اخیر شب را به عبادت و راز و نیاز با خداوند خویش بگذرانند. درینصورت از خیر و باقیات الصالحات بگونه کامل و وافر بهره مند میگردد، و سعادت و فوز و فلاح و کامیابی همه جانبه توأم با راحت و اطمینان کامل برایش میسر میگردد و به مقاصد دنیوی و اغراض نفسانی نایل می آید، و این از بزرگترین دلائل رحمت پروردگار به بندگانش بحساب می

آید. که همچو دین کاملی که مصدر و اساس سعادت ابدی است به ایشان ارزانی نمود، و توسط پیامبران خویش آنرا شرح و توضیح داده، و سهل و آسان گردانیده، و برعمل کردن به آن توفیق و اعانت کرده است و بر اشخاصیکه باین دین عمل میکنند لطف و مرحمت فرموده ایشانرا از چیزهاییکه باعث قطعیت و محرومیت شان میگردد محافظت نموده است، از حدیث مبارک چندین قاعده استنباط میگردد:

قاعده اول: در دین اسلام به شکل عموم آسانی وجود دارد.

قاعده دوم: حصول مشقت آسانی را ایجاب میکند.

قاعده سوم: وقتی که آنحضرت ﷺ به امری دستور دهد اطاعت از آن به قدر توان ضروری پنداشته میشود.

قاعده چهارم: کسانی که اعمال خیر را انجام میدهند نشیط بوده مژدگانی ثواب و پاداش اعمال برای شان داده میشود.

قاعده پنجم: وصیت جامع و شامل در چگونگی سیر و سلوک الی الله که هیچ بنده مسلمانی از آن مستغنی شده نمیتواند.

صلوات و سلام خداوند بر روان پاک آنحضرت ﷺ که خداوند برایش کلمات جامع و مفیدی را ارزانی نموده است.

۱۴- حقوق مسلمان

عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «حق المسلم على المسلم ست، قيل: وما هنّ يا رسول الله؟ قال: إذا لقيته فسلم عليه، وإذا دعاك فأجبه، وإذا استنصحك فانصح له، وإذا عطس فحمد الله فشمته، وإذا مرض فعده، وإذا مات فاتبعه» رواه مسلم.

از ابو هریره رضی الله عنه روایت شده که: رسول خدا ﷺ فرمود: حق مسلمان بر مسلمان

شش چیز است: گفته شد ای رسول خدا آنها کدام اند؟ آنحضرت ﷺ فرمود: زمانیکه با برادر مسلمان خود روبرو میشوی بر او سلام بده، و چون ترا به طعامی دعوت میکند دعوت او را بپذیر، و وقتیکه از تو مشورت میخواهد به او مشورت درستی ارائه نما، و چون عطسه زند و الحمد لله بگوید جواب عطسه او را مسترد نما، (یعنی بگو یرحمک الله) و وقتیکه مریض میگردد از وی عیادت کن، و زمانیکه می میرد جنازه اش را مشایعت نما».

کسیکه به ادای حقوق شش گانه متذکره برادر مسلمان خویش قیام کند بدون شک به حقوقات دیگر بهتر رسیدگی مینماید. و در ادای این واجبات و حقوق خیر زیاد و پاداش بزرگی را از جانب خداوند برایش کمایی میکند.

اولی: «زمانیکه با برادر مسلمان خود مقابل میشوی بر وی سلام بده».

سلام دادن از روی محبت که ایمان آنرا واجب گردانیده است دخول جنت را واجب میگرداند چنانچه آنحضرت ﷺ میفرماید:

عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ:

«والذي نفسي بيده لا تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا، ولا تؤمنوا حتى تحابوا، ألا أدلكم على

شيء إذا فعلتم تحاببتكم؟ أفشوا السلام بينكم» رواه مسلم.

از ابو هریره رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت ﷺ فرمود:

«قسم بذاتی که جانم بید او است به بهشت داخل نمیشوید تا اینکه ایمان بیاورید، و مؤمن شمرده نمیشوید تا اینکه با همدیگر دوستی کنید، آیا رهنمائی نکنم شما را به آنچه که هرگاه آنرا انجام دهید با هم دوست میگردید؟ سلام را در میان خویش آشکار کنید». سلام دادن به یکدیگر از محاسن و خوبی های دین مقدس اسلام بشمار می آید، و در سلام دادن هر یک از طرفین به طرف مقابل خویش دعای خیر و سلامتی از بدی ها مینماید، و رحمت و برکات را بوی از خداوند میخواهد، و این کلمات سلام را به منتهای خوشی و سرور و الفاظ متناسب به یکدیگر نثار و تحیه می نمایند، که باعث جلب محبت

و دوری از نفرت و جدایی می‌گردد.

دوم: «و چون ترا به طعامی دعوت میکند دعوت او را بپذیر» زمانیکه ترا برادر مسلمان تو بخوردنی ها، و نوشیدنی ها، دعوت میکند اجابت کن و خاطره برادر مسلمان خود را که ترا دعوت نموده و اکرام کرده است به اجابت نمودن دعوتش مسرور بگردان، و به مهمانی اش حاضر شو مگر اینکه عذری داشته باشی.

سوم: «و وقتیکه از تو مشورت می‌خواهد به او مشورت درستی ارائه نما».

زمانیکه در کاری از کارها کسی از تو مشورت می‌خواهد، که آیا آن کار را انجام دهد یا خیر؟ همان قسم به آن مشورت بده که خودت برای خویشان دوست میداری، و اگر در کاری که از تو نظر می‌گیرد از هر حیث او را مفید تلقی می نمودی پس او را در انجام دادن آن کار تشویق کن، و اگر آن کار را مضر می پنداشتی او را از عواقب نا فرجامش بیم بده، و اگر کاری بود که دارای نفع و ضرر هر دو بود برایش موضوع را شرح و توضیح داده، و جوانب مثبت و منفی آنرا بیان کن، و در میان مفاسد و مصالح آن موازنه بر قرار نما، و باو مشورت نیک عرضه کن. و همچنین اگر با تو در مورد معامله نمودن با کسی، و یا به نکاح گرفتن کسی، و یا به نکاح دادن کسی، مشورت خواست از خیر خواهی و نصیحت در مورد دریغ مکن. و به او آن رأی و مشورتی بده که به خود می پسندی، و از خیانت و غش نمودن حذر نما، زیرا کسیکه به مسلمانان غش و خیانت نماید از جمله مسلمانان بشمار نمی آید، و علاوه بر آن مشورت و خیر خواهی که یکی از واجبات اسلامی است آنرا ترک داده ای.

این مشورت ها مطلقاً واجب بوده و زمانیکه از تو در مورد مشورت و رأی مفیدی خواسته میشود واجب بودن آن مؤکد می‌گردد.

چهارم: «چون عطسه زند و الحمد لله بگوید جواب عطسه را مسترد نما» (یعنی

بگو یرحمک الله).

این از این سبب است که عطسه نعمتی از جانب خداوند بشمار می آید، و بوسیله

آن بادهای موزی بدن خارج می‌گردد. خداوند برای باد های بدن منفذی را آماده کرده است تا به آسانی آن بادهای خارج گردد، و عطسه زننده آرامش پیدا کند، ازینرو برایش مشروع شده که (الحمد لله) بگوید، و کسیکه عطسه او را می‌شنود. (یرحمک الله) بگوید، و عطسه زننده در جواب وی (یهدیکم الله ویصلح بالکم) بگوید، و کسیکه الحمد لله نگوید. مستحق گفتن (یرحمک الله) نمی‌گردد. درین حالت نباید او بجز خودش کسی را ملامت نماید زیرا خودش سبب شده که از نعمت حمد و نعمت دعای برادر مسلمان خویش محروم بماند.

پنجم: «ووقتیکه مریض می‌گردد، از وی عیادت کن» عیادت مریض از حقوق مسلمان بشمار می آید، مخصوصاً کسیکه بر ذمه انسان حقی دارد در عیادتش تأکید زیاد تری شده است. مانند اقارب و دوستان انسان، و عیادت مریض از جمله افضل ترین اعمال صالحه محسوب میشود، و کسیکه از برادر مسلمان خویش عیادت میکند، شامل رحمت خدا می‌گردد. و زمانیکه انسان نزد مریض می نشیند رحمت خداوند او را احاطه میکند، و کسیکه در اول روز مریض را عیادت میکند، فرشته های خداوند تا شام برایش درود می فرستند. و اگر در آخر روز از مریض عیادت میکند تا طلوع صبح فرشته بر وی درود می فرستند. برای عیادت کننده مناسب است که برای مریض دعای شفا نماید، و او را اطمینان و تسلی دهد، و خاطره او را خوش سازد، و به او مژدگانی صحتی و سلامتی دهد.

وبه او یاد دهانی کند تا توبه و تضرع به خداوند نماید، و به وی توصیه های مفید نماید، و در نزدش زیاد نه نشیند بلکه به اندازه که عیادت به آن صورت بگیرد کافی است. مگر اینکه تردد و نشستن برای مریض مفید واقع شود. برای هر مقامی گفته‌ء مناسب حالش لازم است.

ششم: «زمانیکه میمیرد جنازه اش را مشایعت نما».

زیرا کسیکه جنازه را مشایعت میکند تا اینکه نماز بر وی خوانده میشود خداوند

متعال برایش به اندازه یک قیراط مزد می‌دهد. و اگر تا دفن میت به اشتراک خود دوام دهد خداوند برایش به اندازه دو قیراط مزد ارزانی میکند. مشایعت جنازه از حقوق خداوند و حقوق میت و حقوق اقارب زنده میت بحساب می‌آید.

۱۵- اخلاق آنحضرت ﷺ

عن أبي سعيد رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «ومن يستعفف يعفه الله، ومن يستغن يغنه الله، ومن يصبر يصبره الله، وما أعطى أحد عطاء خيراً وأوسع من الصبر» متفق عليه.

از ابو سعید رضی الله عنه روایت شده که: آنحضرت ﷺ فرمود:

«کسیکه طلب عفت کند خداوند او را عقیف میگرداند، و کسیکه از مردم استغناء کند خداوند او را بی نیاز میسازد، و کسیکه از خداوند شکیبائی بخواهد خداوند او را صابر میگرداند، و برای هیچ کس عطیه ای بهتر و وسیع تر از عطیه ای صبر داده نشده است».

این حدیث مبارک مشتمل بر چهار جمله جامع و مفید میباشد:

اول: کسیکه از خداوند طلب عفت نماید خداوند او را عقیف میگرداند.

دوم: کسیکه از مردم استغناء کند خداوند او را بی نیاز میسازد.

زیرا بنده زمانی کامل میگردد که اخلاص، رغبت، خوف و تعلقاتش بشکل عموم با خداوند قائم بوده و از مخلوق استغناء داشته باشد. ازینرو بر شخص لازم است که جهت تحقق یافتن این کمال سعی ورززد و اسبابی را که باعث رسیدن به آن میشود جستجو کند. تا اینکه بنده حقیقی خداوند گردد. و از بردگی مردم آزاد شود. و این کار به توجه نمودن به دو امر صورت میگیرد:

۱- تعلقات خود را از مخلوق قطع نموده به این معنی که از چشم داشتن به دست

مردم بکلی خود را بی نیاز گرداند، و از کسی نه به زبان حال و نه هم به سؤال

چیزی بخواهد. از همین جهت آنحضرت ﷺ برای حضرت عمر رضی الله عنه فرمود: «وإذا جاء من هذا المال شيء وأنت غير مشرف ولا سائل فخذ به وما لا فلا تتعب نفسك» (واگر ازین مال برایت چیزی بیاید بدون اینکه تو چشم داشتی بر آن داشته باشی، و یا آنرا بطلبی آنرا بگیر ورنه در طلب آن خودرا خسته نساز).

عدم چشم داشت به مال کسی از تهه دل، وسؤال نکردن به زبان، بمنظور عفت و بی نیاز بودن از منت مردم، واز تمایل قلبی به ایشان وسیله بسیار قوی برای پیدا شدن عفت میگردد، و باید شخص توجه خود را با مرد دومی مبذول دارد و آن اینکه نیاز خویش را تنها به خداوند عرضه نماید و به او توکل و اعتماد کند، و کسیکه به خداوند توکل کند خداوند او را بسنده است. و این است هدف و غرض اساسی و امر اولی در حقیقت وسیله برای امر دومی میگردد. زیرا کسیکه از چشم داشت بدست دیگران خود را نگاه کند درین وقت برایش لازم میگردد. که تعلق و طمع و امید خویش را تنها به فضل و احسان خداوند نماید و به پروردگار خویش حسن ظن و اعتماد کند، و خداوند در نزد حسن ظن بنده اش بوده. به این معنی که اگر به خداوند خویش حسن ظن نماید، به مفاد خودش تمام می شود و اگر سوء ظن نماید ضررش عائد حال خودش میگردد، و هر یک از این دو امر دیگری را مدد و تقویت می بخشند. و هر قدر که تعلق بنده به خداوند قوی گردد، به همان اندازه تعلقش از مخلوق گسسته میشود و همچنین است عکس آن.

و این از دعا های مأثوره آنحضرت ﷺ است که میفرماید:

«اللهم إني أسألك الهدى والتقى والعفاف والغنى».

«ای بار الها! از تو هدایت، تقوی، عفت و بی نیازی را مسئلت می نمایم».

آنحضرت ﷺ همهء امور خیر را درین دعا جمع نموده است. هدایت عبارت از علم نافع و مفید، و تقوی عبارت از عمل صالح و ترک محرّمات به تمام معنی بوده، که توسط آن صلاح دین صورت میگیرد. و سر چشمهء همهء آنها قلب است. و به عفت از مردم آرامش و غنای قلبی برای انسان حاصل میشود، و کسیکه از خداوند غناء و بی نیازی

بخواهد او در واقع غنای حقیقی را بدست آورده است. ولو که عوائدش کم هم باشد. غنی به زیادتی مال و ثروت نبوده بلکه غناء همان غنای نفس است. و به عفت و غنی برای بنده مسلمان زندگی پاکیزه مهیا می‌گردد و از نعمت های دنیوی محفوظ میشود، و به چیزیکه خداوند برایش داده است قانع می‌گردد.

سوم: «کسیکه از خداوند شکیبائی بخواهد خداوند او را شکیبیا می‌گرداند» سپس در جمله چهارم گفته است: «اگر خداوند به بنده صبر را اعطاء کند همانا به وی افضل ترین و وسیع ترین و بزرگترین عطیه اعطاء نموده است. تا او را به انجام دادن امور یاری کند چنانچه می‌فرماید: ﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ سوره بقره: آیه ۴۵. «از خداوند به صبر و نماز یاری بجوید». صبر مانند سائر مسائل اخلاقی به مجاهدت و تمرین احتیاج دارد. ازینرو آنحضرت علیه السلام فرمود: کسیکه شکیبائی کند یعنی با نفس خود به مبارزه پردازد و او را مجبور به صبر نماید، خداوند او را صابر می‌سازد. چه صبر از جمله بزرگترین اعطاهای خداوند بشمار می‌آید. زیرا که صبر به همه امور انسان تعلق می‌گیرد، و انسان به صبر نمودن کامل میشود و در هر حال انسان احتیاج به صبر دارد تا بتواند به ادای وظائف خویش قیام کند، و آنها را به صورت صحیح انجام دهد.

و ترک معاصی نیز به صبر احتیاج دارد. و قضا و قدر خداوند که باعث درد ورنج انسان می‌گردد نیز ضرورت به صبر دارد. تا انسان خود را از غضب نگاه کند و حتی نعمت های خداوند و چیزهای دوست داشته شدنی انسان نیز احتیاج به صبر دارد. تا جلو خواهشات نفس خود را بگیرد و به نعمت ها زیاد مسرور نگردد، و از مسیر خویش تجاوز ننماید بلکه نفس خویش را مشغول به ذکر خداوند بسازد. خلاصه کلام انسان در هر وقت و در هر حالت زندگی خویش احتیاج به صبر دارد. و به صبر نمودن به فلاح و رستگاری میرسد چنانچه خداوند جل جلاله اوصاف بهشتیان را بیان نموده می‌فرماید: ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ۖ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ سوره الرعد: آیه ۲۳ - ۲۴. «فرشتگان بر ایشان از هر دروازه داخل میشوند و می‌گویند:

سلام بر شما به خاطر صبر (و استقامت) شما پس چه نیکو است جزای آن سرای». و نیز خداوند متعال میفرماید:

﴿أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾ سوره الفرقان: آیه ۷۵. «هم ایشان اند

که به (جزای) آنکه صبر کردند بهشت برین را صاحب میشوند».

ایشان بواسطه صبر به جنت پر نعمت خداوند داخل میشوند، و منازل عالی و مرتفع جنت را دریافت میکنند. بنده مسلمان باید از خداوند عافیت بخواهد که او را به بلیه ای مبتلا نسازد. بلیه ای که انجام آنرا نمیداند. و اگر به بلیه ای مبتلا شد باید صبر کند. عافیت مطلوب و غرض اصلی در ابتلاء و امتحان بشمار می آید. وزمانی انسان به صبر مأمور میگردد که اسباب و متعلقات آن موجود باشد و خداوند یاری دهنده و یاور است. خداوند برای صابران در کتاب خویش و به زبان رسول خود چیزهای بسیار عالی و گرامی را وعده داده است. و به ایشان وعده همکاری را در همه امور شان داده است. و اینرا نیز خاطر نشان ساخته است که عنایت و توفیقش همیشه رفیق راه بندگان صابرش میباشد.

و خداوند ایشانرا دوست میدارد، و دلها و قدمهای شانرا ثابت و استوار میسازد. و به ایشان آرامش و اطمینان خاطر ارزانی میکند، و طاعات و عبادات را برای شان سهل و آسان میگرداند و از مخالفت ایشانرا محفوظ میسازد، و رحمت، برکات و هدایت خویش را در وقت مصیبت نثار شان میسازد. و مقام شانرا در دنیا و آخرت بلند میگرداند، و به ایشان یاری و مدد میکند، و راه را برای شان هموار میسازد، و از دشواریها نجات شان میدهد، و به ایشان وعده سعادت، رستگاری و کامیابی را داده است، و مزد شانرا کامل و بدون حساب می پردازد، و در دنیا برای شان عوض بیشتر و بهتر از آنچه را از ایشان از چیزهای دوست داشته شدنی شان گرفته است می پردازد.

خداوند برای صابران در برابر نا گواریهایی که متحمل شده اند در دنیا چندین برابر عوض میدهد، عوض عاجل در برابر مصیبت ها و رنج ها. صبر در اول مصیبت خیلی

دشوار و سخت است، ولی در انجام نهایت امر سهل و آسان شده و عواقب خوشگوارى را همراه دارد، چنانچه شاعری گفته است:

صبر مانند اسمش نهایت مزه تلخ دارد
ولی انجامش از عسل هم لذیذ تر است

۱۶- باقیات الصالحات (اعمال نیکوی دوام دار)

عن أبي هريرة رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاث: صدقة جارية، أو علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له» رواه مسلم.

از ابو هریره رضی الله عنه روایت شده که گفت: آنحضرت ﷺ فرمودند: «زمانیکه انسان میمیرد عملش قطع میشود. مگر سه عمل: صدقهء جاریه، علمیکه از آن نفع بر داشته میشود، و فرزند صالح که برایش دعای (مغفرت) میکند».

خداوند ﷻ دنیا را دار عمل گردانیده است که در آن انسان برای دار آخرت خود از عمل خیر و یا شر توشهء فراهم میکند. و آخرت سرای پاداش است آنانیکه جهت سعادت خویش در دنیا توشهء برای آخرت خود تهیه ندیده اند و قتیکه ازین دنیا انتقال میکنند نادم و پشیمان میگردند. ولی ندامت برای شان فائده ندارد زیرا در آخرت جیره نمودن اعمال ممکن نمی باشد و امکان ندارد به اندازهء یک ذره انسان در حسنات خویش بیفزاید و یا از گناهان خود کم کند. تمام اعمال بنده قطع میشود بجز این اعمال سه گانه که آثار آنها باقی میماند.

اول- صدقهء جاریه:

و آن صدقه ای است که نفعش مستمر است مانند: وقف نمودن زمینی که مردم از حاصلش نفع بر میدارند، و یا وسایل و آلاتی که از استعمال آنها مردم مستفید میگردند، و مرکب سواری که مردم از سواری آن بهره مند میشوند، و یا وقف کردن کتابهای دینی و یا

قرآن مجید که مردم از خواندن و مطالعه آنها سودمند میگردند، و یا ساختن مساجد و یا مدارس دینی و مسافر خانه های که مردم از آنها استفاده میکنند. تمام این چیزها تا زمانی که مردم از آنها استفاده نمایند پاداش آنها به صاحبان شان میرسد، و اینها از بزرگترین وسائل وقفی به شمار می آیند مخصوصاً اوقافی که از آنها در امور دین مانند جهاد، تعلیم، ساختن مدارس، و مساجد استفاده بعمل آید. از همین جهت علماء در چیزهای وقفی این را شرط گذاشتند که باید استفاده از آنها در امور خیر و تقرب به خداوند صورت بگیرد.

دوم- علم نافع:

علمی است که مردم بعد از مرگ شخص از آن استفاده میکنند مانند: علمی که طلاب علم را تعلیم داده و علمی که میان مردم پخش نموده است، و کتابهای را که در علوم و فنون مفید و نافع تألیف نموده است. به همین قسم است هر علمی که سلسلهء تعلیم آن مفید و مثمر بوده چه از طریق تعلیم و چه توسط نوشتن، مردم از آنها استفاده بعمل می آورند. ثواب همهء اینها برایش میرسد. بسیاری از علماء صدها سال قبل مردند اما از کتابهای شان تا بحال مردم استفاده میکنند و شاگردان شان به تدریس، و تعلیم اشتغال دارند. خیر و نفع شان به مردم میرسد، این فضل خداوند است.

سوم- فرزند صالح:

خواه فرزند خودش باشد و یا فرزند فرزندش، و یا دخترش، خواهی از طبقهء ذکور باشد و یا اناث، پدرش از نیکوکاری و دعای فرزندش مستفید میگردد. و فرزند در همهء اوقات برای والدینش دعای آمرزش و مرحمت می نماید. و از خداوند میخواهد که درجات شانرا بلند گرداند، و به پاداش شان بیفزاید. مطالب این حدیث مبارک در مضمون این آیهء مبارکه تذکر گردیده که میفرماید: ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا

وَأَثَرُهُمْ كُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿سوره یس: آیه ۱۲﴾

ترجمه: «همانا مرده ها را زنده میگردانیم و اعمالی را که از خود بیشتر فرستاده اند و (نیز) آثاری را که به عقب خود گذاشته اند (همهء آنها را) در کتاب روشن احصائیة گرفته ایم».

اعمالی که از بیش فرستادند: همان اعمال حسنه و سیئه ای است که انجام داده اند. آثاری را که به عقب خود گذاشته اند: چیزهای است که به اعمال شان مرتب میگردد اما دیگران آنها را انجام داده اند و یا از آنها نفع برداشته اند و تمام چیزهاییکه به شخص از آثار عملش می رسد سه چیز است:

۱- اموری است که دیگران به آن عمل نمودند لکن عمل شان به سبب ارشاد و رهنمایی و توصیات این شخص صورت گرفته است.

۲- اموری است که دیگران از آنها نفع برداشته مگر ایشان در انجام دادن این امور خیر بوی اقتداء نموده اند.

۳- اموری است که دیگران به آنها عمل نمودند اما ثواب آن عمل را به وی اهداء کرده اند، و یا صدقه ای است که از عوض وی پرداختند، و یا برایش دعا نمودند، خواه این عمل توسط اولاد های حقیقی وی صورت گرفته باشد، و یا توسط اولادهای روحی و معنوی اش. آنانیکه از وی علم فرا گرفتند و به ارشادات و رهنمایی هایش عمل نمودند. و یا آنها از اقارب و دوستانش و یا عموم مسلمانان بوده اند. که به اندازهء مقامش در اسلام و به قدر خیر و نفعی که از وی به ایشان رسیده است به وی نثار نموده اند. و یا این شخص سبب فعل خیر در جامعه و محیط شده است که خداوند بواسطهء این عملش محبت وی را در دلهای مردم انداخته است. و به همان اندازه آثاری را مرتب ساخته است که از آنجمله دعا و آمرزش خواستن مردم به وی میباشد. و تمام این چیز ها در مفهوم حدیث مبارک داخل میشود. گاهی انسان در انجام دادن یک عمل حایز چندین منافع میگردد مانند

فرزند صالح عالمی که به کوشش و سعی پدرش عالم گردیده است و مانند کتابهای دینی ایکه جهت منافع مردم وقف و یا هبه نموده است. از حدیث مبارک استدلال به ترغیب به زواج می‌گردد که ثمره‌ی این زواج پیدا شدن اولاد صالح، و بدست آوردن مصالح دیگر می‌گردد. مانند صالحه شدن همسر و تعلیم دادن وی تا خودش و دیگران از وی نفع بردارند.

۱۷- فرمانبرداری در چیزهای پسندیده

عن علي عليه السلام قال: قال رسول الله ﷺ: «لا طاعة في معصية، إنما الطاعة في المعروف» متفق عليه.

از حضرت علی عليه السلام روایت شده که: آنحضرت ﷺ فرمود: «فرمانبرداری در معصیت نیست، همانا فرمانبرداری در چیزهای پسندیده است».

در حدیث مبارک کسانی که اطاعت آنها واجب است بیان گردیده است و آنها عبارت اند از: حکمرانان مسلمان، والدین، شوهر، و غیره از کسانی که بر ذمه انسان حق اطاعت دارند. زیرا شریعت دستور به فرمان برداری از ایشان داده است، و اطاعت هر یک از آنها مطابق حالش میباشد. و آنها در امور معروف و پسندیده.

شریعت اسلام در بسا امور مردم را به چیزهای دستور داده که مطابق عرف و عادات شان بوده مانند احسان به والدین، بجا آوردن صله رحم، عدل و نیکو کاری به عموم مردم و همچنین فرمانبری از کسی که اطاعت آن واجب است، و همه آنها مقید به اینست که اطاعت باید در امور پسندیده صورت بگیرد و اگر کسی به معصیت خداوند امر کند، و یا بترک واجبی دستور دهد، اگر کسی از آن فرمان برد درین حالت فرمانبری از معصیت خداوند میشود و این فرمانبری روا نیست.

مثلاً اگر کسی دستور دهد که شخص بی گناه را به قتل برساند، و یا او را مورد

ضرب و شتم قرار دهد و یا مال او را تصرف کند، و یا به ترک حج و یا به ترک واجبی از واجبات اسلامی، و یا به قطع نمودن صلهء رحم دستور دهد. درین صورتها همه اطاعت آن شخص جواز ندارد و فرمان خداوند بر فرمان مردم مقدم میشود.

از حدیث مبارک فهمیده میشود که اگر زمانی اطاعت اشخاص متذکره با نفلی از نوافل تعارض نماید اطاعت آنها بر چیزهای نفلی مقدم میگردد، زیرا که ترک نمودن نوافل معصیت نمیشود.

اگر شخصی همسر خود را از روزه نفلی، و یا حج نفلی منع نماید بر زن لازم است که از شوهر خویش اطاعت نماید. و یا حکمران مسلمان به امری از امور سیاسی دستور دهد و امرش با مستحبی تصادم نماید لازم است که آن مستحب ترک گردد و اوامر حکمران مسلمان مورد اجراء قرار گیرد، زیرا تقدیم واجب واجب میباشد. فرموده آنحضرت ﷺ: «فرمانبرداری در امور پسندیده میباشد» همچنانکه شامل مطالب متذکره میگردد به همین قسم عمل کردن به آنها به قدر توان و استطاعت لازم است. چنانچه عمل نمودن به واجبات به اصل شریعت تعلق میگیرد. و در حدیث شریف آمده است «علیکم بالسمع والطاعة فیما استطعتم» (بر شما است شنیدن و اطاعت باندازه توانی که دارید) والله اعلم.

۱۸- فتنهء دنیا

عن أبي سعيد الخدري رضی اللہ عنہ قال: قال رسول الله ﷺ: «إن الدنيا حلوة خضرة وإن الله مستخلفكم فيها، فينظر كيف تعملون، فاتقوا الدنيا، واتقوا النساء، فإن أول فتنة بني إسرائيل كانت في النساء» رواه مسلم.

از ابو سعید الخدری رضی اللہ عنہ روایت شده که:

آنحضرت ﷺ فرمود: «دنیا شیرین و سبز است و خداوند شما را در آن خلیفه

گردانیده تا ببیند که چگونه عمل میکنید پس بترسید از دنیا، و بترسید از زنان، همانا اولین فتنه که در بنی اسرائیل واقع شد در زنان بود».

پیامبر اسلام ﷺ در حدیث مبارک از حال و صفت دنیا که بینندگان ولذت مندان را به شگفت می آورد، واز اینکه خداوند دنیا را محل ابتلاء و آزمایش بندگان خود قرار داده خبر داده اند. سپس آنحضرت ﷺ به استفاده نمودن از اسباب و وسایل که انسان را از واقع شدن به فتنه دنیا حفاظت می نماید امر نموده است این گفته آنحضرت ﷺ: «دنیا شربین و سبز است» همهء اوصاف دنیا را احتوی میکند. طعم و مزه دنیا حلاوت دارد. شهوت ولذت های دنیا از نظر حسن و زیبایی ظاهری خود سبز و دلکش جلوه میکند. چنانچه خداوند ﷻ میفرماید:

﴿ زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَمِ وَالْحَرْثِ ۚ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الدُّنْيَا ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَقَابِ ﴾ سورة آل عمران: آیه ۱۴.

ترجمه: «برای مردم محبت (چیزهای) مرغوب از (قبیل) زنان، فرزندان، ذخایر توده شده از طلا و نقره و اسبهای نشانی شده (اصیل) مواشی و (زمین های صالح) زراعت زیبا جلوه داده شده است، این است متاع زندگی دنیا، در حالیکه سر انجام نیک در نزد خداوند است».

و خداوند ﷻ میفرماید: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ سورة الکهف: آیه ۷.

ترجمه: «ما هر آنچه در زمین است آنرا برایش زینتی قرار دادیم، تا ایشان (بندگان) را بیآزماییم، که کدام یک شان از حیث عمل نیکوتر اند».

این لذت های متوع، واین مناظر دلکش و زیبا را، خداوند برای ابتلاء و آزمایش آفریده است، و بندگان خویش را در دنیا خلیفه گردانیده است تا ببیند که چگونه عمل

میکنند. کسیکه از چیزهای حلال این دنیا استفاده کند، واز آنها بصورت صحیح، و پسندیده کار بگیرد، واز آنها جهت قیام نمودن به عبادت خداوند یاری بجوید، این وسائل و اسباب دنیوی برایش توشه و زاد آخرت میگردد، آخرتی که به مراتب از دنیا بهتر و باقی ماندگارتر میباشد وعلاوه بر آن سعادت دنیا و آخرت را کمایی میکند.

وکسیکه دنیا را بزرگترین غایه وهدف و مراد خویش قرار دهد، از دنیا بقدری به وی داده میشود که در ازل برایش نوشته شده است اما مآلش بعد از مرگ شقاوت و بد بختی است، و از لذت ها وشهوات دنیا بجز مدت کمی بهره نمیگیرد، چه لذتی زود گذری وچه حزنی طویل المدتی.

در تمام لذت های دنیوی انسان مورد امتحان و آزمایش قرار میگیرد اما بزرگترین وسخت ترین این فتنه ها زن است. فتنه زنها زیاد بزرگ و واقع شدن در آن خطر بسیار عظیم وضرر بسیار بزرگی دارد. زیرا زنها زیاد تر وسیلهء شکار شیطان اند. وشیطان توسط شان مرد ها را بدام خویش می آورد، اذینرو بسیاری از مردهای پاک دامن شکار زنها گردیده و اسیر شهوات شده ودر گرو گناه مانده اند، که خلاص شان بسیار دشوار گردیده است. در حقیقت این گناه خودش بوده زیرا از فتنهء زنها حذر نه نموده واگر از فتنهء شان بر حذر میگردید، واز مواقع اتهام دوری می جست، و در معرض فتنه خود را قرار نمیداد و به خداوند التجاء می نمود واز وی یاری و مدد میخواست، بدون شک اذین مصیبت نجات می یافت و اذین بلیه خلاص حاصل میکرد. از همین جهت آنحضرت ﷺ درین حدیث مبارک بخصوص این امر تحذیر نمودند، و مارا از عواقب بد این فتنه که امت های گذشته بدان مبتلا شده اند بر حذر ساخته اند. واین عبرتی است برای پند پذیران و موعظه ای است برای پرهیزگاران. والله اعلم.

فصل دوم:

۱- رحمت برای جهانیان

۲- ستاره های فضیلت

۳- امام های مجتهد

۱- رحمت برای جهانیان

مختصر سیرت رسول خدا ﷺ

آنحضرت سردار و سرور جهانیان، پیشوای پیامبران، و خلاصه و زبده همه انبیاء، و رحمت برای جهانیان مبعوث شده اند. ایشان بشارت دهنده و بیم دهنده و چراغ روشن، و سردار فرزندان آدم میباشند. نام گرامی شان محمد پسر عبدالله پسر عبدالمطلب پسر هاشم بوده، و هاشم از قبیله قریش، و قریش از قبیله عرب است. و آنحضرت از ذریه اسماعیل پسر ابراهیم - علیهما الصلاة والسلام - اند.

آنحضرت ﷺ در روز دو شنبه دوازدهم ماه ربیع الأول در سال عام الفیل در مکه مکرمه متولد شدند. بعضی از علماء ولادت با سعادت شانرا نهم ماه ربیع الأول گفته اند. آنحضرت ﷺ در شهر مکه معظمه به یتیمی نشو و نمو کردند، زیرا پدر شان عبد الله قبلاً وفات نموده بود، و سپس مادر شان بی بی آمنه نیز وفات نمود. و سر پرستی شان به پدر کلان شان عبدالمطلب رسید. و بعد پدر کلان شان نیز وفات نمود، و سر پرستی شان به کاکای شان ابو طالب تعلق گرفت.

آنحضرت ﷺ در دوران خورد سالی خود گوسفند چرانی میکردند. و در مکه معظمه ایشان به خلق نیک، و فطرت پسندیده مشهور گردیده بودند. خداوند ایشانرا از سائر مردم به خلق نیک، راستگویی، و امانت داری متمایز ساخته بود، ازینرو مردم ایشانرا «صادق الامین» لقب داده بودند. آنحضرت بسیار مهمان نواز بودند، صلهء رحم بجا می آوردند، به فقراء و محتاجان همکاری و مساعدت میکردند، و مردم را در مشکلات شان یاری میدادند.

آنحضرت هیچگاه بت را سجده نه نمودند، زیرا فطرت و سرشت بسیار پاکی داشتند، و هیچگاه آلوده به شرک نشدند. از کار های زشت و اخلاق نا پسند، و عقاید سوء اهل جاهلیت بد می بردند. از همین جهت به غار حراء خلوت می گزیدند. و به دین پدر کلان خود حضرت ابراهیم علیه السلام عمل میکردند.

اوصاف آنحضرت ﷺ

آنحضرت ﷺ بهترین انسان‌ها از نظر آفرینش و اخلاق بودند. کسی مانند ایشان را از حیث قیافه و چهره و از نگاه خلق خوش نه در گذشته دیده است، و نه هم در آینده خواهد دید. قد مبارک شان نه بسیار دراز و نه هم کوتاه بوده است. سر مبارک شان کلان بوده، و ریش انبوه داشتند، کف‌های دست و قدم‌های شان پهن بود، چهره مبارک شان سفید و مایل به سرخی بود، و در رفتار خویش نهایت تمکین و وقار داشتند گویا ایشان به سمت بلندی حرکت میکردند. سفیدی چشم‌های شان بی نهایت سفید، و سیاهی چشم‌های شان بی نهایت سیاه بود، موی‌های‌های داشتند. دارای رخساره نرم و ملایمی بودند، و گردن شان مانند صراحی نقره‌ای بود، عرق‌های رخساره شان مانند لؤلؤ خوشبو و معطر بود، میان هر دو شانه مبارک شان مهر نبوت بود، و آن عبارت از یک توتۀ گوشتی بود که در اطراف وی موی‌های مقبولی بر آمده بود. آنحضرت ﷺ بی نهایت حیاء داشتند، متواضع و فروتن بودند، نفع شان به همه مردم می رسید.

کسیکه ایشانرا در اول بار میدید خوف و هیبت شان در دلش می افتاد. اما زمانیکه همراه ایشان می نشست ایشانرا نهایت دوست میداشت. ام المؤمنین بی بی عائشه صدیقه - رضی الله عنها - از خلق خوش آنحضرت ﷺ چنین تمثیل میکنند: «خلق آنحضرت ﷺ قرآن عظیم الشأن بود».

ابتداء نور:

زمانیکه طلوع رسالت قریب گردید آنحضرت ﷺ و قتیکه خواب میشدند خواب میدیدند، خوابهای شان مانند روشنی صبح روشن می بود، (یعنی: هر خوابی را که میدیدند به همان قسم در بیداری هم صورت میگرفت) سپس دوست میداشتند که به غار حراء خلوت گزینند. ازینرو شب‌های متوالی را در غار حراء به عبادت خداوند سپری میکردند، و در حالی که ایشان به غار حراء بودند فرشته بنام جبرئیل علیه السلام نزد شان آمد. آنحضرت ﷺ از وی احساس خوف و ترس نمودند. جبرئیل علیه السلام ایشانرا در آغوش گرفت، و بسوی خود فشار داد و گفت: «بخوان» آنحضرت فرمود: «من خواننده نیستم».

جبرئیل این عملیه را سه بار تکرار نمود. سپس برای آنحضرت ﷺ بشارت شروع وحی را اعلان نموده گفت: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ سوره العلق: آیه ۱. «بخوان بنام پروردگار خویش آنکه آفرید...». بعد از آن، آنحضرت ﷺ به نزد همسر خویش بی بی خدیجه - رضی الله عنها - باز گشتند. بی بی خدیجه زنی بود که آنحضرت ﷺ را بواسطه راستگویی، امانت داری، و خلق نیک شان به حیث همسر خویش انتخاب نموده بود. آنحضرت ﷺ فرمود: «مرا بپوشید، مرا بپوشید» آنحضرت ﷺ را پوشیدند تا آرامش برای شان پیدا شد. سپس بی بی خدیجه آنحضرت را با خود گرفته نزد ورقه بن نوفل که یک تن از علماء نصاری و یکتا پرست بود برد و جریان را به وی بازگو کرد، درین وقت ورقه به آنحضرت گفت: کسی که به نزد تو آمده بود فرشته ای است که از جانب خداوند به انبیاء گذشته وحی آورده است و چیزی را که بتو قرائت نموده است وحی است از جانب خداوند. درین وقت بی بی خدیجه بآنحضرت ﷺ ایمان آورد و بعد به آنحضرت ﷺ این آیه مبارکه نازل گردید: ﴿يَتَأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبُّكَ فَكَبِّرْ﴾ سوره المدثر: آیه ۱ - ۳. «ای رو پوش بر خود پیچیده، بر خیز و جهانیان را بیم بده، و پروردگار خود را تعظیم کن».

بعد از نزول این آیات مبارکه آنحضرت ﷺ دعوت به توحید نمود، و عبادت کردن بت های دوره جاهلیت را ممنوع قرار داد. سپس آنحضرت ﷺ ابو بکر صدیق ﷺ را که رفیق و دوستش بود دعوت به اسلام نمود. حضرت ابو بکر صدیق ﷺ بدون شک و تردید دین اسلام را قبول کرد. به همین قسم حضرت علی کرم الله وجهه و زید بن حارثه ﷺ بدین اسلام مشرف شدند. تعداد مسلمانان همه روزه زیاد شده می رفت تا اینکه آنحضرت ﷺ روزی بر فراز کوه صفا بالا رفته چنین خطاب نمودند: «ای گروه عرب کلمه (لا إله إلا الله) را بگوئید رستگار میشوید» کفار مکه در جواب چنین گفتند: (آیا خداهای زیادی را ترک نموده تنها به یک خدا ایمان بیاوریم این چیز بسیار شگفت آوری

است).

ازین روز به بعد کشمکش و نزاع میان حق و باطل و نور و تاریکی، شروع شد و کفار جام های غضب خویش را بر رسول خدا ﷺ و پیروان مستضعف شان ریختند. عده از مسلمانان کشته شد، و دسته مورد شکنجه و آزار کفار قرار گرفت. با اینهم مسلمانان از دین خود باز نگشتند، و به خود شک و تردید راه ندادند بلکه بر عکس مانند کوههای مستحکم در مقابل هجوم کفار ثابت قدم ماندند، و از دین و ایمان خود دفاع نمودند. که تاریخ بیانگر ثبات و استقامت شان است.

از آنجمله حضرت بلال رضی الله عنه مؤذن رسول خدا ﷺ است که ایشانرا امیه بن خلف در روی ریگستان های سوزان و داغ مکه مکرمه در وسط روز دراز میکشید، و بالای شکم شان سنگ سوزان ثقیلی را میگذاشت. و ایشانرا شکنجه میداد تا از دین خود باز گردند. مگر حضرت بلال رضی الله عنه درین حالت ندای (أحد أحد) (خدا یگانه و یکتا است، خدا یگانه و یکتا است) را سر میداد.

رسول خدا ﷺ آزار و اذیت های روحی و جسمی زیادی را از مشرکان مکه دیدند، هم از اقارب و نزدیکان خویش و هم از بیگانه گان، گاهی ایشانرا تهدید به قتل می نمودند، و زمانی به اخراج نمودن از مکه مکرمه، تا اینکه خداوند برای یاران آنحضرت ﷺ اجازه هجرت به سر زمین حبشه را داد. سر زمینکه کسی در آن مورد ظلم قرار نمیگیرد و نجاشی پادشاه این سر زمین مرد نیک و صالحی بود که بعداً به آنحضرت ایمان آورد و مظلومان را یاری داد، و ظالمان را مورد قهر و غضب خویش قرار داد. مسلمانان این سر زمین را بروی خود گشاده دیدند ازینرو بسیاری از یاران رسول خدا ﷺ همراه فامیل های خود باین سر زمین هجرت نمودند. درین اثناء سیدنا حمزه رضی الله عنه کاکایی آنحضرت و حضرت عمر پسر خطاب رضی الله عنه ایمان آوردند و به ایمان شان دین اسلام قوی گردید. و پیامبر خدا ﷺ از آزار و اذیت مشرکان رهایی یافتند.

خداوند جل مجده بسبب این دو شخص دین خود را نصرت داد. و پیامبر گرامیش

را یاری نمود. زمانیکه کفار مکه دعوت آنحضرت را اجابت نه نمودند ایشان به دعوت قبائل عرب و وفد های که از خارج مکه مکرمه جهت اداء حج و عمره می آمدند پرداختند. رسول خدا ایشانرا به توحید و یکتا پرستی و ایمان به خداوند دعوت نمودند، و این دعوت را بشکل سری و پوشیده در اماکن و منازل شان انجام میدادند. تا اینکه خداوند به اهل مدینه قبیلهء اوس و خزرج امتنان نمود. ایشان برای قبول نمودن دین اسلام از سائر قبائل عرب سبقت جسته به آنحضرت ایمان آوردند. و رسول خدا را یاری و نصرت دادند و مال و جان خویش را نثار دین اسلام و پیامبر بزرگوارش کردند. ازینرو ثواب و بهره دنیا و آخرت را کمایی نمودند.

زمانیکه آنحضرت ﷺ با مردم مدینه منوره میثاق نامه همکاری و نصرت را به امضاء رساندند، ایشان با پیامبر خدا ﷺ بیعت نمودند که از آنحضرت حمایت کنند، و ایشانرا یاری دهند و از رسول خدا و یاران شان دفاع نمایند، و در عوض خداوند به ایشان جنت را ارزانی نماید. ایشان درین بیعت خویش از پیامبر خدا ﷺ دنیا را طلب ننمودند، و نه هم آرزوی نعمت های دنیا را کردند، درین وقت آنحضرت ایشانرا به محبوب ترین اسماء و القاب یعنی (انصار) لقب دادند.

سپس به یاران خود دستور هجرت صادر نمودند که جوان و پیر و مرد و زن به یثرب هجرت نمایند و این شهر را دار الاسلام قرار دهند. که بعداً این شهر پاکیزه بنام (مدینه النبی) مشهور شد و قلعهء مستحکم و پناهگاه اسلام و مسلمانان گردید.

وبعداً آنحضرت از دوست داشته ترین وطن خویش مکه مکرمه در حالیکه به فراقش زیاد محزون و غمناک بودند همراه رفیق با تجربه و یار سفر و حضر خود حضرت ابو بکر صدیق عبد الله پسر عثمان رضی الله عنه بقصد هجرت بسوی خدا از مکه بر آمدند. کفار مکه در عقب شان در حالیکه با اسپهای خویش سوار بودند تعقیب شان می نمودند تا آنها را دستگیر نمایند. و به قتل برسانند اما آنحضرت با ابو بکر صدیق رضی الله عنه در تمام دوره سفر هجرت خویش از پیامبر اسلام ﷺ حراست، دفاع و حمایت می کرد. گاهی از پیشروی ایشان

وگاهی از پشت سر ایشان می رفت و زمانیکه آنحضرت ﷺ خسته میگردیدند سر مبارک خود را بالای پاهای حضرت ابو بکر ﷺ می نهادند و استراحت می نمودند و حضرت ابو بکر برای آنحضرت آب و طعام تهیه میدید، و مشکلات شانرا مرفوع میساخت و از ترس اینکه مبدا بآنحضرت زیانی برسد خواب نمیشد.

ایشان در غار ثور بودند که کفار مکه به دروازه غار آمدند، و اطراف غار را احاطه نمودند، درین وقت ابو بکر صدیق ﷺ بآنحضرت ﷺ گفت: اگر یکی از آنها بطرق قدم های خویش نظر کند مایان را می بیند. پیامبر بزرگوار اسلام که اعتماد و یقین کامل به خداوند داشت به حضرت ابو بکر چنین گفت: «ای ابو بکر در مورد دو نفری که نزد هم قرار دارند چه گمان میکنی خداوند سومی شان میباشد». خداوند جل مجده پیامبر خویش و ابو بکر را حفاظت نمود، ترس و خوف حضرت ابو بکر را زائل ساخت و آرامش و اطمینان به ایشان بخشید. سپس آنحضرت ﷺ همراه با ابو بکر صدیق از غار ثور بر آمدند، و رهسپار سر زمین انصار گردیدند، انصاری که خدا و رسولش را نهایت دوست میدارند و در سر راهها به انتظار آنحضرت بسر میبرند انتظاریکه از شعله اخگر های آتش گرم تیر میباشد و زمانیکه آنحضرت ﷺ به نزدیک مدینه منوره رسیدند و انصاری ها ایشانرا دیدند از اشتیاق زیاد از چشم های شان اشک جاری گردید. و دلهای شان از خوشی و سرور زیاد نزدیک بود که در هواء پرواز کند و آواز های شان بر ثنیة الوداع پیچیده و با خود این اشعار را سر میدادند:

طلع البدر علینا من ثنیات الوداع

وجب الشکر علینا ما دعی الله داع

ماه شب چهارده بر ما درخشید در کوههای ثنیة الوداع

بر ما شکر این نعمت واجب گردید تا دعاگوی بخدا دعا کند

رسول خدا ﷺ وقتی که به قباء رسیدند. در آنجا منزل زدند. و مسجد قباء را بنا

نمودند. و این اولین مسجدی است که اساس آن بر تقوی گذاشته شده است. سپس

قصوی اشتر آنحضرت ﷺ به سمت شهر مدینه روان شد، و به مدینه منوره در برابر یک قطعه زمینی توقف نمود و زانو زد. آنحضرت ﷺ این زمین را مسجد ساختند که بنام مسجد نبوی در مدینه منوره شهرت دارد.

پیامبر اسلام ﷺ میان یاران و اصحاب خویش مهاجر و انصار پیمان الفت و محبت بستند، و مدینه منوره را صفا و رونق دادند، سپس لشکرهای ایمان و عساکر توحید به غزوات و کارزارهای مردانه وار خویش قصرهای کفار را منهدم و بنیان و اساس بت پرستی را در هم شکستند. غزواتی که تاریخ آنها ثبت نموده و داستانهای این راد مردان تاریخ را در غزوه‌های بدر، احد، احزاب، خیبر، مؤته و حمراء الأسد بیان و شرح داده است. بعضی از این مردان ذمه داری خود را اداء کردند و بعضی از ایشان تا هنوز هم منتظر بودند.

وسائر قبائل عرب به انتظار معرکه فیصله کن میان حضرت محمد ﷺ و لشکر شان، و قبیله قریش و حزب شان بودند تا اینکه خداوند مکهء مکرمه را توسط آنحضرت فتح نمود، و پیامبر خدا درین معرکه فاتح و پیروز گردیدند. آنحضرت به کسانی که ایشان را مورد شکنجه و آزار و اذیت قرار داده بودند فرمود: « شما در مورد من چه فکر میکنید؟ من با شما چه معامله خواهم کرد؟ مردم مکه در جواب گفتند: برادر صاحب کرم و پسر برادر صاحب کرم، درین وقت آنحضرت ﷺ اساسات عدل، مهربانی، دوستی و خیر خواهی را در میان شان عملی نموده و به عالم بشریت اساس عملی و نظری این دین را اعلان فرموده چنین گفت: « اذهبوا أنتم الطلقاء » (بروید آزادید) سپس مردم در دین خدا دسته دسته و فوج فوج داخل شدند، فتح و نصرت خداوند رسید همهء شان به دین اسلام گرائیدند و جزیره عرب دار اسلام و مرکز توحید قرار گرفت، و زمانیکه دین اسلام سر تاسر جزیره عرب شایع و انتشار یافت. و بعد از اینکه آنحضرت رسالت پروردگار خویش را به مردم رساندند و در ادای رسالت صبر، حوصله، و مجاهدت نمودند و مردم را نصیحت و تربیت کردند. و به ایشان خوبی های دین را تعلیم داند و جامعه ایشانرا نظم

ونسق بخشیدند، ومسایل اجتماعی، اقتصادی و امنیتی و فضائل اخلاق، عدل، انصاف و مساوات را به ایشان درس دادند. و هیچ چیزی را که برای مردم مفید بود فرو گذاشت نکردند، واز کاری های شر وضررناک مردم را بر حذر ساختند، وهمهء احکام اسلام ودین را به مردم تعلیم دادند، تا اینکه دین کامل گردید، واصحاب و یاران شان در حجه الوداع نیز به رساندن تبلیغ و دعوت آنحضرت اقرار و اعتراف نمودند، وآنحضرت ایشانرا بحیث شاهد دعوت خویش بر گزیدند. درین وقت این آیهء مبارکه نازل گردید: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ سورة المائدة: آیهء ۳.

ترجمه: «امروز برای شما دین شما را کامل نمودم، ونعمت خود را بر شما تمام کردم و اسلام را برای شما (بحیث) دین بر گزیدم».

وبعد از ادای مراسم حجه الوداع آنحضرت ﷺ زمانیکه به مدینه منوره عودت نمودند، از درد سر شدید شکایت داشتند وتب شان نیز شدید گردید، ودرد شان نیز زیاد شده رفت و زهری که زن یهودی در خیبر به ایشان خورانده بود به ایشان اثر کرد. ودر تمام وجود شان پراکنده شد ازینرو مرض شان بی نهایت شدید گردید، بناءً از زنهای خود خواستند تا ایام مریضی خویش را در خانه بی بی عائشه - رضی الله عنها - سپری نمایند، بعداً آنحضرت به مسجد رفته بالای منبر بلند شده فرمودند: «إِنَّ عَبْدًا خَيْرَهُ اللَّهُ بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ» (خداوند بندهء را مخیر گردانید چیزی را که نزد خداوند است انتخاب نماید ویا دنیا را) یاران پیامبر خدا هدف از این گفتهء آنحضرت را ندانستند اما ابو بکر ﷺ غرض ازین سخن را فهمید ازینرو گریان نموده گفت: پدر ومادرم فدایت ای رسول خدا. سپس آنحضرت ﷺ به حجرهء مبارکهء خود باز گشت ودرد شان شدت پیدا نمود وخوانوادهء شان مشک پر آب را بالای جسم شان می ریختند تا حرارت وجود شان تخفیف یابد وآنحضرت می فرمود: «بالای بدنم آب بریزید» بعداً بی بی فاطمه زهراء

دختر خویش را خواستند و به وی گفتند: «پدرت از دنیا رحلت میکند» و بی بی فاطمه اولین اقارب شان بود که وی را نزد خویش طلب نمودند.

بی بی فاطمه بعد از شنیدن گفته‌ء آنحضرت این کلمات را با خود تکرار کرد: ای درد و غم و اندوه، وای درد پدرم. آنحضرت در جوابش فرمود: «بعد از این برای پدرت اندوه و غمی نیست» آنحضرت سر مبارک خویش را بر آغوش همسر پاکیزه‌ء خود بی بی عائشه صدیقه - رضی الله عنها - گذاشتند، واین گفته را سه بار تکرار نمودند: «ای بار الها! رفیق اعلی را می خواهم» سپس دنیای فانی را ترک داده و به رفیق اعلی پیوستند.

حضرت ابو بکر رضی الله عنه نزد آنحضرت آمد در حالیکه آنحضرت صلی الله علیه و آله در تکه پیچیده بودند روی مبارک شانرا باز نمود و بوسه زد و گفت: پدر و مادرم فدایت ای رسول خدا، چقدر خداوند ترا در زندگی و مرگ خوشبو و معطر نموده است.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

ای بار الها! ما را همراه آنحضرت صلی الله علیه و آله در میان باغهای جنت و در کنار جویبار ها در مجلس صدق نزد پادشاه مطلق جمع نما. آمین یا رب العالمین.

۲- ستاره های فضیلت

فضیلت و مقام یاران راستین و نیکو کردار آنحضرت صلی الله علیه و آله

قرآن کریم:

خداوند جل جلاله میفرماید: ﴿يَتَّخِذُ النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

سوره الأنفال: آیه ۶۴.

ترجمه: «ای پیامبر، برای تو خدا و کسانی از مسلمانان که ترا پیروی میکنند بسنده است».

و میفرماید: ﴿لَٰكِنَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ﴿۸۸﴾ اَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿سوره التوبه: آیات ۸۸ - ۸۹﴾

ترجمه: «ولی پیامبر، و مسلمانان همراه او به مال و جان خود جهاد کردند و هم ایشانند که همهء خوبی ها از آن ایشان است، و هم ایشان اند رستگار، خداوند به ایشان بهشت های را آماده ساخته که در زیر (درختان) آن جوی بار ها جریان دارد، در آن جاودانه بسیر میبرند، اینست رستگاری بزرگ».

و میفرماید: ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ﴿سوره التوبه: آیه ۱۰۰﴾

ترجمه: «پیش آهنگان نخستین (اسلام) از مهاجران و انصار، و کسانی که ایشان را به نیکی پیروی کردند، خداوند از ایشان خوشنود گردید، و ایشان (نیز) از خداوند خوشنود شدند. برای شان بهشت های را آماده کرده است که در زیر (درختان) آنها جویبار ها جریان دارد، در آنجا جاودانه بسیر میبرند، اینست رستگاری بزرگ».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرَرِعَ أَكْرَجَ شَطَطُهُ فَتَازَرَهُ فَاسْتَعْظَمَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَوْقِهِ يَعْجَبُ الزُّرَّاعَ لَيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿سوره الفتح: آیه ۳۹﴾

ترجمه: «محمد پیامبر خدا است و آنانیکه با او هستند در برابر کافران سر سخت و قوی و در میان خود شان مهربان اند (همواره) ایشانرا رکوع کنان و سجده کنان میبینی و فضل و خوشنودی خدا را میجویند. نشانه های شان در روهای شان از اثر سجده (آشکار) است. اینست صفت شان در تورات و صفت شان در انجیل، همانند دانه تخمی که جوانه خود را بیرون آرد، سپس آنرا نیرومند گرداند، و باز سخت شود و بر ساقه خود استوار گردد، (بحدیکه) کشتمند را (نمو و بزرگ شدن شگرف و بیدرنگ آن) به شگفت می آرد، تا (خداوند) بوسیله (این پیشرفت بیدرنگ) ایشان (کافران) را بخشم آرد خداوند آنده از ایشان را که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند به آمرزش و پاداش بزرگی وعده داده است».

و خداوند ﷻ میفرماید: ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۷۲) الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ رَبِّهِمْ إِلَى ديارِهِمْ فَبَدَّلَ اللَّهُ رِجْسَهُمْ سَوَاءً وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿سوره آل عمران: آیات ۱۷۲ - ۱۷۴﴾

ترجمه: «آنهايککه حکم خدا و پیامبر او را، بعد از اینکه به ایشان زخم رسید، (نیز) اجابت کردند، برای نیکو کاران و پرهیزگاران شان مزدی بزرگ است. آنهايککه چون مردم برایشان گفتند: مردم برای (مقابله) شما تجمع ورزیده اند، از ایشان بترسید (این سخن) ایمان شان را قوی گردانید، وگفتند: خدا بما کافی است و بهترین کار ساز. ایشان به نعمت و فضل خداوند باز گشتند که گویی هیچ زیانی به آنها نرسیده، و خوشی خداوند را پیروی کردند. و خداوند صاحب فضل بزرگ است».

و خداوند ﷻ میفرماید: ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوُوا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ ^۱سوره الأنفال: آیه ۷۴.

ترجمه: «وآنانیکه ایمان آوردند و هجرت کردند و در راه خدا جهاد نمودند و آنانیکه (بمهاجران) پناه و کمک دادند همانهایند مسلمان واقعی، برای شان آمرزش و روزی سخاوتمندانه ای است».

و خداوند جل مجده میفرماید: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ ^۲سوره التوبه: آیه ۱۱۷.

ترجمه: «همانا خداوند رحمت خویش را شامل حال پیامبر، مهاجرین و انصار که در لحظات دشوار (غزوه تبوک) از پیامبر پیروی کردند، نمود بعد از اینکه نزدیک بود دلهای عده از ایشان منحرف شود. سپس ایشان را شامل رحمت (خویش) ساخت همانا خداوند به ایشان رؤف (و) مهربان است».

و خداوند ﷻ میفرماید: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ^۳سوره الفتح: آیات ۱۸ – ۱۹.

ترجمه: «واقعاً خداوند از مسلمانان خوشنود شد هنگامیکه با تو در زیر درخت بیعت کردند، و چیزی را که در دلهای ایشان بود میدانست. ازینرو برایشان آرامش فرو فرستاد و ایشان را به پیروزی فوری پاداش داد، و(نیز) به غنیمت های بسیاری که بدست می آوردند و خداوند صاحب قدرت (و) با حکمت است».

۱- احادیث نبوی شریف:

۱- عن أبي سعيد الخدري رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «لا تسبوا أصحابي، فوالذي نفسي بيده لو أن أحدكم أنفق مثل أحد ذهباً ما أدرك مد أحدهم ولا نصيفه» رواه مسلم.

از ابو سعید الخدری رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت ﷺ فرمود: «یاران من را دشنام ندهید، قسم بذاتی که جانم بید او است اگر یکی از شما یان به اندازه کوه احد از طلا در راه خدا خرج کنید به قدر مد (تقریباً سه کیلو) یکی از ایشان نمیشود و حتی نصف این اندازه هم نمیگردد».

۱- عن أبي سعيد الخدري رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: «يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس فيقولون: فيكم من صاحب رسول الله؟ فيقولون لهم: نعم، فيفتح لهم ثم يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس فيقال: فيكم من صاحب أصحاب رسول الله؟ فيقولون: نعم، فيفتح لهم، ثم يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس فيقال: فيكم من صاحب من صاحب رسول الله؟ فيقولون: نعم، فيفتح لهم» رواه البخاري.

از ابو سعید الخدری رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت ﷺ فرمود: «زمانی بر مردم می آید که دسته‌ای از ایشان در جهاد شرکت میکنند، برای شان میگویند: آیا در میان شما از یاران رسول خدا کسی میباشد؟ ایشان در جواب میگویند: بلی هست، برای شان فتح و گشایش پیدا میشود. سپس برای مردم زمانی می آید که دسته‌ای از ایشان در جهاد شرکت می کنند، برای شان گفته میشود: آیا در میان شما کسی هست که با یاران رسول خدا یار باشد؟ آنها میگویند: بلی هست، برای شان فتح و گشایش حاصل میشود، سپس برای مردم زمانی می آید که دسته‌ای از ایشان در جهاد شرکت میکنند برای شان گفته میشود: آیا در میان شما کسی هست که با یاران رسول خدا یار باشد؟ ایشان میگویند: بلی هست، برای شان فتح و گشایش پیدا میشود».

۱- عن عمران ابن حصین رضی الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ:

«خير أمتي قرني، ثم الذين يلونهم، ثم الذين يلونهم» رواه البخاري ومسلم.

از عمران پسر حصین رضی الله عنه روایت شده که گفت: رسول الله ﷺ فرمود:

«بهترین امت من کسانی اند که با من هم قرن اند، سپس بهترین شان کسانی اند که

با ایشان نزدیک اند، سپس بهترین شان کسانی اند که با ایشان نزدیک اند».

احادیث فوق الذکر خیر و بهتری را برای یاران رسول خدا ﷺ ثابت میگرداند.

ایشان کسانی اند که با رسول خدا هم قرن بوده اند. و ایشان از تابعین و اتباع تابعین

برتری و فضل دارند ولو که تابعین هر قدر اعمال خیر و نیکو انجام دهند. بناء فضیلت

صحابه بر سائر مردم ظاهر و آشکارا است.

۱- عن أبي بردة عن أبيه رضی الله عنه قال: صلينا المغرب مع رسول الله ﷺ ثم قلنا: لو جلسنا

حتى نصلي معه العشاء، قال: فجلسنا. فخرج علينا فقال: ما لستم ههنا؟ قلنا: يا

رسول الله صلينا المغرب معك ثم قلنا: نجلس حتى نصلي معك العشاء، قال:

أحسنتم أو أصبتم، قال: فرفع رأسه إلى السماء وكان كثيراً مما يرفع رأسه إلى السماء

فقال: النجوم أمانة للسماء فإذا ذهبت النجوم أتى السماء ما توعد، وأنا أمانة

لأصحابي فإذا ذهبت أتى أصحابي ما يوعدون، وأصحابي أمانة لأمتي فإذا ذهب

أصحابي أتى أمتي ما يوعدون» رواه مسلم.

ابو برده از پدر خود رضی الله عنه روایت میکند که پدرش گفت: نماز شام را همراه با

آنحضرت ﷺ اداء نمودیم، سپس با خود گفتیم اگر در مسجد بنشینیم تا نماز خفتن را نیز

همراه آنحضرت ﷺ اداء نماییم. گفت: نشستیم آنحضرت وارد مسجد گردید فرمود: تا

بحال شما اینجا میباشید؟ گفتیم: ای رسول خدا نماز شام را همراه شما اداء نمودیم سپس

با خود گفتیم: در مسجد می نشینیم تا نماز خفتن را نیز با شما اداء نمائیم. آنحضرت ﷺ

فرمود: کار نیکی کردید و یا فرمود: به حق رسیدید. سپس آنحضرت ﷺ سر مبارک

خویش را به سمت آسمان بلند نمود و آنحضرت بسا اوقات سر خویش را بسمت آسمان بلند می نمود. فرمود: ستاره ها امین آسمان اند، زمانیکه ستاره ها بروند به آسمان چیز های که وعده داده شده است می رسد، و من امین یاران خویش میباشم و زمانی که من بروم به یاران من چیزهای که وعده داده شده است می رسد. و یاران من امین امت من میباشند و زمانی که یاران من بروند به امت من چیزهای که وعده داده شده است می رسد».

تعریف صحابی:

صحابی کسی است که رسول خدا ﷺ را ملاقات کرده، و به آنحضرت ایمان آورده، و با همین ایمان خود وفات کرده باشد. افضل ترین اصحاب بطور مطلق حضرت ابو بکر، و بعد حضرت عمر فاروق، و بعد حضرت عثمان، و سپس حضرت علی ؓ میباشند. و بعد سائر ده یار بهشتی، و بعد کسانی که در بیعت الرضوان به آنحضرت بیعت نمودند. و سپس اصحابی که در غزوه بدر اشتراک نموده بودند. و همه ایشان از نظر علماء عادل و ثقه و دارای اعتماد اند. مسلمانی که به خدا و رسولش ایمان دارد باید یقین کامل داشته باشد که همین یاران رسول خدا این دین را به مردم رساندند و از طریق همین یاران پیامبر خدا قرآن مجید و احادیث گرانبهای آنحضرت به مایان رسیده است. و از فضل و برتری ایشان جز مردم نادان و جاهل کسی دیگری انکار نمیکند. و ایشانرا غیر از مردم گمراه و بد بخت کسی دیگری لعن و سب نمی نماید زیرا ایشان اند بهترین مردم. و آنها اند که فیض صحبت بهترین افراد بشر را حاصل نمودند.

کسیکه یاران رسول خدا را دشنام دهد، او در واقع دین خدا را دشنام میدهد زیرا همین یاران رسول خدا بودند که دین را بما نقل داده اند.

دلائل زیادی از قرآن مجید و احادیث نبوی و گفته های سلف صالح و خلف شان درین رابطه موجود است سلف صالح و پیروان شان کسانی را که یاران پیامبر خدا را مذمت نموده اند بد گفته و از این آیه مبارکه در رابطه استدلال بسته اند که خداوند متعال

میفرماید: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا﴾ سوره احزاب: آیه ۵۸.

ترجمه: «و آنانی که مردان مؤمن و زنان مؤمن را بی سبب می رنجانند واقعاً بهتان و گناه بزرگی را متحمل شدند».

۳- سخنان علماء در مورد یاران آنحضرت ﷺ:

۱- حضرت علی کرم الله وجهه میفرماید: در مورد اصحاب آنحضرت ﷺ «از خدا بترسید، از خدا بترسید، زیرا پیامبر خدا در مورد ایشان خیر و خوبی توصیه نموده است».

۲- حضرت عبد الله پسر عباس - رضی الله عنهما - میفرماید: «یاران پیامبر خدا را دشنام ندهید، زیرا خداوند دستور به آمرزش خواستن ایشان را داده است».

۳- عبد الله پسر عمر - رضی الله عنهما - میفرماید: «یاران آنحضرت ﷺ را دشنام ندهید، زیرا مقام یکی از ایشان از همه اعمال شما بهتر است».

۴- امام مالک رحمه الله علیه در مورد کسانی که یاران رسول خدا را دشنام میدهند چنین گفته است: «اینها مردمی اند که میخواستند پیامبر خدا را لکه دار و متهم سازند و چون به این کار موفق نگردیدند بناء یاران شانرا مورد طعن قرار دادند تا اینکه العیاذ بالله چنین گفته شود: پیامبر خدا اگر خودش خوب می بود یاران خوبی را تربیه مینمود».

۵- امام احمد بن حنبل رحمه الله میفرماید: «اگر کسی را دیدید که یاران پیامبر خدا را متهم به بدی میکند، شما در مسلمان بودنش شک نمایید».

۶- ابو زرعه رازی رحمه الله میگوید: «اگر کسی را دیدید که در رابطه به یاران رسول خدا ﷺ گستاخی میکند بدانید که او زندیق^(۱) است، بدلیل اینکه رسول خدا حق است، و قرآن مجید حق است، قرآن مجید و احادیث پیامبر خدا را همین یاران شان به

۱- زندیق بکسی گفته میشود که به ازلیت دنیا عقیده داشته باشد و نیز به هر فرد ملحد و بی دینی که به دین اسلام عقیده نداشته باشد زندیق میگویند. مترجم.

مایان رساندند، و این مردم میخواستند که گواهان ما را عیب ناک بگردانند، تا بدین وسیله کتاب خدا و احادیث رسولش را باطل قرار دهند».

۳- امام های مجتهد

امام ابو حنیفه نعمان پسر ثابت - رحمه الله علیه :-

ایشان پیشوای فقهاء و دریایی پر از علم، و عالم ربانی بود، علامه و شعار دین گفته میشد. امام ابو حنیفه پسر ثابت پسر زوطی، پیشه‌شان تجارت لباس های ابریشمی بوده و در شهر کوفه در سال (۸۰) هجری دیده بدنیا گشود، و در سال (۱۵۰) هجری وفات نمود و (۷۰) سال عمر نمود.

پیدایش امام:

امام ابو حنیفه - رحمه الله علیه - در اوائل دوره زندگی خویش تجارت لباس ابریشمی را مینمود، و در تجارت خود نهایت امانت دار بود، و هیچ نوع خیانت و غش و فریب کاری در معاملات خود نمی نمود، بحدیکه رئیس تاجر های ابریشم گردیده بود. و در امانت داری و صداقت شهرت کاملی داشت و تجارت شان آنقدر وسعت یافته بود که از خود فابریکه لباس ابریشمی داشتند. و تعداد زیادی از مردم به نزد شان من حیث مستخدم و اجیر مشغول کار بودند.

اوصاف امام:

حضرت امام ابو حنیفه بسیار زبان فصیحی داشتند، و خوش قیافه بودند، چهره‌شان مایل به گندمی بود، و خوش منظر بودند، لباس های نظیف به تن می نمود همیشه خوشبو و معطر بود، بحدیکه مردم ایشانرا از بوی عطر شان زمانیکه از منزل خویش خارج و یا داخل میگردیدند میشناختند.

امام ابو یوسف - رحمه الله علیه - در وصف شان چنین میگوید:

امام ابو حنیفه میانه قامت بود نه قدش کوتاه و نه هم دراز بود بهترین مردم از نظر نطق و بیان و شیرین تر شان از نگاه لذت کلام و سخن بود، و آگاه تر ایشان در مسائل که اراده فهمش را داشت پنداشته میشد.

حماد پسر امام - رحمه الله علیه - از پدرش چنین توصیف میکند:
پدرم خوب صورت، چهره اش مایل به گندمی بود، هیئت و منظر دلکشی داشت، عطر را زیاد استعمال مینمود شخصی با هیئت و با وقاری بود. جز به وقت ضرورت سخن نمیزد، و در چیزهای بی فائده هیچگاه غور و دقت نمیکرد.

شریک - رحمه الله علیه - در مورد امام چنین میگوید:

امام ابو حنیفه - رحمه الله علیه - بسیار خاموش و ساکت بود، اما زیاد عمل میکرد و به همسایگان خود زیاد احسان و نیکویی مینمود، بسیار خدا خوان و پرهیزگار بود، خوف خدا را در دل خویش زیاد می پروراند، و در برابر محرمات نهایت غیرت داشت، به مال و دنیا و متاعش هیچ رغبتی نداشت، مال و دنیا به وی عرضه گردید اما امام هیچ به آن اعتناء نکرد، منصب قضاء به ایشان پیشنهاد شد ولی ایشان مسترد نمود، حتی درین مورد تازیانه خورد اما به رأی خود اصرار نمود، و سبب امتناع امام از قضاء ازین جهت بود که مبادا از طرف شان در احکام خداوند بی عدالتی و یا ظلمی صورت بگیرد.

امام - رحمه الله علیه - به اندازه نماز میخواند و عبادت خداوند را می نمود که ایشان را میخ زمین لقب داده بودند.

حضرت امام ابو حنیفه زیاد سخی و جواد بودند و در راه ترقی علم، و علماء بسیار اتفاق مینمود و بر طلاب علم شفقت و مهربانی داشت و با ایشان همکاری و تعاون میکرد، و خدمت شانرا مینمود. مخصوصاً به طلاب علم بی بضاعت که همواره بایشان همدردی می نمود، خلاصه سخن امام ابو حنیفه بسیار پر عمل و کم حرف و دارای اخلاق حمیده و فضائل ستوده بوده است.

علم امام ابو حنیفه - رحمه الله علیه :-

امام ابو حنیفه در ایام خورد سالی خود از بعضی از یاران پیامبر خدا ﷺ علم فرا گرفته است مانند: حضرت انس پسر مالک، و عبد الله پسر ابی اوفی - رضی الله عنهما - ایشان بیشتر ازینجاه عالم از علماء دین را که در وقت و زمان خویش پیشوای مردم بشمار می آمدند شاگردی نموده است. که مشهور ترین ایشان اینها اند:

حضرت حماد پسر ابی سلیمان، و طاؤوس پسر کیسان، عامر الشعبی، عبد الله پسر دینار، عطاء پسر ابی رباح، عکرمه و نافع مولی ابن عمر رضی الله عنه و دیگر علماء اسلام رحمهم الله تعالی.

شاگردان امام ابو حنیفه:

امام رحمه الله تعالی شاگردان زیادی را تربیه نموده که توسط شان مذهب حنفی در میان مردم انتشار و گسترش یافت.

و ایشان از حامیان و خدمت گذاران دین اسلام بشمار می آیند که تعداد شان زیاد بوده و مشهور ترین ایشان اینها اند:

حضرت حماد پسر امام، حمزه زیاد، امام زفر تمیمی، عبد الله پسر مبارک، عبد الرزاق پسر همام، امام محمد پسر حسن شیبانی، قاضی ابو یوسف رحمهم الله تعالی.

امام ابو حنیفه از علوم شرعی بهره کامل داشت و درین علوم نابغه زمان خود شده بود، حدیث شریف و فقه را از محدثین و فقهاء ربانی تعلیم گرفته بود که به این علم و زکاوت سر شار خود امام و پیشوای جهان گردید.

سخنان علماء در مورد امام:

امام شافعی رحمه الله تعالی میفرماید: کسیکه ارادهء فرا گرفتن علم فقه را دارد باید ملازمت و همراهی با امام ابو حنیفه و یاران شان نماید.

عبد الله ابن مبارک میگوید: امام ابو حنیفه فقیه ترین مردم بود.

امام احمد - رحمه الله علیه - در مورد امام چنین میفرماید: امام ابو حنیفه از نظر

علم، پرهیزگاری، زهد و برگزیدن دار آخرت مقام بسیار ازنده داشت. وبه سبب اباء آوردنش از قضاوت تازیانه خورد و با اینهم قضاوت را نه پذیرفت.

حسن پسر صالح رحمه الله تعالی از امام چنین توصیف میکند:

نعمان پسر ثابت رحمه الله تعالی شخص فهمیده، عالم و راسخ قدم در علم بود، و زمانیکه حدیث صحیحی از آنحضرت ﷺ برایش می رسید در آن عمل می نمود واز گفته های دیگران پیروی نمیکرد.

شیخ الاسلام ابن تیمیه در مورد امام چنین میفرماید:

هیچ کس به فهم، فقه و علم امام ابو حنیفه نمیرسد.

امام شمس الدین ذهبی از امام چنین خبر میدهد:

امام ابو حنیفه عالم، پرهیزگار و بی اندازه خدا خوان بود هدیه های پادشاهان را قبول نمیکرد.

ابو معاویه نا بینا رحمه الله تعالی از امام چنین اطلاع میدهد:

محبت امام ابو حنیفه از سنت بشمار می آید.

مصادر فقه امام:

امام ابن عبدالبر در کتاب (الإنتقاء) از مصادری که امام در فقه خود از آنها استفاده بعمل آورده است چنین میگوید:

امام ابو حنیفه رحمه الله تعالی گفته است: من فقه خود را از قرآن مجید استنباط نموده ام و مسائل را که در قرآن کریم حکم آنها را نیافته ام از احادیث گرانهای آنحضرت ﷺ استفاده بعمل آورده ام و اگر در حدیث هم نیافتم از اقوال یاران آنحضرت ﷺ استفاده نموده ام، و نیز امام ابو حنیفه فرموده است: کسانی که میگویند: امام ابو حنیفه قیاس را بر احادیث مقدم نموده است به خدا قسم است که دروغ گفته و بر ما افتری نموده اند. آیا در وقت موجود بودن نص شرعی احتیاج به استفاده از قیاس میباشد.

ابن قیم جوزی رحمه الله میگوید: همه یاران امام ابوحنیفه بر این اجماع نموده اند

که در مذهب امام عمل نمودن به حدیث ضعیف از عمل کردن به قیاس و آراء اشخاص بهتر و اولی تر است. و بر همین اصل ایشان مذهب خود را اساس گذاشته اند. امام ابو حنیفه رحمه الله تعالی خودش چنین میفرماید:

زمانیکه حدیث صحیح را یافتم به آن عمل میکنم، و عمل کردن به حدیث صحیح مذهب من است. و امام - رحمه الله علیه - شاگردان خود را از فرا گرفتن علم کلام و فلسفه ممانعت می فرمود چنانچه شاگرد شان امام محمد پسر حسن شیبانی رحمه الله میگوید: امام ابو حنیفه مایان را به فرا گرفتن علم فقه تشویق می نمود و از تعلیم گرفتن علم کلام منع می کرد.

خداوند امام ابو حنیفه - رحمه الله علیه - را مورد رحمت خویش قرار دهد و در جنت الفردوس جای گزین سازد. آمین.

امام مالک پسر انس - رحمه الله علیه -

امام مالک پسر انس اصبحی رحمه الله تعالی عالم دین، و علامهء زمان خویش و امام دار الهجرت بوده است. ایشان در مدینه منوره در سال (۹۵) هجری تولد یافته و در سال (۱۷۹) هجری وفات نموده است و (۸۴) سال عمر کرده است.

از علماء بزرگ و امام های وقت و زمان خویش کسب علوم نموده و در علم فقه قابلیت بسزای پیدا کرده بود بحدیکه در حدیث و فقه اسلامی حجت و امام گفته میشد و مرجع علماء بوده است، و بلکه در زمان خویش قبله و کعبه علماء حدیث و فقه و فتوی بشمار می آمد.

اوصاف و اخلاق امام مالک رحمه الله تعالی:

امام رحمه الله تعالی چهرهء سفید و مایل به سرخی داشت و سر شان کلان بود، و لباس های نظیف و پاک می پوشید، و با وقار و تمکین حرکت میکرد، و نهایت عفیف

بود، احادیث و سنت پیامبر اسلام ﷺ را زیاد تعظیم می نمود بحدیکه هیچ وقت احادیث شریف را بی وضوء نمیخواند، و از حدود خداوند تجاوز نمی نمود، و در برابر شبهه های مخالفین سنت و بدعت کاران استاده میشد، و از سنت رسول خدا دفاع میکرد. و اگر شخصی را میدید که مخالفت سنت رسول خدا را میکنید غضبش طاری میگردد و اثر غضب در چهرهء شان نمایان میشد.

مقام علمی و شخصیت امام مالک رحمه الله تعالى:

امام مالک حجتی از حجت های خداوند به مخلوق گفته میشد و احادیث صحیح را از راویان ثقه روایت میکرد و اصول مذهبش را قرآن مجید و احادیث رسول خدا ﷺ و گفته های یاران پیامبر اسلام ﷺ تشکیل میداد.

امام مالک میگوید: بسیار کم از علماء بودند که من از نزد ایشان علم فرا گرفته بودم مگر اینکه پیش از مرگ خود ایشان به نزد من می آمدند، و از من در مورد بعضی از مسائل استفتی می نمودند.

امام در عصر خویش از بزرگترین مفتی های اسلام بشمار می آمد، و حتی در مورد شان چنین گفته شده است: تا زمانیکه امام مالک در مدینه باشد هیچ کس حق فتوی دادن را ندارد.

شاگردان زیادی از امام مالک کسب علوم نمودند، و بعضی از شاگرد های شان بدرجه اجتهاد رسیده بودند، علوم و آثار شانرا میان مردم پخش و نشر نمودند.

امام مالک - رحمه الله علیه - مؤلفات و کتابهای مفید و جامع را به امت اسلامی به میراث گذاشتند که در رأس آنها کتاب «الموطأ» و کتاب «المدونه» قرار دارد. ابن مهدی رحمه الله میفرماید: کسی را از امام مالک با هیبت تر عاقل تر و متقی تر ندیده ام.

خداوند امام مالک را شامل رحمت وسیع خویش بگرداند.

امام محمد بن ادریس شافعی رحمه الله تعالى

امام شافعی پیشوا، عالم، علامهء عصر و زمان خویش، آفتاب علماء و امام محققین بوده است. کنیت ایشان ابو عبد الله و نام مبارک شان محمد پسر ادریس قریشی شافعی است. امام رحمه الله تعالى در غزه (فلسطین) در سال (۱۵۰) هجری در خانواده فقیری در حالیکه یتیم بود متولد گردید. مادر امام ایشانرا بعد از سن دو سالگی همراه خود به مکهء مکرمه برد، چون مادر ایشان بیوه بود ازیرو به همکاری مالی اقارب نزدیک امام از قبیلهء قریش زندگی خود و امام شافعی را تأمین میکرد. امام شافعی هنوز به سن رشد و بلوغ نرسیده بود که ذکاوت و دانایی شان به مردم آشکار گردید درین وقت قرآن مجید و دروس عربی را فرا گرفت. امام شافعی از حال خود چنین خبر میدهد: «من هفت ساله بودم که قرآن مجید را حفظ کردم و ده سال داشتم که کتاب «موطأ» امام مالک را حفظ نمودم».

سپس امام شافعی به مدینه منوره نزد امام مالک رفت و کتاب «موطأ» را از حفظ خود به ایشان خواند، امام مالک رحمه الله فرمود: «اگر کسی به فلاح و رستگاری نائل آید همین پسر خواهد بود».

امام شافعی در سال ۱۹۵ هجری به بغداد سفر نمود و علماء بغداد در اطراف امام جمع شده از ایشان استفاده علمی نمودند. که در جملهء شاگردان شان امام احمد بن حنبل نیز بود.

امام شافعی با امام حسن شیبانی شاگرد امام ابو حنیفه رحمه الله نیز در بغداد ملاقات نمود و مسائل قیاس را از ایشان تعلیم گرفت. سپس در سال ۱۹۹ هجری به مصر مراجعت نمود، و در آنجا اقامت گزین شد و «الفسطاطه» را بحیث مسکن دائمی خود اختیار کرد و در «مسجد جامع عمرو» فقه جدید خویش را اساس گذاشت، و به عبادت خداوند جل و تدریس و تألیف پرداخت تا اینکه به جوار رحمت پروردگار خویش انتقال کرد و در قاهره دفن گردید.

اوصاف و اخلاق امام شافعی رحمه الله تعالى:

امام المزنی میگوید: «من از امام شافعی شخص خوش چهره تری را ندیده‌ام».

امام شافعی از جمله دانشمندترین مردم در قرآن مجید و احادیث رسول خدا ﷺ بشمار می‌آمد، و در علم اصول فقه، و فقه از همه اقران خود برتری داشت، و در علم لغت عربی دلیل و برهان گفته میشد، و در علم نسب و اخبار آیت خدا بحساب می‌آمد.

امام احمد بن حنبل میگوید: «هیچ کس بعد از امام شافعی قلم بدست نگرفته مگر اینکه ممنون احسان امام رحمه الله تعالى مییاشد».

امام ذهبی گفته است: «خداوند امام شافعی را غریق رحمت خود بسازد مانندش در راستگویی، عزت نفس، شرافت، و علم وافر، و ذکاوت سرشار، و یاری دادن حق، و بسیاری از مناقب و فضائل کجا پیدا میشود».

امام شافعی رحمه الله تعالى اولین کسی بود که در علم اصول فقه قوانینی را وضع نمود، و درین رابطه کتابی را تألیف کرد.

از سخنان گرانبهای امام شافعی است که میفرماید: «خیر و برکت در پنج چیز است: عزت نفس، دوری جستن از آزار و اذیت مردم، کسب حلال، تقوی و پرهیزگاری، و اعتماد به خداوند جل مجده».

خداوند امام شافعی را مشمول رحمت واسع خویش بگرداند. آمین.

امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى

احمد بن حنبل امام اهل سنت، و شیخ الاسلام بوده، کنیت شان ابو عبد الله و نام گرامی شان احمد بن محمد بن حنبل شیبانی است. که در سال (۶۴) هجری در بغداد تولد یافته و در سال (۲۴۱) هجری وفات نموده است.

اوصاف و اخلاق امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى:

امام احمد قد طولانی داشت، و صورت شان زیاد گندمی رنگ بود، و چهره و قیافه مقبولی داشت و محاسن خویش را حناء می نمود.

امام شافعی در توصیف شان چنین میگوید: «زمانیکه من از بغداد بر آمدم از امام احمد بن حنبل شخصی را متقی تر، عالم تر در بغداد نگذاشتم».

امام احمد بن حنبل در ورع، پرهیزگاری، زهد، و ترک دنیا و پای بندی زیاد به سنت پیامبر خدا ﷺ مشهور و معروف بود.

علم و دانش امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى:

مهنی ابن یحیی میگوید: «من هیچ کسی را کامل و جامع تر از نظر علم، زهد، و پرهیزگاری از امام احمد بن حنبل ندیده ام».

امام عبد الرزاق ابن همام عالم مشهور یمن از امام احمد چنین توصیف میکند:

«احمد بن حنبل اگر زندگی اش دوام کند خلف و جای نشین علماء میگردد، و من از امام احمد کسی را پرهیزگار تر و عالمتر ندیده ام».

شیخ قتیبه میگوید: «بهترین اهل زمان خود عبد الله ابن مبارک و امام احمد بن حنبل بوده اند. و کسی که امام احمد را دوست داشته باشد از اهل سنت بشمار می آید».

امام اسحاق بن راهویه چنین گفته است: «امام احمد حجتی است میان خدا و مخلوق».

امام احمد در راه دین مورد ابتلاء و اذیت قرار گرفت، ابتلاء که هیچ کس تاب تحمل آنرا نداشت، درین ابتلاء بزرگ امام و عده انگشت شماری از علماء ثابت قدم مانده اند. و امام در رأس این فتنه قرار گرفت. و آن فتنه خلق قرآن بود. امام درین رابطه نهایت مورد آزار و اذیت قرار گرفت، شکنجه و تعذیب شد، و در زندان انداخته شد، و چندین بار در معرض مرگ قرار گرفت، تا از گفتهء خود بگردد، و گفتهء اهل بدعت را که میگفتند: قرآن مخلوق است، تأیید نماید. اما امام بر عکس درین راه ثبات و استقامت از خود نشان داد، و در راه حق صبر نمود تا اینکه خداوند بفضل و رحمت بی کران

خویش این مصیبت را رفع نمود، و حق در مقر خود استقرار پیدا کرد، از همان روز به بعد مردم امام احمد بن حنبل را به امام اهل سنت لقب دادند زیرا ایشان جهت تأیید سنت وازالهء بدعت ثبات و پایداری نمودند.

امام علی بن المدینی رحمه الله میگوید: «خداوند دین خویش را به ابو بکر صدیق رضی الله عنه در مقابله با مرتدین در روز ردت، و به امام احمد بن حنبل در برابر بدعت کاران در روز محنت تقویت نمود».

امام احمد بن حنبل اساس مذهب خویش را از قرآن مجید و احادیث رسول خدا صلی الله علیه و آله و گفته های یاران شان گرفته است. و عمل نمودن به حدیث ضعیف را بر قیاس و آراء مردم مقدم ساخته است. امام احمد از احترام زیادی که به احادیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله داشت و آنحضرت صلی الله علیه و آله را دوست میداشت منع میکرد از اینکه شاگردان و یاران شان مسائل مذهبی خود را از ایشان نوشته نمایند. و به ایشان چنین میگفت: «از من و امام مالک و سفیان چیزی را ننویسید شما از جایی مذهب خود را بگیرید که آنها گرفته اند». هدفش از این گفته قرآن مجید و احادیث گرانهای آنحضرت صلی الله علیه و آله بود.

علماء و عامهء مردم امام احمد را زیاد دوست میداشتند و در روزیکه امام احمد وفات نمود (۸۰۰) هزار از مردم بغداد به جنازهء شان شرکت نمودند. دکانها و مارکیت های تجارتی کلاً مسدود گردید و همهء شان در مرگ امام احمد محزون و اندوهگین شدند.

خداوند روح شانرا شاد و مشمول رحمت خویش بگرداند، آمین.

فصل سوم:

اسلام دين خدا است

۱- اسلام دین خدا است

معنی اسلام:

۱- اسلام عبارت از تسلیم شدن به خداوند به یگانگی و یکتایی، و منقاد بودن به وی در اطاعت و فرمانبرداری، و بیزاری جستن از شرک و اهل آن است.

اسلام به دو نوع است:

۱- اسلام عام:

اسلام عام عبارت از دین همه انبیاء علیهم السلام میباشد.

چنانچه خداوند ﷻ میفرماید: ﴿وَوَصَّيْ بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَبْنِي إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ سوره البقره: آیه ۱۳۲.

ترجمه: «ابراهیم فرزندان خود را با این وصیت کرد و یعقوب نیز (عین وصیت را نمود) ای پسران من، همانا خداوند دین (اسلام) را برای شما برگزید، پس نمیرید مگر در حالیکه مسلمان باشید».

اسلام عام پیش از بعثت رسول خدا ﷺ در میان امت های گذشته موجود بود، ولی بعد از بعثت پیامبر اسلام ﷺ اسلام عام منسوخ گردید، و اسلام خاص باقی ماند.

۲- اسلام خاص:

عبارت از اسلامی است که آنحضرت ﷺ آنرا از جانب خداوند آورده است، و آن دینی است که خداوند ﷻ بعد از بعثت رسول خدا ﷺ بجز از وی دین دیگری را قبول نمیکند، چنانچه خداوند متعال میفرماید:

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

سوره آل عمران: آیه ۸۵.

ترجمه: «و کسیکه جز اسلام دینی را بجوید، پس هر گز از او پذیرفته نمیشود و او در آخرت از زیان کاران است».

و آنحضرت ﷺ میفرماید: «والذي نفس محمد بيده لا يسمع بي أحد من هذه الأمة يهودي ولا نصراني ثم يموت ولم يؤمن بها جئت به إلا كان من أصحاب النار».

ترجمه: «قسم به ذاتی که نفس محمد به ید او است از من هیچ فردی از این امت نمیشوند، یهودی باشد یا نصرانی، و سپس بمیرد و به چیزی که من آورده ام ایمان نیاورد، مگر اینکه از اصحاب دوزخ می‌گردد».

ودین اسلام، خاتم ادیان بوده و از کامل ترین شرایع و بهترین ادیان بشمار می آید، دینی است که مردم را به رحمت، عاطفه، عدل، احسان و نیکوکاری بجا آوردن صله رحم، و خوبی های اخلاق فرا میخواند، و از دروغ و فحشاء و اخلاق بد باز میدارد. و آن عبارت از دینی است که آنحضرت ﷺ آنرا آورده است، و شریعتی است که خداوند به آن دستور داده است، چنانچه خداوند ﷻ میفرماید:

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾

سوره الجاثیه، آیه ۱۸.

ترجمه: «سپس ترا براهی راست از امر (دین) قرار دادیم آنرا پیروی کن، از هوا (نفس) کسانی که نمیدانند پیروی منما».

اسلام بر پنج چیز بنا شده است، شهادت دادن به اینکه معبود بر حقى جز الله وجود ندارد، و اینکه محمد ﷺ رسول و فرستاده خدا است، و بر پا داشتن نماز، و دادن زکات، و روزه رمضان، و حج خانه کعبه بر کسیکه استطاعت آنرا دارد، و بجز از قیام نمودن به همه این ارکان، و عمل کردن به آنها اسلام قائم نمیگردد.

در اینجا امور بسیار مهم و اساسی است که برای هر مسلمان مناسب است از آنها حذر کند، و دوری بجوید، زیرا داخل شدن به آنها انسان را از دایره اسلام خارج میسازد. بزرگترین این امور شرک به خداوند ﷻ است چنانچه خداوند ﷻ میفرماید: ﴿

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ سوره النساء: آیه ۴۸.

ترجمه: «خداوند هرگز این را نمی‌آمرد که به او شریک آورده شود، و جز این (هر گناهی را) برای هر کسیکه بخواهد می‌آمرد».

از جمله امور شرکی اینست که شخصی بعضی از مخلوقات را وسیله میان خود و خداوند ﷻ قرار دهد و به آنها توکل کند و یا از آنها چیزی بخواهد و یا از آنها طلب شفاعت کند چنانکه خداوند ﷻ از حال مشرکان خبر میدهد میفرماید: ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ ﴾ سوره الزمر: آیه ۳.

ترجمه: «و (میگویند) ما اینها را پرستش نمی‌کنیم جز برای آنکه ما را به خداوند نزدیکتر گردانند».

و از جمله امور کفری این است که شخصی اعتقاد داشته باشد که هدایات و ارشادات غیر پیامبر اسلام ﷺ از هدایات و ارشادات آنحضرت ﷺ بهتر، و یا مانند هدایات و ارشادات پیامبر خدا است. و همچنین است حکم کسی که بغیر شریعت خداوند حکم کند چنانچه خداوند میفرماید: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ سوره النساء: آیه ۶۵.

ترجمه: «اما، نخیر، به پروردگار تو سوگند که ایشان ایمان نمی‌آورند (مؤمن راستین شمرده نمیشوند) تا ترا در تمام منازعات خود حکم نسازند و سپس در برابر فیصله‌های تو هیچ احساس دلتنگی نکنند، و (به این فیصله‌ها) با کمال انقیاد تسلیم شوند».

و بر شخص مسلمان لازم است که به هیچ حکمی از احکامیکه آنحضرت ﷺ آورده اند به کراهت نه بیند. زیرا این کار سب ضایع شدن عملش میگردد. چنانچه خداوند میفرماید: ﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴾ سوره محمد: آیه ۹.

ترجمه: «این از سببی است که آنچه را خداوند نازل گردانید ناخوش آیند می

انگاشتند پس اعمال شان را حبط کرد».

واز آنجمله است استهزاء نمودن به چیزی از دین خدا، و یا استهزاء نمودن به ثواب و یا عقابی که از جانب خداوند تعیین شده است، چنانچه خداوند میفرماید: ﴿وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَيْلَهِ وَءَايَاتِهِ ۚ وَرَسُولِهِ ۚ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِنَّ نَعْفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبُ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ﴾ سورة التوبة: آیه های ۶۵ - ۶۶.

ترجمه: «و اگر از ایشان بپرسی، با تأکید میگویند: ما صرف حرفی میزدیم و مزاحی میکردیم، بگو: آیا به خدا، آیات او، و پیامبر او تمسخر میکردید؟ بهانه نکنید، بیگمان بعد از ایمان خود کافر شدید، اگر ما گروهی از شما را عفو کنیم، گروهی (دیگر) را که گناهکار بودند عذاب میکنیم».

و نیز از جمله امور نا پسند به حساب می آید اینکه مسلمانان از کفار پشتیبانی کنند، و یا کفار را علیه مسلمانان کمک و یاری نمایند. چنانچه خداوند میفرماید: ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنكُمْ فَإِنَّهُ مِنَهُمْ﴾ سورة المائدة: آیه ۵۴.

ترجمه: «و کسی که از شما (بدوستی) به آنها رو می آورد واقعاً وی از آنها است». و بر تو لازم است ای برادر مسلمان که به این عقیده نباشی که کسی میتواند از دین و شریعتی که آنحضرت ﷺ آورده است خارج گردد، چنانچه خداوند ﷻ میفرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ سورة سبأ: آیه ۲۸.

ترجمه: «و ما ترا نفرستاده ایم مگر مژده دهنده و بیم دهنده برای همهء مردم». و خداوند متعال میفرماید: ﴿قُلْ يَتَّخِذُهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ سورة الأعراف: آیه ۱۵۸.

ترجمه: «بگو ای مردم من فرستادهء خدایم بسوی همهء شما».

واز آنجمله است اعراض نمودن از دین اسلام، به این معنی که نه دین اسلام را تعلیم میگیرد، و نه به دیگران تعلیم میدهد و نه هم به آن عمل میکند، چنانچه خداوند جَلَّالَهُ میفرماید: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ﴾ سوره السجده: آیه ۲۲.

ترجمه: «وکیست ستمگار تر از کسیکه به آیات پروردگار خویش پند داده شود و باز از آن روی برتابد؟ حقا که ما از گنهکاران انتقام گیرنده ایم». و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾ سوره الأحقاف: آیه ۳.

ترجمه: «کافران از آنچه بیم داده میشوند (التفاتی نمیکنند و از آن) روی گردانند». ای برادر مسلمان از خداوند ثبات بر اسلام حقیقی ای که آنحضرت ﷺ آنرا آورده است مسئلت نما. چنانچه پیامبر اسلام ﷺ در دعای خود میفرماید: «یا مقلب القلوب والأبصار ثبت قلبي على دينك» (ای گرداننده قلب ها و بینائی ها قلب من را در دین خود ثابت بگردان).

ایمان به فرشته ها

مقصود از ایمان آوردن به فرشته ها، اعتقاد جازم داشتن است به اینکه خداوند جَلَّالَهُ فرشته ها را از نور آفریده است. و فعلا هم وجود دارند، و ایشان از اوامر خداوند متعال نا فرمانی نمیکنند. و به وظائفی که از جانب خداوند به ایشان محول گردیده است پای بندی مینمایند. و آنها نیز از جمله مخلوقات خداوند جَلَّالَهُ اند.

شخص تا زمانی که به وجود فرشتگان، و به صفات و اعمالی که در حق شان وارد شده است یقین نداشته باشد ایمانش صحیح نمیگردد.

خداوند عز وجل میفرماید: ﴿ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ سوره البقره: آیه ۲۸۵.

ترجمه: «پیامبر به چیزی که به او از طرف پروردگارش نازل شده ایمان دارد، و مؤمنان نیز همه به خدا، فرشتگان، کتاب هایش، و پیامبرانش ایمان آورده اند، (آنها میگویند) میان هیچ یک از پیامبران او فرق نمی گذاریم و گفتند: شنیدیم و فرمان بردیم (خواهان) آمرزش تو هستیم، ای پروردگار ما، و بسوی تو است باز گشت».

و در حدیث شریف چنین آمده است: عن عمر بن الخطاب رضی الله عنه عندما سأل جبريل عليه السلام عن الإیمان قال ﷺ: «أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر، وتؤمن بالقدر خيره وشره» رواه البخاری ومسلم.

از حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه روایت شده زمانیکه جبرئیل عليه السلام از ایمان پرسید آنحضرت ﷺ در جوابش فرمود: «اینکه به خداوند، فرشته های او، کتاب های او، پیامبران او، و به روز آخرت ایمان آوری و به قدر خیر و شرش ایمان داشته باشی».

وجود فرشته ها به دلیل قطعی ای ثابت شده است که در آن هیچ گونه شک و تردید راه ندارد، از همین سبب انکار از وجود ملائکه در نص قرآن مجید کفر پنداشته شده است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُولِهِ ءَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رُسُولِهِ ءَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ مِنَ قَبْلُ ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ءَالْأَخْرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ سوره النساء: آیه ۱۳۶.

ترجمه: «ای مؤمنان، بخدا، به پیامبرش و به کتابی که به پیامبرش نازل گردانیده و (نیز) به کتابی که پیش از این نازل کرده است ایمان آرید و هر کسی از خدا، فرشتگان

او، کتابهای او، پیامبران او، و روز آخرت انکار ورزد واقعاً بسیار زیاد گمراه شده است». و خداوند ﷻ بما خبر داده است که فرشتگان پیش از آدم آفریده شده است زیرا در قرآن آمده است که خداوند ﷻ به فرشتگان خبر داد که به زودی انسان را می آفریند، و او را در روی زمین خلیفه خویش قرار میدهد، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ۚ قَالُوْۤا اَنْجَعِلْ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۚ قَالَ اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۳۰﴾ سوره البقره: آیه ۳۰.

ترجمه: «بیاد دار که چون پروردگار تو به فرشتگان گفت: من در روی زمین خلیفه‌ی بی را می آفرینم، فرشتگان گفتند: آیا کسی را در آن (خلیفه) میگردانی که در آن فساد می کند و خون می ریزد؟ در حالیکه ما تسبیح تو را میگوییم و ترا ستایش می کنیم و ترا تقدیس می نماییم، خداوند ﷻ گفت: من چیزی را میدانم که شما نمیدانید». ماده‌ایکه فرشتگان از آن آفریده شده اند نور است چنانچه پیامبر ﷺ در حدیثی از آن خبر داده اند میفرمایند: **عن عائشة - رضی الله عنها - أن رسول الله ﷺ قال: «خلقت الملائكة من نور، وخلق الجان من نار، وخلق آدم مما وصف لكم»** رواه مسلم. از بی بی عائشه - رضی الله عنها - روایت شده که آنحضرت ﷺ فرمود: «فرشته‌ها از نور آفریده شده اند، و جنیات از شعله‌های آتش آفریده شده اند، و آدم از چیزیکه به شما توصیف گردیده است آفریده شده است (یعنی خاک)».

صفات ملائکه

۱- فرشته‌ها مخلوق نورانی اند:

فرشته‌ها مخلوق نورانی بوده و دارای جسم مادی ای نیستند که توسط حواس

انسان درک شوند، آنها مانند انسانها نمی باشند، نه می خورند، و نه می آشامند، و نه خواب میشوند، و نه هم ازدواج میکنند، از شهوات حیوانی پاک اند، و از خطاها و گناهها منزله اند، و به هیچ صفتی از اوصاف مادی ایکه انسانها به آنها متصف اند صفت نمیشوند.

۲- فرشته ها می توانند خود را به اشکال مختلف بسازند:

بعضی از فرشته ها قدرت آنرا دارند که به اذن خداوند متعال خود را بصورت انسانی بسازند چنانچه خداوند از جبریل علیه السلام حکایت میکند که وی بصورت انسانی به نزد مریم علیها السلام آمد: ﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَدَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْفِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾﴾ سوره مریم: آیه های ۱۶ - ۱۷.

ترجمه: «در (این) کتاب از مریم یاد کن هنگامیکه از خانواده خویش خود را به ناحیه شرقی به کنار کشید، و در برابر ایشان پرده گرفت. درین حال بسوی او روح خود را فرستادیم که درست مانند بشری بر وی ظاهر شد».

در حدیث مشهور به حدیث جبرئیل آمده است که جبرئیل علیه السلام زمانی که بمنظور تعلیم دادن یاران رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد شان آمد و به ایشان معنی اسلام، ایمان، احسان و علائم قیامت را تعلیم داد، عمر بن الخطاب رضی الله عنه راوی حدیث ماجرا را چنین حکایت میکند: نا گهان مردی در برابر ما پدیدار شد که لباس هایش بسیار سفید، و موهایش بسیار سیاه بود، نه اثر سفر به چهره وی هویدا بود، و نه هم کسی از ما او را می شناخت، تا اینکه نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله نشست زانو هایش را به زانو های پیامبر صلی الله علیه و آله تکیه داد، و هر دو دستش را به زانوهای خود گذاشته سپس شروع به سؤال کرد. و آن شخص جبرئیل امین بود.

۳- فرشته ها دارای بالها اند:

خداوند برای فرشتها ها بالها آفریده است و آنها از نگاه تعداد بالهای خویش از یکدیگر تفاوت دارند، قرآن مجید از فرشته ها چنین خبر میدهد:

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولٰٓئِیْ اُجْنِحَۃٍ مِّثْنٰی وَثُلٰثٌ وَرُبْعٌ یَّزِیْدُ فِی الْخَلْقِ مَا یَشَآءُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴾ سوره فاطر: آیه ۱.

ترجمه: «ستایش خدای را است که آفریننده آسمانها و زمین است آنکه فرشتگان را پیام آورانی گردانیده که دارای دو دو بال، سه سه بال، و چار چار بال اند در آفرینش هر چه را بخواهد می افزاید همانا خداوند بر هر چیز توانا است».

۴- فرشته ها خداوند سبحانه و تعالی را عبادت میکنند:

بزرگترین صفات فرشته ها بندگی کامل از خداوند بوده، و فرمانبرداری تمام عیاری را از اوامر خداوند مینمایند. عبادت فرشته ها منحصر به تسبیح، تمجید و تقدیس خداوند جل مجده نبوده بلکه شامل تنفیذ اراده خداوند به امور کائنات، و رعایت این امور بوده، و به همه مخلوقاتیکه در کائنات وجود دارد تعلق میگیرد.

و همه حرکات و خوشی ها زنده جانها، و جمادات را شامل میشود، و در بر گیر همه قوانین و نوامیس کائنات میباشد، و فرشته ها قدر و اندازه خداوند را طبق قضاء و قدر او تعالی در کائنات جاری میسازند، و اراده حق سبحانه و تعالی را در مراقبت و نگرانی امور وثبت نمودن همه چیزهای که در کائنات وجود دارد تنفیذ مینمایند. چنانچه

خداوند متعال میفرماید: ﴿ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا ﴾ سوره النازعات: آیه ۵.

ترجمه: «قسم به آنهاییکه کار (ها) را به تدبیر می رسانند».

و میفرماید: ﴿ فَالْمُقْسِمَاتِ اَمْرًا ﴾ سوره الذاریات: آیه ۴.

ترجمه: «باز به تقسیم کنندگان (به) امر (خداوند)».

قرآن مجید و احادیث شریف بر این دلالت دارد که تعداد فرشته ها زیاد اند و آنها

همراه همه مخلوقات خداوند معاونت و همکاری دارند. خداوند جَلَّالٌ دسته‌ای از فرشته‌ها را به خورشید و ماهتاب مؤظف ساخته، وعده‌ی را با همکاری با افلاک و ستاره‌ها وظیفه داده است و بعضی از آنها مصروف کارهای که در کوهها است میباشند، و دسته‌ای همراه ابرها همکاری دارند، و بعضی‌ها با باران مؤظف اند، و بر رحم فرشته‌های مؤکل اند که امور نطفه را تدبیر میکنند تا خلقت وی کامل گردد. و بر قبض روح انسانها فرشته‌ها مؤظف اند.

و با هر انسان فرشته‌ای مؤکل است که او را حفظ میکند، و به همه مخلوق خداوند جَلَّالٌ فرشته‌ها مؤظف میباشند. و در همه اطراف جهان فرشته‌های وجود دارند. علاوه بر وظائف متذکره برای فرشته‌ها اعمال دیگری در زندگی انسانها نیز از جانب خداوند جَلَّالٌ تفویض گردیده است، مانند: هدایت و سعادت بشر و همکاری و کمک نمودن به انسانها بر اینکه هدایت و صلاح را اختیار کنند و از شر و فساد و گمراهی اجتناب ورزند.

خلاصه سخن فرشته‌ها را خداوند رب العالمین جهت رساندن هدایت به مخلوق از طریق انبیاء کرام علیهم السلام مؤظف ساخته است و فرشته‌ایکه برای این امر مهم انتخاب شده است جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَام میباشد، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَأَنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ سورة الشعراء: آیه‌های ۱۹۲ - ۱۹۴.

ترجمه: «واقعاً که این (قرآن) فرود آورده پروردگار عالمیان است، آنرا روح الامین فرود آورده است، بر دل تو تا از پند دهندگان باشی».

عن أبي ذر عن النبي ﷺ أنه قال: «أُطِّتَ السَّمَاءُ وَحَقُّهَا أَنْ تَنْطُ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ

أَرْبَعِ أَصَابِعٍ إِلَّا وَعَلَيْهِ مَلِكٌ سَاجِدٌ» أخرجه الترمذی، وابن ماجه، والبخار.

از ابو ذر رضی الله عنه روایت شده است که آنحضرت ﷺ فرمود:

«آسمان به صدا و نعره در آمد، و آسمان حق دارد که صدا و نعره زند، چرا که در آن به اندازه هر چهار انگشتی یک فرشته ای سجده میکند».

حقیقت ایمان به فرشته ها بگونه تفصیلی و اجمالی:

ایمان به فرشته های که نام های شان در قرآن مجید و احادیث نبوی آمده است بگونه تفصیلی واجب است. و از این فرشته ها سه تن از جمله رؤسای فرشته ها میباشند، و آنها عبارت اند از: جبرئیل، میکائیل و اسرافیل علیهم السلام. جبرئیل علیه السلام فرشته ای است که پیام وحی را می آورد وحی ای که دلها و روح ها را زنده میکند. و نام های جبرئیل و میکائیل در قرآن مجید آمده است، چنانچه خداوند کریم میفرماید: ﴿قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾ سوره البقره: آیه های ۹۷ - ۹۸.

ترجمه: « بگو هر آنکه دشمن جبرئیل شد پس به تحقیق هم او است که (وحی را) به حکم خداوند به دل تو نازل گردانید در حالیکه (آن وحی) تصدیق کننده سخنی است که قبل (از آمدن وحی به تو) نازل شده بود، و رهنما و بشارت دهنده یی است برای مؤمنان. هر آنکه دشمن خداوند، فرشتگان، پیامبران خداوند، جبرئیل و میکائیل باشد (کافر است) پس بی گمان خداوند دشمن کافران میباشد».

خداوند در قرآن مجید از جبرئیل امین به بهترین وجه مدح و ثناء نموده و او را به خوبترین اوصاف صفت کرده است، از آنجمله این فرموده خداوند متعال است که میفرماید: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٢١﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٢﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢٣﴾﴾ سوره التکویر: آیه ۱۹ - ۲۱.

ترجمه: « بیگمان این کلام رسول (فرشته) عالی قدری است، صاحب قدرت نزد

(خداوند) صاحب عرش والا، فرمانروا، و امانتکار».

و قرآن مجید در جای دیگری در وصفش چنین فرموده است: ﴿عَلَّمَهُ شَدِيدُ

الْقُوَى ۝ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى ۝ سُوْرَةُ النّٰجْمِ: آیه های ۵ - ۶.

ترجمه: «(شخصیت) نیرومندی به او آموخت، صاحب قوت و نیرو چون استقرار

یافت».

اما میکائیل علیه السلام به قطرات باران که به آنها حیات زمین، گیاه و زنده جانها

بستگی دارد مؤظف میباشد.

اسرافیل علیه السلام مؤکل به نفخ صور است و به دمیدن صور زندگی جدیدی به

مخلوقات بعد از مرگ شان داده میشود.

از جمله فرشته های که ذکر شان در قرآن مجید آمده است (مالک) خازن دوزخ

است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَنَادَوْا يَمْلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ

مَكْتُوبُونَ ۝ سُوْرَةُ الزّٰخْرَفِ: آیه ۷۷.

ترجمه: «و فریاد میکنند که ای مالک (خازن دوزخ) باید پروردگار تو بر (مرگ) ما

حکم کند، (مالک) میگوید: (نه خیر شما درینجا) همیشه بسر میبرید».

و نام این فرشته در حدیث صحیح نیز آمده است.

ایمان آوردن به این فرشته ها و فرشته های دیگری که ذکر شان در احادیث صحیح

ثابت گردیده است واجب میباشد. و همچنین است ایمان آوردن به وظائف و اعمالی که

بر این فرشته ها مؤول شده است. و به فرشته های که ذکر شان در قرآن کریم و احادیث

نبوی نیامده است نیز بصورت اجمالی ایمان آوردن واجب است. و نیز ایمان آوردن به

تمام اقسام فرشته های که در قرآن مجید و احادیث شریف از آنها تذکر بعمل آمده است

و به اعمالی که این فرشته ها انجام میدهند ایمان آوردن ضروری پنداشته شده است.

ازینرو مایان به فرشته هائیکه کاتب اعمال ما میباشند، و فرشته هائیکه خداوند جل جلاله آنها را

محافظ ما قرار داده است ایمان داریم. چنانچه قرآنکریم از حال شان خبر میدهد و میفرماید: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ۖ كِرَامًا كَاتِبِينَ ۖ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾ سوره الانفطار: آیه های ۱۰ - ۱۲.

ترجمه: «واقعیت اینست که بر شما نگهبانان (گماشته شده) اند، نویسندگان گرامی قدری که (همهء) کار های را که انجام میدهید میدانند».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿لَهُ مُعَقِّبَتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ ۖ يَحْفَظُونَهُ مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾ سوره الرعد: آیه ۱۱.

ترجمه: «برای انسان نگهبانانی اند که پیایی (از پیش رو و پس) پشت او را به حکم خدا نگاه میدارند».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿أَمْ تَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ۚ بَلَىٰ ۖ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾ سوره الزخرف: آیه ۸۰.

ترجمه: «آیا می پندارند که اسرار و راز شانرا نمیدانیم، چنین نیست و فرستادگان ما (فرشتگان) با ایشان اند و (کردار و رفتار شانرا) می نویسند».

و همچنین مایان به ملک الموت که قبض ارواح انسانها را مینماید ایمان داریم چنانچه خداوند جلّ میفرماید: ﴿قُلْ يَتَوَفَّكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ سوره السجده: آیه ۱۱.

ترجمه: «بگو فرشتهء مرگ که بر شما مؤکل شده شما را می میراند سپس بسوی پروردگار خویش بر گردانیده میشود».

به همین گونه به فرشته های حاملین عرش که قرآن مجید از آنها خبر داده است ایمان داریم چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۚ وَنَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ

فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ مِّنِّيَّةٌ ﴿سوره الحاقه: آیه ۱۷﴾

ترجمه: «و فرشتگان بر کنار های آن قرار میگیرند و هشت (فرشته) در آن روز عرش پروردگار تو را بالای خود حمل میکنند».

و به فرشته های که مؤظف به دوزخ اند نیز ایمان داریم و ایشانرا «الزبانیه» میگویند که در رأس آنها ۱۹ فرشته قرار دارد، چنانچه خداوند جَلَّ جَلَالُهُ میفرماید: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ﴾ سوره غافر: آیه ۴۹.

ترجمه: « دوزخیان به پاسداران دوزخ میگویند از پروردگار خویش بخواهید برای یک روز عذاب ما را تخفیف بدهد».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُواْ اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اِلَهًا مَّا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ سوره التحريم : آیه ۶.

ترجمه: « این مؤمنان خود را و خانواده های خود را از آتشی که هیزم آن آدمیان و سنگ ها اند نگهدارید، (آتشی که) بر آن فرشته گان درشت خو (و) سختگیر مقرر اند».

و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٢٠﴾ وَمَا جَعَلْنَا النَّارَ إِلَّا مَلَائِكَةً﴾ سوره المدثر: آیه های ۳۰ - ۳۱.

ترجمه: «بر آن نزده (فرشته عذاب مقرر) است. و مؤکلان دوزخ را جز فرشتگان نه گماشتیم».

به همین قسم مایان به فرشتگانی که مؤکل به جنت میباشند، و مهمانی برای بهشتیان، و نوشیدنی ها، و خوردنی ها، و مصنوعات، و چیزهای دیگریکه که نه کسی به چشم خویش آنها را دیده و نه شنیده و نه هم به دل کسی این چیز ها خطور نموده است، تهیه می بینند ایمان داریم.

ایمان به کتاب های آسمانی

از جمله ارکان ایمان اینست که مایان به کتابهای که خداوند ﷻ بر انبیاء علیهم السلام، و رسول های خویش نازل فرموده است. ایمان بیاوریم، همان قسم که خداوند قرآن مجید را بر حضرت محمد ﷺ نازل نموده است به همین شکل کتاب های آسمانی دیگر را بر سائر پیامبران گذشته نیز نازل فرموده است. که از نامهای بعضی از این کتابها در قرآن کریم تذکر رفته است، و از بعضی ها هیچ یادی نشده است. از جمله کتاب های که خداوند در قرآن مجید از آنها نام گرفته است تورات است.

۱- تورات:

تورات کتابی است که بر حضرت موسی ﷺ نازل گردیده است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ تَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبِّيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَآخِشُونَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ سوره المائده: آیه ۴۷.

ترجمه: «به تحقیق که ما تورات را فرستادیم، و در آن هدایت و روشنی است. پیامبران (بنی اسرائیل) که (به فرمان خدا) تسلیم بودند، به آن برای یهود حکم میکردند و علمای ربانی و دانشمندان یهود (نیز) به سبب اینکه به (کار) حفاظت کتاب خدا گماشته شده بودند، و بر آن گواه بودند. بنابر آن از مردم مترسید بلکه از من بترسید، و آیات مرا در برابر بهایی نا چیز نفروشید. کسانی که مطابق به آنچه خدا فرو فرستاده حکم نکنند هم ایشان اند کافر».

۲- انجیل:

انجیل کتابی است که بر حضرت عیسی علیه السلام نازل شده است، خداوند متعال میفرماید: ﴿وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ ۚ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾ سوره المائده: آیه ۴۹.

ترجمه: «و به تعقیب شان عیسی، پسر مریم را بحیث تصدیق کننده آنچه پیش از او تورات آمده بود فرستادیم. برای او انجیل را دادیم که در آن هدایت و روشنایی بود. و آنچه را پیش از آن از تورات نازل شده بود تصدیق میکرد و هدایت و پندی بود برای پرهیزگاران».

۳- زبور:

زبور کتابی است که بر حضرت داود علیه السلام نازل شده است، چنانچه خداوند جل جلاله میفرماید: ﴿وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَن فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ سوره الاسراء: آیه ۵۵.

ترجمه: «و پروردگار تو به آنچه در آسمانها و زمین است آگاه تر است، و همانا ما بعضی پیامبران را بر بعضی دیگر فضیلت دادیم، و به داود زبور را دادیم».

۱- صحیفه هایی است که بر حضرت ابراهیم علیه السلام و حضرت موسی علیه السلام

نازل شده است که خداوند جل جلاله از آنها در قرآن مجید خبر داده است، میفرماید: ﴿إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ۖ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ﴾ سوره الاعلی: آیه های ۱۸ - ۱۹.

ترجمه: «و این (امر) در صحیفه های سابق (آسمان درج) است، صحیفه های

ابراهیم و موسی».

و اما کتابهای دیگری که بر سائر انبیاء و رسول‌ها نازل شده است، و خداوند ما را از نام‌های آنها با خبر نساخته است، و تنها بما این را خبر داده است که خداوند جَلَّالٌ برای هر نبی رسالتی را فرستاده است که به قوم خویش تبلیغ نماید، بر ما واجب است که به این کتابهای که نام آنها حتی بصورت اجمالی هم ذکر نشده است ایمان بیاوریم.

چنانچه خداوند جَلَّالٌ میفرماید: ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأُنْزِلَ مَعَهُمُ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ سوره البقره: آیه های ۲۱۳.

ترجمه: «مردم (در آغاز) امت واحد بودند سپس خداوند پیامبران را بحیث مژده دهنده و بیم دهنده فرستاد و با ایشان کتاب را بحق نازل گردانید، تا در مسایلی که مردم در آن اختلاف ورزیدند (پیامبران) در بین ایشان حکم کنند و تنها همان کسانی به اختلاف پرداختند که به ایشان کتاب داده شده بود بعد از آنکه به آنها نشانه‌های روشنی آمد (این کار) از روی سرکشی (که) در میان شان (پدیدار گردید، واقع شد) پس خداوند جَلَّالٌ به اراده خود مؤمنان را در مورد اختلاف شان بسوی حق هدایت نمود و خداوند جَلَّالٌ کسی را که بخواهد براه راست هدایت میکند».

و برای ما جواز ندارد کتابی را به خداوند جَلَّالٌ نیست دهیم که خداوند خودش آنرا بخود نسبت نداده است، چنانکه بر ما واجب است که ایمان داشته باشیم به اینکه کتاب‌های آسمانی به حق نازل گردید. و این کتاب‌ها را برای ما نور و هدایت بشمار می‌آید و ایمان داشته باشیم به اینکه خداوند یگانه و یکتا است و در ربوبیت و الوهیت و اسماء و صفاتش شریک و همتایی ندارد.

و اگر به خداوند چیز های نسبت داده شود که مخالف این گفته ها باشد آنها از تغییرات بشر و کار روایی های ایشان بشمار می آید. خداوند از کتاب تورات چنین خبر میدهد: ﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ تَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَآخِشُونَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴾ سورة المائدة: آیه ۴۷.

ترجمه: «به تحقیق که ما تورات را فرستادیم و در آن هدایت و روشنی است پیامبران (بنی اسرائیل) که (به فرمان خدا) تسلیم بودند، به آن برای یهود حکم میکردند و علمای ربانی و دانشمندان یهود (نیز) به سبب اینکه به (کار) حفاظت کتاب خدا گماشته شده بودند و بران گواه بودند. بنابر آن از مردم مترسید و آیات مرا در برابر بهای نا چیز نفروشید. کسانی که مطابق به آنچه خداوند فرو فرستاده حکم نکنند هم ایشان اند کافر». و خداوند ﷻ در باره کتاب انجیل چنین بازگو میکند:

﴿ وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ سورة المائدة: آیه ۴۹.

ترجمه: «و به تعقیب شان عیسی پسر مریم را بحیث تصدیق کننده آنچه پیش از او از تورات آمده بود فرستادیم، برای او انجیل را دادیم که در آن هدایت و روشنایی بود و آنچه را پیش از آن از تورات نازل شده بود تصدیق میکرد و هدایت و پندی بود برای پرهیزگاران».

بر ما است که ایمان داشته باشیم به اینکه قرآن مجید آخرین کتاب آسمانی است که از جانب خداوند ﷻ بر حضرت محمد ﷺ نازل شده است و خداوند این

کتاب را از سائر کتاب های آسمانی متمایز ساخته و این کتاب فضائل و برتری های دارد که مهمترین آنها قرار آتی است:

۱- قرآن مجید خلاصه تعلیمات اسلامی است، و تأیید و تصدیق کننده کتاب های سابقه در توحید و یکتایی خداوند، و عبادت او تعالی، و واجب بودن اطاعت و فرمانبرداری از خداوند جل مجده میباشد. و همه خوبی ها و فضائل که در سائر کتاب های آسمانی بصورت متفرق ذکر شده است در قرآن کریم جمع شده است و قرآن مجید نگهبان و حافظ کتاب های سابقه بوده و موضوعات واقعی آنها را تأیید و تثبیت میکند و تغییراتی را که به آنها رو نما شده است واضح میسازد، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ سوره المائدة: آیه ۴۸.

ترجمه: «و به تو کتاب را به راستی فرستادیم، آنچه را پیش از آن از کتاب نازل شده بود تصدیق میکند، و بر آن نگهبان میباشد. پس میان ایشان به آنچه خدا نازل کرده است حکم کن و به عوض احکام راستینی که به تو آمده است از هوی (نفس) شان پیروی مکن به هر گروهی از شما شریعتی و راهی مقرر کردیم. اگر خداوند اراده میکرد، شما را امت واحد قرار میداد (ولی خواست او اینست) تا شما را در چیزهای که بشما داده است آزمایش کند پس به نیکویی ها شتاب کنید باز گشت همهء شما بسوی خدا است، سپس از آنچه در آن اختلاف میکردید شما را آگاه میسازد».

خداوند شریعتی را برای عموم انسان ها نازل کرده است که در آن چیز های است که باعث فوز، فلاح و سعادت هر دو جهان شان میگردد و توسط آن همهء شرایع عملی

ای اقوام سابقه را که به قوم و ملت خاصی مربوط بوده منسوخ ساخته است، و احکام نهایت مفید و جاودانی را که صلاحیت عمل کردن را در هر زمان و مکان دارد فرستاده است.

۲- قرآنکریم یگانه کتاب ربانی است که خداوند حفظ آنرا به عهده گرفته است چنانچه خداوند جَلَّالَهُ میفرماید: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ سوره الحجر: آیه ۹.

ترجمه: «ما واقعاً قرآن را نازل کردیم و ما آنرا نگهبانیم».

و خداوند جَلَّالَهُ میفرماید: ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ﴿٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ سوره فصلت: آیه های ۴۱ - ۴۲.

ترجمه: «همانا این کتابی است نهایت پیروزمنده هیچ باطلی به آن راه ندارد نه از پیش روی آن و نه هم از عقب آن وحی است از جانب ذاتی صاحب حکمت (و) ستوده».

این برتری است که از برتری دیگری به میان آمده است و آن اینست که قرآن مجید را خداوند جَلَّالَهُ از طریق پیامبر بزرگوارش حضرت محمد ﷺ برای عموم مردم فرستاده است، و به قوم خاصی نازل نگردانیده است. مثلیکه کتابهای سابقه بر امت های خاص نازل شده بود.

ازینرو خداوند جَلَّالَهُ قرآن کریم را از تغییر و عبث کاری مردم محفوظ گردانیده است تا بحیث برهان ودلیل خداوند جَلَّالَهُ بر بندگانش باقی بماند. و اما کتابهای سابقه هر یکی از آنها برای قوم و ملت خاص نازل شده است.

گرچه همهء کتاب های آسمانی در اصول دین با هم متفق اند با فرق اینکه کتابهای آسمانی سابق احکام و شرایع را در بر داشت که به قوم خاص مربوط بوده و در زمان معینی عملی میگردید. چنانچه خداوند جَلَّالَهُ میفرماید: ﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا

﴿سوره المائده: آیه ۴۸﴾

ترجمه: «به هر گروهی از شما شریعتی و راهی مقرر کردیم».

ایمان به پیامبران و رسولان علیهم السلام

ایمان به انبیاء و رسولان به این معنی است که بنده مسلمان به همه انبیاء و رسولانی که نام های شان در قرآن مجید آمده است ایمان داشته باشد و به این عقیده باشد که خداوند رسولان دیگری را بغیر از این پیامبران نیز فرستاده است که عدد و نام های آنها را بجز خداوند جل جلاله کسی دیگری نمیداند، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ سوره فاطر: آیه ۲۴.

ترجمه: «واقعاً ما ترا بحق مژده دهنده و بیم دهنده فرستادیم و هیچ امتی نیست مگر اینکه در میان آن بیم دهنده ای گذشته است».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ سوره یونس: آیه ۴۷.

ترجمه: «برای هر قومی پیامبری است. چون پیامبر شان آمد میان شان به انصاف فیصله میشود و بر ایشان ستم نمیشود».

وظیفه ما در برابر پیامبران علیهم السلام:

بر هر فرد مسلمان واجب است که به همه پیامبران ایمان بیاورد و رسالت شانرا تصدیق کند، و میان پیامبران فرق ننماید، و اگر کسی به بعضی از پیامبران ایمان آورد و از بعضی شان انکار کند، و یا بعضی از پیامبران را تصدیق نمود، و عده ای را تکذیب کند کافر میگردد، چنانچه خداوند جل مجده میفرماید: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ﴿١٥١﴾ سورة النساء: آیه های ۱۵۰ - ۱۵۱.

ترجمه: «بیگمان آنانیکه از خدا و پیامبران او انکار می ورزند و میخواهند بین خدا و پیامبران او به جدایی قایل شوند و میگویند: ما به بعضی ایمان داریم و از برخی دیگر منکر هستیم و میخواهند راهی را در وسط این (دو راه) بگیرند، هم ایشان اند کافران واقعی».

هم چنان بر ما واجب است که ایمان داشته باشیم به اینکه همهء رسولان خداوند امانت خویش را اداء نمودند و رسالت خود را بر وجه کمال به مردم رساندند، و به صورت واضح و صحیح به مردم شرح و توضیح دادند.

و بر ما لازم است که از رسولان خداوند اطاعت نمائیم و از گفته های شان مخالفت نکنیم. زیرا فرمان برداری از رسولان، فرمان برداری از خداوند جَلَّ جَلَالُهُ گفته میشود، چنانچه خداوند میفرماید: ﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيطًا﴾ سورة النساء: آیه ۸۰.

ترجمه: «هر کی پیامبر را فرمان می برد او واقعاً خداوند را فرمان برده است و کسیکه اعراض میکند پس ما ترا (بحیث) نگهبان برایشان نفرستادیم».

و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ سورة النساء: آیه ۶۴.

ترجمه: «ما هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر برای اینکه مطابق به فرمان خدا از او اطاعت شود»^(۲).

۲- این گفته به این معنی نیست که ما فعلاً از پیامبران گذشته و کتاب های شان پیروی کنیم زیرا کتاب

و بر ما واجب است که اعتقاد داشته باشیم بر اینکه پیامبران علیهم السلام کامل ترین انسانها از نگاه علم و عمل بوده و صادق ترین همهء انسانها و اعلی ترین شان از نگاه اخلاق میباشند، و خداوند سبحانه و تعالی ایشانرا به فضائل و خوبی ها اختصاص داده که هیچ کس به آن نمی رسد، و خداوند متعال آنها را از دروغ، خیانت، کتمان و کوتاهی در راه تبلیغ دین و گناهان کبیره و صغیره پاک و مبرا ساخته است. وبه این باور باشیم که همهء رسولان خداوند متعال از طبقهء ذکور انسانها بوده اند و از فرشته ها و زنها هیچگاهی پیامبری مبعوث نگردیده است، چنانچه قرآن مجید می فرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ سوره النحل: آیه ۴۳.

ترجمه: «و پیش از تو (نیز) جز مردانی را که به ایشان وحی می نمودیم نفرستادیم پس اگر آگاهی ندارید از مردم با خبر برسید».

و ما به این ایمان داریم که خداوند جل مجده انبیاء علیهم السلام را غیر از طبیعت بشری به طبایع دیگری نیافریده است. و خداوند جل جلاله ایشان را از طبقهء مردان بر گزیده است و اینکه انبیاء علیهم السلام می خوردند، می آشامیدند، در بازارها گشت و گذار می نمودند، خواب میشدند و بیدار میگردیدند، می نشستند و می خیستند، خنده میکردند و گریه مینمودند. زن و فرزند داشتند، مورد آزار و اذیت کفار قرار میگرفتند، و متأثر میشدند، و از دنیا رحلت می نمودند و گاهی بدون موجب به قتل هم میرسیدند، و به ایشان درد و رنج می رسید، و مریض میگردیدند، وصحت یاب میشدند، و دارای سائر اعراض بشری ایکه باعث نقص مراتب عالی شان در میان مردم نمیگردید بودند. درین

های پیامبران گذشته به نزول قرآن عظیم الشان منسوخ گردیده است و پیروی از آنها به هیچ وجه درست نیست و پیامبر اسلام ﷺ در حدیثی میفرماید: که اگر موسی علیه السلام زنده می بود باید متابعت من را میکرد، و در واقع پیروی از قرآن مجید و پیامبر بزرگوار اسلام محمد صلی الله علیه و آله پیروی از پیامبران گذشته و کتابهای که به ایشان نازل شده است میباشد. (مترجم)

رابطه آیات متعددی دلالت میکند و از آنجمله این فرموده خداوند متعال است که میفرماید: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَلَا يَنْتَفِعُونَ بِالَّذِينَ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أُنْقَلَبَتْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ سوره آل عمران: آیه ۱۴۴.

ترجمه: «نیست محمد مگر پیامبری (بسا) پیامبرانی پیش از او گذشته اند. آیا اگر او بمیرد و یا کشته شود به عقب میگردید؟ اگر کسی به عقب خود بر گردد هیچ ضرری به خداوند رسانده نمیتواند و به زودی خداوند متعال سپاس گزاران را پاداش میدهد».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا﴾ سوره الفرقان: آیه ۲۰.

ترجمه: «و پیش از تو (نیز) هیچکس از پیامبران را نفرستادیم مگر اینکه ایشان غذا می خوردند و در بازار ها رفت و آمد میکردند و ما بعضی از شما را برای بعضی (وسیله) آزمایش قرار دادیم، (تا دیده شود که) آیا صبر و شکیبایی می ورزند؟ و پروردگار تو بینا بوده است».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ أَنْظِرْ كَيْفَ نَبِيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظِرْ أَنِّي يُؤْفَكُونَ﴾ سوره المائدة: آیه ۷۸.

ترجمه: «مسیح پسر مریم نیست مگر پیامبری، بدون شک بسا پیامبران پیش از او گذشته است. مادر او زنی راستگوی بود، هر دوی شان طعام میخوردند ببین که چطور برای ایشان آیات خود را بیان میکنیم و باز ببین که آنها چگونه از حق باز داشته میشوند». قال رسول الله ﷺ: «ولكني أصوم وأفطر، وأصلي وأرقد وأتزوج النساء».

رسول خدا ﷺ فرمود: «و من هم روزه میگیرم، وهم نمی گیرم، و نماز میخوانم و خواب هم میخوم، و زنان را به نکاح میگیرم».

و آنحضرت ﷺ مریض هم میگردید و درد و رنج به ایشان هم می رسید، و احساس سردی و گرمی هم مینمود، و گرسنه و تشنه هم میشد، و گاهی غضب به ایشان طاری میشد، و زمانی خسته و مانده هم میشد، و ازین قبیل چیزهای که باعث نقص در رسالت پیامبران نمیگردید به ایشان عارض میشد.

ما ایمان داریم به اینکه پیامبران علیهم السلام مالک هیچ چیزی از چیز هایی که از خصوصیات خداوند ﷻ میباشد شده نمیتوانند، و نه هم مالک نفع و ضرر میباشند و نه هم تصرفی در کائنات کرده میتوانند و نه هم غیب را میدانند مگر امور غیبی که خداوند ایشان را از آنها با خبر ساخته است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَا سَتَكُنَّ ثَرْتٌ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَكَثِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ سوره الأعراف: آیه ۱۸۸.

ترجمه: «بگو (من) به رسانیدن نفع یا ضرری برای خود قادر نیستم، مگر آنچه را خداوند خواسته است. و اگر من غیب میدانستم خیری بیشمار بدست می آوردم و هر گز به من زیانی نمیرسید. نیستم من مگر بیم دهنده و مژده دهنده برای گروهیکه ایمان می آورند.

و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿ عَلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ۖ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾ سوره الجن: آیه های ۲۶ - ۲۷.

ترجمه: «(خداوند) دانای غیب (است) پس بر (اسرار) غیبی خود هیچکس را آگاه نمی سازد، مگر کسی از رسول را که پسند نماید پس درینحال از پیشروی و پشت سر او پاسدارانی مقرر میگرداند».

خداوند ﷻ پیامبران علیهم السلام را به خوبی ها، برتری ها، و فضائل اخلاقی اختصاص داده است که اهلیت گرفتن وحی، و تکلیف گرانباری های رسالت را پیدا کنند که تا بتوانند شائسته مقام رهبریت و پیشوایی گردند و تا مردم به دین و دنیای خویش به ایشان اقتداء نمایند.

بر ما واجب است که ایمان داشته باشیم به اینکه پیامبران علیهم السلام را خداوند از هر نقص و عیبی که منافی دیانت و فرمانبری شان از خداوند گردد و یا در تبلیغ رسالت شان خللی وارد کند پاک و مبرا ساخته است. چنانچه خداوند متعال در مورد میفرماید: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَتُّؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدِهٖ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ﴾ سورة الأنعام: آیه های ۸۹ - ۹۰.

ترجمه: «آنها کسانی اند که به آنها کتاب، شریعت و پیامبری دادیم. اگر اینها (اهل مکه) قرآن مجید را تکذیب کنند ما قومی را به آن می گماریم که از آن انکار نمی کنند، آنها کسانی اند که خداوند ایشانرا رهیاب ساخت پس بر روش شان اقتداء کن، بگو: در برابر این (تبلیغ) از شما مزدی نمی طلبم، این نیست مگر پندی برای جهانیان».

خداوند پیامبران علیهم السلام را در امانت داری، راستکاری، و صداقت فهم و دانش و رساندن تبلیغ و غیره از چیز هائیکه برای شان در قیام نمودن به وظیفه رسالت وادای امانت ضروری پنداشته میشود کامل نموده است.

بر ما واجب است که ایمان داشته باشیم به اینکه خداوند ﷻ پیامبران علیهم السلام را به معجزه های قوی و نشانه های واضح و روشنی که دلالت بر راست بودن رسالت شان نماید تأیید نموده است.

معجزه:

عبارت از امر خارق العاده ای است که خداوند بدست پیامبران و رسول های

خویش جاری میسازد، و به ایشان توسط این امر خارق العاده بنده های خداوند را به مبارزه می طلبد. مایان به همهء معجزه های که در قرآن عظیم الشان از آنها تذکر بعمل آمده است و در احادیث صحیح پیامبر اسلام ﷺ به اثبات رسیده است ایمان داریم، و به این باوریم که افضل ترین این پیامبران و افضلترین همهء مخلوقات آنحضرت ﷺ بوده است.

بعضی از مفسران مراد از این آیهء مبارکه آنحضرت ﷺ را میدانند که میفرماید: **وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجَاتٍ** «و درجات بعضی از ایشان (پیامبران) را بلند گردانیده است». درین رابطه احادیث صحیحی از آنحضرت ﷺ روایت گردیده است و از آنجمله این فرمودهء ایشان است که میفرماید:

عن أبي هريرة رضی الله عنه **أن رسول الله** ﷺ **قال: «أنا سيد ولد آدم يوم القيامة، وأول من ينشق عنه قبره، وأول شافع وأول مشفع».**

از ابو هریره رضی الله عنه روایت شده که رسول الله ﷺ فرمود: «من سردار فرزندان آدم در روز قیامت بوده و اولین فردی میباشم که قبر بر وی شق میگردد، و اولین فردی ام که شفاعت می نمایم، و اولین فردی ام که بوی اذن شفاعت داده میشود».

این حدیث مبارک و امثال آن صراحتاً به این دلالت دارد که آنحضرت ﷺ بهترین افراد جهان اند. و مایان به این عقیده قطعی و یقین کامل داریم که هیچ انسانی بعد از آنحضرت ﷺ بحیث پیامبر مبعوث نمیگردد، و رسول خدا ﷺ خاتم الأنبياء است. و هر کسی که بعد از ایشان ادعاء نبوت نماید دروغ گو است. چنانچه آنحضرت ﷺ میفرماید: **«إنه سيكون في أمتي ثلاثون كذابون، كلهم يزعم أنه نبي، وأنا خاتم الأنبياء لا نبي بعدني».**

«زود است که در میان امت من سی تن از دروغگویانی پیدا شوند و هر یکی از آنها ادعایی نبوت نماید، من خاتم النبیین ام، و نبی بعد از من نیست».

همچنان بر ما واجب است که عقیده داشته باشیم بر اینکه آنحضرت ﷺ امام و پیشوای پرهیزگاران اند که به ایشان در تمام امور خیر اقتداء میگردد، و ایشان اهلیت ابن

کار را دارند، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾^{۳۱} سوره آل عمران: آیه ۳۱.

ترجمه: «بگو: اگر شما خداوند را دوست میدارید، پس مرا پیروی کنید تا خدا شما را دوست بدارد، و گناهان شما را ببخشد. خداوند آمرزنده و مهربان است.»
به همین قسم مایان ایمان داریم باینکه آنحضرت ﷺ حبیب پروردگار رحمان اند و ایشان حایز بلند ترین مراتب دوستی که همانا مقام خلت است گردیدند، چنانچه آنحضرت ﷺ میفرماید: «لو كنت متخذاً خليلاً لاتخذت أبا بكر خليلاً، ولكنه أخي وصاحبي، وقد اتخذ الله عز وجل صاحبكم خليلاً».

«اگر من خلیلی را بخود انتخاب مینمودم ابو بکر را بحیث خلیل خویش انتخاب می نمودم، مگر ابو بکر برادر و یار من است، و خداوند ﷻ یار شما (آنحضرت) را خلیل خود بر گزیده است».

و همچنین مایان عقیده داریم که خداوند آنحضرت ﷺ را بحیث پیامبر بر طبقه جن و همهء افراد بشر فرستاده است، تا ایشانرا برای حق و هدایت رهنمون شوند چنانچه خداوند متعال در قرآن مجید از قول جن ها حکایت میکند میفرماید: ﴿يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ، يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَتُجْرَكُم مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾^{۳۱} سوره الأحقاف: آیه ۳۱.

ترجمه: «(گفتند) ای قوم ما! این دعوتگر خدا را اجابت کنید و به او ایمان آرید تا (خداوند) برای شما از گناهان شما بیامرزد و شما را از عذاب دردناک پناه دهد».
واینکه آنحضرت ﷺ بر همهء طبقهء بشر بحیث پیامبر مبعوث شده اند. دلیلش این فرموده خداوند ﷻ است که میفرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَئِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾^{۲۸} سوره سبأ: آیه ۲۸.

ترجمه: «ما ترا نفرستاده ایم مگر مژده دهنده و بیم دهنده برای همهء مردم، اما اکثر مردم نمیدانند».

ایمان به قضاء و قدر

قدر:

قدر عبارت است از اندازه گیری خداوند در کائنات، مطابق به آنچه که در علم خداوند جل جلاله در ازل گذشته، و حکمتش آنرا تقاضا نموده است. قال ﷺ: «الإيمان أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله وتؤمن بالقدر خيره وشره». آنحضرت ﷺ میفرمایند: «ایمان اینست که به خداوند جل جلاله، فرشته های او، کتابهای او، رسول های او و به قدر خیر و شرش ایمان داشته باشی». حقیقت ایمان به قدر خیر و شرش اینست که مایان به مراتب چهارگانهء قدر ایمان داشته باشیم. و مراتب قدر ازین قرار است:

۱- علم:

علم آنست که یقین داشته باشی باینکه خداوند متعال بر همهء چیزهای گذشته، و موجوده و آینده علم دارد. و همچنین به چیزهاییکه تا بحال بوجود نیامده اگر بوجود بیاید چگونه بوجود می آید. خداوند همهء این چیزها را میداند و به آنها علم کامل دارد.

۲- نوشتن:

نوشتن به این معنی است که بدانی که خداوند همهء چیزهایی را که در کائنات از حوادث بوقوع می آید کوچک و بزرگ آنها را در لوح محفوظ نوشته کرده است،

چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾ سوره الحج: آیه ۷۰.

ترجمه: «آیا نمیدانی خداوند به آنچه در آسمانها و زمین است میداند؟ واقعاً اینها همه در کتاب (ثبت) اند همانا این برای خدا آسان است».

این آیه مبارکه دلیلی است بر اینکه خداوند به همه اشیا علم دارد و اینکه آنها را قبلاً در لوح محفوظ نوشته کرده است.

۳- مشیئت:

بر هر فرد مسلمان لازم و ضروری است که اقرار نماید بر اینکه هیچ چیزی در کائنات بدون خواست و اراده خداوند سبحانه و تعالی بوقوع نمی انجامد، خداوند

متعال میفرماید: ﴿وَرَبُّكَ تَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ سوره القصص: آیه ۶۸.

ترجمه: «و پروردگار تو هر چه را بخواهد می آفریند و بر می گزیند».

و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ﴾ سوره ابراهیم: آیه ۲۷.

ترجمه: «آنچه را خداوند بخواهد انجام میدهد».

۴- آفرینش:

بر بنده مسلمان لازم است که اقرار نماید بر اینکه خداوند آفریدگار همه

کائنات و موجودات است چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَحَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ

فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا﴾ سوره الفرقان: آیه ۲.

ترجمه: «خداوند هر چیز را آفرید و آنرا دقیقاً اندازه گیری کرد».

ایمان به قضا و قدر خیر و شر آن در زندگی بنده مسلمان اثر مثبت میگذارد او در

تمام کار های خود اعتمادش را به خداوند مستحکم میگرداند، و بر او تعالی توکل و

تفویض امرش را مینماید. و به یقین کامل میداند چیزیکه بوی نرسیده است نمی رسد و آنچه که باید بوی برسد حتماً رسیدنی است. او تنها اسباب را مؤثر در امور نمیداند بلکه از اسباب کار میگیرد اما توکل خود را در رسیدن به مرام خویش به خداوند مینماید.

همچنین ایمان داشتن به قضاء و قدر برای بنده مؤمن آرامش خاطر ایجاد میکند، سکون و اطمینان برایش پیدا میشود، از چیزیکه بوی رسیده است راضی و خوشنود میگردد، در گذشته خویش محزون و اندوهگین نمیگردد و به آینده خود اطمینان پیدا میکند. زیرا او به یقین میداند که هر چیز به قضاء و قدر خداوند تعلق دارد چنانچه آنحضرت ﷺ میفرماید: «عَجَباً لَأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ لَهُ خَيْرٌ: إِنَّ أَصَابَتَهُ سَرَاءُ شُكْرِ فَكَانَ خَيْراً لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتَهُ ضَرَاءُ صَبْرٍ فَكَانَ خَيْراً لَهُ».

«امر بنده مؤمن شگفت آور است، و همهء امرش بخیر او است، اگر برایش خوشی ای برسد شکر میکند و این بخیر او است، و اگر برایش بدی ای برسد صبر میکند و این بخیر او است».

ای برادر مسلمان! بر تو است که به چیزهای که خداوند ﷻ برایت از خیر و شر مقدر نموده است راضی باشی تا در دنیا به راحت زندگی کنی، و در آخرت به جنت پروردگار خویش داخل گردی و بر تو است که خداوند متعال خود را در هر حال حمد و ستایش نمایی، و از اسباب و وسائل کار بگیری و غفلت و تنبلی را ترک دهی.

ایمان به روز آخرت

ایمان به آخرت به این معنی است که بندهء مسلمان به همه چیزهاییکه خداوند جل مجده در قرآن مجید و پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ در احادیث گرانبهای خویش از اموریکه به بعد از مرگ تعلق میگیرد خبر داده اند ایمان آورد و آنها را حق و راست بداند. مانند: ابتلاء و آزمایش قرار گرفتن میت در قبر، عذاب و یا نعمت هاییکه به

شخصی در قبر می‌رسد، زنده شدن بعد از مرگ، حشر، صحیفه‌های اعمال، حساب، میزان، حوض کوثر، پل صراط، شفاعت، بهشت و دوزخ و چیزهایی که خداوند جَلَّالٌ به بهشتیان و دوزخیان از نعمت و عذاب که آماده کرده است.

دلیل ایمان داشتن به روز آخرت:

ایمان آوردن به روز آخرت، به قرآن مجید و احادیث رسول خدا ﷺ و اجماع مسلمانان ثابت شده است. عقل و فطرت سلیم نیز ایمان آوردن به آخرت را ثابت می‌سازد.

۱- قرآن مجید:

خداوند جَلَّالٌ می‌فرماید: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَ بَيْنَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ

فِيهِ﴾ سوره النساء: آیه ۸۷.

ترجمه: «خداوند معبوی جز او نیست یقیناً همه شما را در روز قیامت که در آن شکی نیست جمع می‌کند».

۲- حدیث:

قال رسول الله ﷺ: «يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِفَاةً غُرْلًا...».

رسول خدا ﷺ فرمود: «مردم در روز قیامت برهنه و ختنه شده حشر می‌گردند».

۳- اجماع:

همه مسلمانان به برحق بودن قیامت اجماع دارند، و حکمت آنرا نیز اقتضاء میکند که خداوند معادی را بیافریند تا مردم در آن روز در برابر تکالیفی که بوسیله پیامبران علیهم السلام از جانب خداوند جَلَّالٌ به ایشان آمده است جزاء و پاداش خویش را ببینند.

ایمان آوردن به روز آخرت در بر گیرنده سه چیز است:

۱- ایمان آوردن به زنده شدن بعد از مرگ:

و آن زمانیست که صور دمیده میشود، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَوَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ سورة الأنبياء: آیه ۱۰۴.
ترجمه: «به همان گونه که نخستین آفرینش را آغاز کردیم آنرا باز میگردانیم (این) وعده ای است بر ما، و چنین میکنیم».

۲- ایمان آوردن به حساب و جزاء اعمال:

خداوند متعال اعمال بندگان خویش را محاسبه میکند و مطابق به آن ایشان را مجازات و مکافات میدهد. به این معنی که اگر اعمال شان خیر باشد، پاداش خیر به ایشان داده میشود و اگر اعمال شان شر باشد مجازات میگردند، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّا إِلَيْنَا إِلِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ سورة الغاشية: آیه های ۲۵ - ۲۶.
ترجمه: «همانا بازگشت شان بسوی ما است، و سپس حساب شان نیز بر ماست».

۳- ایمان داشتن به جنت و دوزخ:

جنت سرای پرهیزگاران و دوزخ جای کسانی است که مورد غضب خداوند متعال قرار گرفته اند، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾ سورة الکهف: آیه ۱۰۷.
ترجمه: «واقعاً کسانی که ایمان آوردند و کار های نیک کردند، برای شان بهشت های فردوس بحیث مهمان سرا آماده شده است».

و خداوند جل مجده میفرماید: ﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ سورة آل

عمران: آیه ۱۳۱.

ترجمه: «از آتشی بترسید که برای کافران آماده شده است».

ایمان به آخرت شامل ایمان به ابتلاء و آزمایش قرار گرفتن مرده‌ها در قبر، عذاب و یا نعمت‌هاییکه در قبر به شخص میرسد، و همچنین ایمان آوردن به پل صراط، حوض کوثر، دمیدن در صور، خواندن صحیفه‌های اعمال و غیره چیزهاییکه در قرآن مجید و احادیث پیامبر اسلام ﷺ آمده است می‌گردد.

بر مسلمان واجب و لازم است که برای همچو روزی آمادگی بگیرد. اعمال نیکو انجام دهد و چیزهاییکه باعث غضب خداوند متعال می‌شود ترک دهد تا به بهشت خداوند جَلَّالٌ دَاخِلٌ و از عذاب دوزخ رهایی یابد.

چیزهای ضروری علوم اسلامی

خصوصیت‌های شریعت اسلام:

۱- شریعت اسلام مصدر و اساس خویش را از پروردگار جهانیان می‌گیرد:

این شریعت اساس و مصدرش از جانب خداوند عالمیان میباشد، چنانچه خداوند

متعال می‌فرماید: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ سوره الجاثیه: آیه ۱۸.

ترجمه: «سپس ترا براهی راست از امر (دین) قرار دادیم آنرا پیروی کن از هوی

(نفس) کسانی که نمیدانند پیروی منما».

پس وقتی که این شریعت اساس خود را از خداوند متعال می‌گیرد معنایش اینست که

این شریعت از همه ادیان برای بشر صالحتر و مفیدتر میباشد، زیرا این شریعت از جانب ذات با حکمتی که پروردگار انسان‌ها است نازل شده است، و خداوند متعال به مصالح

بندگان خویش از همه آگاهتر است. این برتری شریعت ایجاب آنرا مینماید که این دین اصول و قواعد خویش را از وحی آسمانی که عبارت از قرآن مجید و احادیث گرانبهای آنحضرت ﷺ گرفته است لذا این دین از تبدیل و تغییر و تصرف انسانها در امان بوده و تا روز قیامت باقی میماند. اما سائر ادیان سماوی از تبدیل و تغییر سالم نمانده علمای شان در کتاب های که به ایشان نازل شده بود تحریف و تغییر آورده اند.

۱- دین اسلام کامل است:

خداوند برای ما دین اسلام را پسندیده و این دین را خاتم همه ادیان گردانیده است. ازینرو او را کامل ساخته است تا در بر گیرنده همه جوانب فرد و اجتماع باشد و این دین را بصورت دقیق منظم نموده است. دین اسلام به این منظور آمده است تا مردم ایمان و عقیده خویش را درست نمایند و خدای واحد و یکتا را عبادت کنند و علاقه خویش را به پروردگار خود مستحکم نمایند و به مصالح دنیا و آخرت خویش بپردازند، زیرا حیات انسانها بدون آن مستقیم نمیگردد.

۲- دین اسلام دین وسط و اعتدال است:

دین اسلام در همه امور خود به میانه روی و اعتدال شهرت دارد، بطور مثال: در مورد اعتقاد به پیامبران علیهم السلام حد وسط میان یهود جفاگر که عده ای از پیامبران علیهم السلام را به قتل رسانده اند و میان نصاری گمراه که در مورد حضرت عیسی علیه السلام غلو و افراط نموده اند بگونه ای که آنحضرت را خدا دانسته عبادت مینمایند اختیار نموده است. به این معنی که دین اسلام از مقام پیامبران علیهم السلام تعظیم و تجلیل مینماید، و مردم را به پیروی از ایشان دعوت میکند بدون اینکه کسی را به عبادت پیامبران دستور دهد.

همچنین دین اسلام در مورد روح حد وسط را برگزیده است. دین اسلام ماده را همه چیز قرار نمیدهد بگونه ای که روح را فاقد و بی محتوی بداند چنانکه ماده پرستان

عقیده دارند و نه هم در مسائلی که به روح تعلق دارد غلو و افراط مینماید. به این معنی که نیازمندی‌های جسم را نادیده بگیرد بلکه رعایت حق روح و جسم را هر دو مینماید. به همین قسم دین اسلام حد وسط را در مصالح فرد و اجتماع در نظر گرفته است، نه حقوق فرد را فدای مصالح اجتماع میگرداند و نه هم در مورد حقوق فرد غلو و افراط میکند بگونه‌ای که حقوق اجتماع را ضایع بسازد این‌ها مثال‌های از میانه روی و اعتدال شریعت اسلام بشمار می‌آید که از سائر ادیان فرق دارد، خداوند متعال میفرماید: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ ^۱ ^۲ ^۳ ^۴ ^۵ ^۶ ^۷ ^۸ ^۹ ^{۱۰} ^{۱۱} ^{۱۲} ^{۱۳} ^{۱۴} ^{۱۵} ^{۱۶} ^{۱۷} ^{۱۸} ^{۱۹} ^{۲۰} ^{۲۱} ^{۲۲} ^{۲۳} ^{۲۴} ^{۲۵} ^{۲۶} ^{۲۷} ^{۲۸} ^{۲۹} ^{۳۰} ^{۳۱} ^{۳۲} ^{۳۳} ^{۳۴} ^{۳۵} ^{۳۶} ^{۳۷} ^{۳۸} ^{۳۹} ^{۴۰} ^{۴۱} ^{۴۲} ^{۴۳} ^{۴۴} ^{۴۵} ^{۴۶} ^{۴۷} ^{۴۸} ^{۴۹} ^{۵۰} ^{۵۱} ^{۵۲} ^{۵۳} ^{۵۴} ^{۵۵} ^{۵۶} ^{۵۷} ^{۵۸} ^{۵۹} ^{۶۰} ^{۶۱} ^{۶۲} ^{۶۳} ^{۶۴} ^{۶۵} ^{۶۶} ^{۶۷} ^{۶۸} ^{۶۹} ^{۷۰} ^{۷۱} ^{۷۲} ^{۷۳} ^{۷۴} ^{۷۵} ^{۷۶} ^{۷۷} ^{۷۸} ^{۷۹} ^{۸۰} ^{۸۱} ^{۸۲} ^{۸۳} ^{۸۴} ^{۸۵} ^{۸۶} ^{۸۷} ^{۸۸} ^{۸۹} ^{۹۰} ^{۹۱} ^{۹۲} ^{۹۳} ^{۹۴} ^{۹۵} ^{۹۶} ^{۹۷} ^{۹۸} ^{۹۹} ^{۱۰۰} ^{۱۰۱} ^{۱۰۲} ^{۱۰۳} ^{۱۰۴} ^{۱۰۵} ^{۱۰۶} ^{۱۰۷} ^{۱۰۸} ^{۱۰۹} ^{۱۱۰} ^{۱۱۱} ^{۱۱۲} ^{۱۱۳} ^{۱۱۴} ^{۱۱۵} ^{۱۱۶} ^{۱۱۷} ^{۱۱۸} ^{۱۱۹} ^{۱۲۰} ^{۱۲۱} ^{۱۲۲} ^{۱۲۳} ^{۱۲۴} ^{۱۲۵} ^{۱۲۶} ^{۱۲۷} ^{۱۲۸} ^{۱۲۹} ^{۱۳۰} ^{۱۳۱} ^{۱۳۲} ^{۱۳۳} ^{۱۳۴} ^{۱۳۵} ^{۱۳۶} ^{۱۳۷} ^{۱۳۸} ^{۱۳۹} ^{۱۴۰} ^{۱۴۱} ^{۱۴۲} ^{۱۴۳} ^{۱۴۴} ^{۱۴۵} ^{۱۴۶} ^{۱۴۷} ^{۱۴۸} ^{۱۴۹} ^{۱۵۰} ^{۱۵۱} ^{۱۵۲} ^{۱۵۳} ^{۱۵۴} ^{۱۵۵} ^{۱۵۶} ^{۱۵۷} ^{۱۵۸} ^{۱۵۹} ^{۱۶۰} ^{۱۶۱} ^{۱۶۲} ^{۱۶۳} ^{۱۶۴} ^{۱۶۵} ^{۱۶۶} ^{۱۶۷} ^{۱۶۸} ^{۱۶۹} ^{۱۷۰} ^{۱۷۱} ^{۱۷۲} ^{۱۷۳} ^{۱۷۴} ^{۱۷۵} ^{۱۷۶} ^{۱۷۷} ^{۱۷۸} ^{۱۷۹} ^{۱۸۰} ^{۱۸۱} ^{۱۸۲} ^{۱۸۳} ^{۱۸۴} ^{۱۸۵} ^{۱۸۶} ^{۱۸۷} ^{۱۸۸} ^{۱۸۹} ^{۱۹۰} ^{۱۹۱} ^{۱۹۲} ^{۱۹۳} ^{۱۹۴} ^{۱۹۵} ^{۱۹۶} ^{۱۹۷} ^{۱۹۸} ^{۱۹۹} ^{۲۰۰} ^{۲۰۱} ^{۲۰۲} ^{۲۰۳} ^{۲۰۴} ^{۲۰۵} ^{۲۰۶} ^{۲۰۷} ^{۲۰۸} ^{۲۰۹} ^{۲۱۰} ^{۲۱۱} ^{۲۱۲} ^{۲۱۳} ^{۲۱۴} ^{۲۱۵} ^{۲۱۶} ^{۲۱۷} ^{۲۱۸} ^{۲۱۹} ^{۲۲۰} ^{۲۲۱} ^{۲۲۲} ^{۲۲۳} ^{۲۲۴} ^{۲۲۵} ^{۲۲۶} ^{۲۲۷} ^{۲۲۸} ^{۲۲۹} ^{۲۳۰} ^{۲۳۱} ^{۲۳۲} ^{۲۳۳} ^{۲۳۴} ^{۲۳۵} ^{۲۳۶} ^{۲۳۷} ^{۲۳۸} ^{۲۳۹} ^{۲۴۰} ^{۲۴۱} ^{۲۴۲} ^{۲۴۳} ^{۲۴۴} ^{۲۴۵} ^{۲۴۶} ^{۲۴۷} ^{۲۴۸} ^{۲۴۹} ^{۲۵۰} ^{۲۵۱} ^{۲۵۲} ^{۲۵۳} ^{۲۵۴} ^{۲۵۵} ^{۲۵۶} ^{۲۵۷} ^{۲۵۸} ^{۲۵۹} ^{۲۶۰} ^{۲۶۱} ^{۲۶۲} ^{۲۶۳} ^{۲۶۴} ^{۲۶۵} ^{۲۶۶} ^{۲۶۷} ^{۲۶۸} ^{۲۶۹} ^{۲۷۰} ^{۲۷۱} ^{۲۷۲} ^{۲۷۳} ^{۲۷۴} ^{۲۷۵} ^{۲۷۶} ^{۲۷۷} ^{۲۷۸} ^{۲۷۹} ^{۲۸۰} ^{۲۸۱} ^{۲۸۲} ^{۲۸۳} ^{۲۸۴} ^{۲۸۵} ^{۲۸۶} ^{۲۸۷} ^{۲۸۸} ^{۲۸۹} ^{۲۹۰} ^{۲۹۱} ^{۲۹۲} ^{۲۹۳} ^{۲۹۴} ^{۲۹۵} ^{۲۹۶} ^{۲۹۷} ^{۲۹۸} ^{۲۹۹} ^{۳۰۰} ^{۳۰۱} ^{۳۰۲} ^{۳۰۳} ^{۳۰۴} ^{۳۰۵} ^{۳۰۶} ^{۳۰۷} ^{۳۰۸} ^{۳۰۹} ^{۳۱۰} ^{۳۱۱} ^{۳۱۲} ^{۳۱۳} ^{۳۱۴} ^{۳۱۵} ^{۳۱۶} ^{۳۱۷} ^{۳۱۸} ^{۳۱۹} ^{۳۲۰} ^{۳۲۱} ^{۳۲۲} ^{۳۲۳} ^{۳۲۴} ^{۳۲۵} ^{۳۲۶} ^{۳۲۷} ^{۳۲۸} ^{۳۲۹} ^{۳۳۰} ^{۳۳۱} ^{۳۳۲} ^{۳۳۳} ^{۳۳۴} ^{۳۳۵} ^{۳۳۶} ^{۳۳۷} ^{۳۳۸} ^{۳۳۹} ^{۳۴۰} ^{۳۴۱} ^{۳۴۲} ^{۳۴۳} ^{۳۴۴} ^{۳۴۵} ^{۳۴۶} ^{۳۴۷} ^{۳۴۸} ^{۳۴۹} ^{۳۵۰} ^{۳۵۱} ^{۳۵۲} ^{۳۵۳} ^{۳۵۴} ^{۳۵۵} ^{۳۵۶} ^{۳۵۷} ^{۳۵۸} ^{۳۵۹} ^{۳۶۰} ^{۳۶۱} ^{۳۶۲} ^{۳۶۳} ^{۳۶۴} ^{۳۶۵} ^{۳۶۶} ^{۳۶۷} ^{۳۶۸} ^{۳۶۹} ^{۳۷۰} ^{۳۷۱} ^{۳۷۲} ^{۳۷۳} ^{۳۷۴} ^{۳۷۵} ^{۳۷۶} ^{۳۷۷} ^{۳۷۸} ^{۳۷۹} ^{۳۸۰} ^{۳۸۱} ^{۳۸۲} ^{۳۸۳} ^{۳۸۴} ^{۳۸۵} ^{۳۸۶} ^{۳۸۷} ^{۳۸۸} ^{۳۸۹} ^{۳۹۰} ^{۳۹۱} ^{۳۹۲} ^{۳۹۳} ^{۳۹۴} ^{۳۹۵} ^{۳۹۶} ^{۳۹۷} ^{۳۹۸} ^{۳۹۹} ^{۴۰۰} ^{۴۰۱} ^{۴۰۲} ^{۴۰۳} ^{۴۰۴} ^{۴۰۵} ^{۴۰۶} ^{۴۰۷} ^{۴۰۸} ^{۴۰۹} ^{۴۱۰} ^{۴۱۱} ^{۴۱۲} ^{۴۱۳} ^{۴۱۴} ^{۴۱۵} ^{۴۱۶} ^{۴۱۷} ^{۴۱۸} ^{۴۱۹} ^{۴۲۰} ^{۴۲۱} ^{۴۲۲} ^{۴۲۳} ^{۴۲۴} ^{۴۲۵} ^{۴۲۶} ^{۴۲۷} ^{۴۲۸} ^{۴۲۹} ^{۴۳۰} ^{۴۳۱} ^{۴۳۲} ^{۴۳۳} ^{۴۳۴} ^{۴۳۵} ^{۴۳۶} ^{۴۳۷} ^{۴۳۸} ^{۴۳۹} ^{۴۴۰} ^{۴۴۱} ^{۴۴۲} ^{۴۴۳} ^{۴۴۴} ^{۴۴۵} ^{۴۴۶} ^{۴۴۷} ^{۴۴۸} ^{۴۴۹} ^{۴۵۰} ^{۴۵۱} ^{۴۵۲} ^{۴۵۳} ^{۴۵۴} ^{۴۵۵} ^{۴۵۶} ^{۴۵۷} ^{۴۵۸} ^{۴۵۹} ^{۴۶۰} ^{۴۶۱} ^{۴۶۲} ^{۴۶۳} ^{۴۶۴} ^{۴۶۵} ^{۴۶۶} ^{۴۶۷} ^{۴۶۸} ^{۴۶۹} ^{۴۷۰} ^{۴۷۱} ^{۴۷۲} ^{۴۷۳} ^{۴۷۴} ^{۴۷۵} ^{۴۷۶} ^{۴۷۷} ^{۴۷۸} ^{۴۷۹} ^{۴۸۰} ^{۴۸۱} ^{۴۸۲} ^{۴۸۳} ^{۴۸۴} ^{۴۸۵} ^{۴۸۶} ^{۴۸۷} ^{۴۸۸} ^{۴۸۹} ^{۴۹۰} ^{۴۹۱} ^{۴۹۲} ^{۴۹۳} ^{۴۹۴} ^{۴۹۵} ^{۴۹۶} ^{۴۹۷} ^{۴۹۸} ^{۴۹۹} ^{۵۰۰} ^{۵۰۱} ^{۵۰۲} ^{۵۰۳} ^{۵۰۴} ^{۵۰۵} ^{۵۰۶} ^{۵۰۷} ^{۵۰۸} ^{۵۰۹} ^{۵۱۰} ^{۵۱۱} ^{۵۱۲} ^{۵۱۳} ^{۵۱۴} ^{۵۱۵} ^{۵۱۶} ^{۵۱۷} ^{۵۱۸} ^{۵۱۹} ^{۵۲۰} ^{۵۲۱} ^{۵۲۲} ^{۵۲۳} ^{۵۲۴} ^{۵۲۵} ^{۵۲۶} ^{۵۲۷} ^{۵۲۸} ^{۵۲۹} ^{۵۳۰} ^{۵۳۱} ^{۵۳۲} ^{۵۳۳} ^{۵۳۴} ^{۵۳۵} ^{۵۳۶} ^{۵۳۷} ^{۵۳۸} ^{۵۳۹} ^{۵۴۰} ^{۵۴۱} ^{۵۴۲} ^{۵۴۳} ^{۵۴۴} ^{۵۴۵} ^{۵۴۶} ^{۵۴۷} ^{۵۴۸} ^{۵۴۹} ^{۵۵۰} ^{۵۵۱} ^{۵۵۲} ^{۵۵۳} ^{۵۵۴} ^{۵۵۵} ^{۵۵۶} ^{۵۵۷} ^{۵۵۸} ^{۵۵۹} ^{۵۶۰} ^{۵۶۱} ^{۵۶۲} ^{۵۶۳} ^{۵۶۴} ^{۵۶۵} ^{۵۶۶} ^{۵۶۷} ^{۵۶۸} ^{۵۶۹} ^{۵۷۰} ^{۵۷۱} ^{۵۷۲} ^{۵۷۳} ^{۵۷۴} ^{۵۷۵} ^{۵۷۶} ^{۵۷۷} ^{۵۷۸} ^{۵۷۹} ^{۵۸۰} ^{۵۸۱} ^{۵۸۲} ^{۵۸۳} ^{۵۸۴} ^{۵۸۵} ^{۵۸۶} ^{۵۸۷} ^{۵۸۸} ^{۵۸۹} ^{۵۹۰} ^{۵۹۱} ^{۵۹۲} ^{۵۹۳} ^{۵۹۴} ^{۵۹۵} ^{۵۹۶} ^{۵۹۷} ^{۵۹۸} ^{۵۹۹} ^{۶۰۰} ^{۶۰۱} ^{۶۰۲} ^{۶۰۳} ^{۶۰۴} ^{۶۰۵} ^{۶۰۶} ^{۶۰۷} ^{۶۰۸} ^{۶۰۹} ^{۶۱۰} ^{۶۱۱} ^{۶۱۲} ^{۶۱۳} ^{۶۱۴} ^{۶۱۵} ^{۶۱۶} ^{۶۱۷} ^{۶۱۸} ^{۶۱۹} ^{۶۲۰} ^{۶۲۱} ^{۶۲۲} ^{۶۲۳} ^{۶۲۴} ^{۶۲۵} ^{۶۲۶} ^{۶۲۷} ^{۶۲۸} ^{۶۲۹} ^{۶۳۰} ^{۶۳۱} ^{۶۳۲} ^{۶۳۳} ^{۶۳۴} ^{۶۳۵} ^{۶۳۶} ^{۶۳۷} ^{۶۳۸} ^{۶۳۹} ^{۶۴۰} ^{۶۴۱} ^{۶۴۲} ^{۶۴۳} ^{۶۴۴} ^{۶۴۵} ^{۶۴۶} ^{۶۴۷} ^{۶۴۸} ^{۶۴۹} ^{۶۵۰} ^{۶۵۱} ^{۶۵۲} ^{۶۵۳} ^{۶۵۴} ^{۶۵۵} ^{۶۵۶} ^{۶۵۷} ^{۶۵۸} ^{۶۵۹} ^{۶۶۰} ^{۶۶۱} ^{۶۶۲} ^{۶۶۳} ^{۶۶۴} ^{۶۶۵} ^{۶۶۶} ^{۶۶۷} ^{۶۶۸} ^{۶۶۹} ^{۶۷۰} ^{۶۷۱} ^{۶۷۲} ^{۶۷۳} ^{۶۷۴} ^{۶۷۵} ^{۶۷۶} ^{۶۷۷} ^{۶۷۸} ^{۶۷۹} ^{۶۸۰} ^{۶۸۱} ^{۶۸۲} ^{۶۸۳} ^{۶۸۴} ^{۶۸۵} ^{۶۸۶} ^{۶۸۷} ^{۶۸۸} ^{۶۸۹} ^{۶۹۰} ^{۶۹۱} ^{۶۹۲} ^{۶۹۳} ^{۶۹۴} ^{۶۹۵} ^{۶۹۶} ^{۶۹۷} ^{۶۹۸} ^{۶۹۹} ^{۷۰۰} ^{۷۰۱} ^{۷۰۲} ^{۷۰۳} ^{۷۰۴} ^{۷۰۵} ^{۷۰۶} ^{۷۰۷} ^{۷۰۸} ^{۷۰۹} ^{۷۱۰} ^{۷۱۱} ^{۷۱۲} ^{۷۱۳} ^{۷۱۴} ^{۷۱۵} ^{۷۱۶} ^{۷۱۷} ^{۷۱۸} ^{۷۱۹} ^{۷۲۰} ^{۷۲۱} ^{۷۲۲} ^{۷۲۳} ^{۷۲۴} ^{۷۲۵} ^{۷۲۶} ^{۷۲۷} ^{۷۲۸} ^{۷۲۹} ^{۷۳۰} ^{۷۳۱} ^{۷۳۲} ^{۷۳۳} ^{۷۳۴} ^{۷۳۵} ^{۷۳۶} ^{۷۳۷} ^{۷۳۸} ^{۷۳۹} ^{۷۴۰} ^{۷۴۱} ^{۷۴۲} ^{۷۴۳} ^{۷۴۴} ^{۷۴۵} ^{۷۴۶} ^{۷۴۷} ^{۷۴۸} ^{۷۴۹} ^{۷۵۰} ^{۷۵۱} ^{۷۵۲} ^{۷۵۳} ^{۷۵۴} ^{۷۵۵} ^{۷۵۶} ^{۷۵۷} ^{۷۵۸} ^{۷۵۹} ^{۷۶۰} ^{۷۶۱} ^{۷۶۲} ^{۷۶۳} ^{۷۶۴} ^{۷۶۵} ^{۷۶۶} ^{۷۶۷} ^{۷۶۸} ^{۷۶۹} ^{۷۷۰} ^{۷۷۱} ^{۷۷۲} ^{۷۷۳} ^{۷۷۴} ^{۷۷۵} ^{۷۷۶} ^{۷۷۷} ^{۷۷۸} ^{۷۷۹} ^{۷۸۰} ^{۷۸۱} ^{۷۸۲} ^{۷۸۳} ^{۷۸۴} ^{۷۸۵} ^{۷۸۶} ^{۷۸۷} ^{۷۸۸} ^{۷۸۹} ^{۷۹۰} ^{۷۹۱} ^{۷۹۲} ^{۷۹۳} ^{۷۹۴} ^{۷۹۵} ^{۷۹۶} ^{۷۹۷} ^{۷۹۸} ^{۷۹۹} ^{۸۰۰} ^{۸۰۱} ^{۸۰۲} ^{۸۰۳} ^{۸۰۴} ^{۸۰۵} ^{۸۰۶} ^{۸۰۷} ^{۸۰۸} ^{۸۰۹} ^{۸۱۰} ^{۸۱۱} ^{۸۱۲} ^{۸۱۳} ^{۸۱۴} ^{۸۱۵} ^{۸۱۶} ^{۸۱۷} ^{۸۱۸} ^{۸۱۹} ^{۸۲۰} ^{۸۲۱} ^{۸۲۲} ^{۸۲۳} ^{۸۲۴} ^{۸۲۵} ^{۸۲۶} ^{۸۲۷} ^{۸۲۸} ^{۸۲۹} ^{۸۳۰} ^{۸۳۱} ^{۸۳۲} ^{۸۳۳} ^{۸۳۴} ^{۸۳۵} ^{۸۳۶} ^{۸۳۷} ^{۸۳۸} ^{۸۳۹} ^{۸۴۰} ^{۸۴۱} ^{۸۴۲} ^{۸۴۳} ^{۸۴۴} ^{۸۴۵} ^{۸۴۶} ^{۸۴۷} ^{۸۴۸} ^{۸۴۹} ^{۸۵۰} ^{۸۵۱} ^{۸۵۲} ^{۸۵۳} ^{۸۵۴} ^{۸۵۵} ^{۸۵۶} ^{۸۵۷} ^{۸۵۸} ^{۸۵۹} ^{۸۶۰} ^{۸۶۱} ^{۸۶۲} ^{۸۶۳} ^{۸۶۴} ^{۸۶۵} ^{۸۶۶} ^{۸۶۷} ^{۸۶۸} ^{۸۶۹} ^{۸۷۰} ^{۸۷۱} ^{۸۷۲} ^{۸۷۳} ^{۸۷۴} ^{۸۷۵} ^{۸۷۶} ^{۸۷۷} ^{۸۷۸} ^{۸۷۹} ^{۸۸۰} ^{۸۸۱} ^{۸۸۲} ^{۸۸۳} ^{۸۸۴} ^{۸۸۵} ^{۸۸۶} ^{۸۸۷} ^{۸۸۸} ^{۸۸۹} ^{۸۹۰} ^{۸۹۱} ^{۸۹۲} ^{۸۹۳} ^{۸۹۴} ^{۸۹۵} ^{۸۹۶} ^{۸۹۷} ^{۸۹۸} ^{۸۹۹} ^{۹۰۰} ^{۹۰۱} ^{۹۰۲} ^{۹۰۳} ^{۹۰۴} ^{۹۰۵} ^{۹۰۶} ^{۹۰۷} ^{۹۰۸} ^{۹۰۹} ^{۹۱۰} ^{۹۱۱} ^{۹۱۲} ^{۹۱۳} ^{۹۱۴} ^{۹۱۵} ^{۹۱۶} ^{۹۱۷} ^{۹۱۸} ^{۹۱۹} ^{۹۲۰} ^{۹۲۱} ^{۹۲۲} ^{۹۲۳} ^{۹۲۴} ^{۹۲۵} ^{۹۲۶} ^{۹۲۷} ^{۹۲۸} ^{۹۲۹} ^{۹۳۰} ^{۹۳۱} ^{۹۳۲} ^{۹۳۳} ^{۹۳۴} ^{۹۳۵} ^{۹۳۶} ^{۹۳۷} ^{۹۳۸} ^{۹۳۹} ^{۹۴۰} ^{۹۴۱} ^{۹۴۲} ^{۹۴۳} ^{۹۴۴} ^{۹۴۵} ^{۹۴۶} ^{۹۴۷} ^{۹۴۸} ^{۹۴۹} ^{۹۵۰} ^{۹۵۱} ^{۹۵۲} ^{۹۵۳} ^{۹۵۴} ^{۹۵۵} ^{۹۵۶} ^{۹۵۷} ^{۹۵۸} ^{۹۵۹} ^{۹۶۰} ^{۹۶۱} ^{۹۶۲} ^{۹۶۳} ^{۹۶۴} ^{۹۶۵} ^{۹۶۶} ^{۹۶۷} ^{۹۶۸} ^{۹۶۹} ^{۹۷۰} ^{۹۷۱} ^{۹۷۲} ^{۹۷۳} ^{۹۷۴} ^{۹۷۵} ^{۹۷۶} ^{۹۷۷} ^{۹۷۸} ^{۹۷۹} ^{۹۸۰} ^{۹۸۱} ^{۹۸۲} ^{۹۸۳} ^{۹۸۴} ^{۹۸۵} ^{۹۸۶} ^{۹۸۷} ^{۹۸۸} ^{۹۸۹} ^{۹۹۰} ^{۹۹۱} ^{۹۹۲} ^{۹۹۳} ^{۹۹۴} ^{۹۹۵} ^{۹۹۶} ^{۹۹۷} ^{۹۹۸} ^{۹۹۹} ^{۱۰۰۰}

ترجمه: «و بدینگونه شما را امتی میانه ساختیم تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد».

۳- ایمان داشتن به امور غیبی:

شریعت اسلام بر مسائل ایمانی استوار است که در ظاهر امر در دنیای موجود محسوس نمی‌گردد، و نه هم کنه آنها را حواس و عقل ما درک میکند. مهمترین آنها ایمان آوردن به خداوند ^{جَلَّ جَلَالُهُ} است، زیرا ذات عالی خداوند در دنیا از نظر ما غائب است اگرچه آثار و دلائلی که وجود خدا را ثابت میسازد ظاهر و آشکار است. از همین قبیل است ایمان داشتن به فرشته‌ها و تصدیق نمودن وجود جنی

يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿سوره البقره: آیه های ۱-۴﴾.

ترجمه: «آلم، این کتاب، دران شکی نیست، هدایتی است برای پرهیزگاران، آنانیکه به غیب ایمان می آرند، و نماز خودرا به تمام و کمال بر پا میدارند، و از آنچه برای شان روزی گردانیده ایم خرج میکنند، و آنانیکه به آنچه به تو نازل گردانیده شده و به آنچه پیش از تو نازل گردانیده شده ایمان می آرند و به آخرت یقین دارند».

ایمان داشتن به امور غیبی یکی از خوبی ها و برتری های دین مقدس اسلام بشمار می آید، زیرا که مذاهب فکری مادی بجز از چیزهای محسوس به امور غیبی ایمان ندارند.

مسائل ابتدائی علم تفسیر

پیش از اینکه در باره علم تفسیر صحبت کنیم بحث مختصری در باره قرآن مجید و فضیلت آن ارائه میدهم.

تعریف قرآن کریم:

قرآنکریم کلام خداوند است که بر آنحضرت ﷺ بواسطه جبرئیل علیه السلام نازل گردیده است، تلاوت آن عبادت بوده، و الفاظ آن به تواتر ثابت گردیده، و معجزه آسا است که از سوره فاتحه آغاز، و به سوره الناس ختم گردیده، و در مصاحف جمع شده است. قرآن مجید کلام خداوند است مخلوق نیست. امت اسلامی به قرآن مجید زیاد احترام و تعظیم می نمایند، زیرا قرآنکریم کلام پروردگار شان است و در آن هدایت، رهنمایی، نور و برکت است.

قرآن کریم انسان ها را از تاریکی نجات داده و به طرف روشنایی سوق میدهد، امت اسلامی در هر عصر و زمان به حفظ، تلاوت، فرا گرفتن و تعلیم دادن و عمل نمودن

به قرآن مجید سعی و جدیت نموده اند. خداوند حفظ قرآنکریم را بعهده گرفته است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ سوره الحجر: آیه ۹.

ترجمه: «ما همانا قرآن را نازل کردیم و ما واقعاً آنرا نگهداریم». بر امت اسلامی لازم است که به آیات قرآن عظیم تدبیر نمایند و معانی آنها را درک کنند، چنانچه خداوند جل جلاله میفرماید: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ سوره محمد: آیه ۲۴.

ترجمه: «پس آیا در قرآن فکر نمیکنند؟ یا بر دلهای ایشان قفلهای نهاده شده است».

باید مسلمانان مانند یاران پیامبر اسلام ﷺ با قرآن زندگی کنند، یاران آنحضرت ﷺ زمانی ده آیت از قرآنکریم را فرا میگرفتند تا آنها را حفظ نمی نمودند و به آن عمل نمیکردند به فرا گرفتن آیات بعدی شروع نمی نمودند. قرآن کتاب عظیم خداوند است، چنانچه خداوند جل جلاله میفرماید: ﴿لَوْ أَنزَلْنَاهُ هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾ سوره الحشر: آیه ۲۱.

ترجمه: «اگر این قرآن را به کوهی نازل میکردیم، بیگمان آنرا از ترس خدا در تضرع و پاره پاره شده میدیدی».

خداوند حفظ قرآن مجید را بر امت اسلامی سهل و آسان ساخته است چنانچه میفرماید: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَكِّرٍ﴾ سوره القمر: آیه ۱۷.

ترجمه: «ما در واقع قرآن را بمنظور پند گرفتن آسان ساختیم پس آیا پند پذیری هست؟».

حافظان قرآن کریم و کسانی که قرآنکریم را حمل مینمایند اهل الله و بندگان خاص

خدا گفته میشوند، چنانچه آنحضرت ﷺ میفرمایند: «أهل القرآن أهل الله وخاصته» (اهل قرآن اهل الله و بندگان خاص خدايند).

و خداوند مزد بزرگی بر تلاوت کننده قرآن و حافظ آن مرتب نموده است، چنانچه آنحضرت ﷺ میفرمایند: «من قرأ حرفاً من كتاب الله فله حسنة، و الحسنة بعشر أمثالها، لا أقول ألم حرف ولكن (ألف) حرف و (لام) حرف و (ميم) حرف» سنن ترمذی و دارمی.

آنحضرت ﷺ میفرمایند: «کسیکه حرفی از کتاب خدا (قرآن) را بخواند برایش به آن (یک حرف) یک حسنه داده میشود، و حسنه به ده چند است، من نمی گویم که آلم یک حرف است بلکه الف یک حرف و لام یک حرف و ميم حرف دیگری است» یعنی تلاوت آلم سی حسنه دارد.

امت اسلامی باید آمادگی کامل برای کتاب پروردگار خویش که بمثابة قانون و دستور العمل برای شان گفته میشود بگیرند تا بدین وسیله عزت دنیوی و شرف اخروی را کمائی کنند.

علم تفسیر

تفسیر در لغت بمعنی کشف و ایضاح است، و در اصطلاح علمی است که توسط آن الفاظ قرآن مجید و معانی آن فهمیده میشود، و احکام قرآن و فوائد آن استنباط میگردد.

ارزش علم تفسیر:

عبادت و بندگی خداوند توسط قرآن انجام میگیرد، قرآن مجید شامل مسائل اعتقادی، احکام و اخلاقیات بوده و معرفت اکثر اینها به جز از طریق علم تفسیر امکان پذیر نیست. واین به سبب چند امر است:

۱- قرآن مجید در اعلی‌ترین مرتبه بلاغت قرار دارد، معانی زیادی در داخل الفاظ کمی نهفته است. بناءً احتیاج به شرح الفاظ موجز و بیان و کشف الفاظ مجمل دارد.

۲- قرآنکریم علاوه بر معانی ظاهری مشتمل بر مقاصدی است که احتیاج به توضیح و بیان دارد.

۳- بعضی از آیات قرآن مجید دارای اسباب نزول اند که درک معانی این آیات بدون معرفت سبب نزول آنها امکان پذیر نیست.

ابن دقیق العید رحمه الله میفرماید: «بیان سبب نزول راه بسیار قوی برای فهم معانی آیات قرآن مجید بشمار می رود».

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله میگوید: معرفت نزول آیات برای فهم معانی آنها کمک میکند زیرا آگاهی به سبب وسیله آگاهی به مسبب میگردد.

۱- حضرت عبد الله پسر عباس - رضی الله عنهما - میفرماید: «کسیکه قرآن را میخواند و آنرا تفسیر نمیکند به اعرابی ای میماند که در سرآئیدن شعر هذیان میگوید».

و مجاهد ابن جبیر رحمه الله میگوید: «دوست داشته ترین مردم به نزد خداوند عالمترین شان به اسباب نزول اند».

نشأت علم تفسیر:

۱- تفسیر در عهد آنحضرت ﷺ:

صحابهء پیامبر اسلام ﷺ عرب خالص بودند، از سلیقه خود معانی قرآن مجید را می فهمیدند، با اینهم چون قرآن مجید از سائر کلام عرب در الفاظ، اسلوب لغوی و بلاغی خود فرق دارد، و از نظر معانی خود در اعلی‌ترین درجه کلام عربی قرار دارد، و چون یاران آنحضرت ﷺ در فهم و درک معانی قرآن با هم متفاوت بودند، ازینرو بعضی

از ایشان به بعضی دیگر مسائل غامض و پوشیده را تفسیر و توضیح مینمودند. و اگر در الفاظ و معانی آیات قرآن مجید به مشکلی روبرو میگردیدند، از پیامبر خدا ﷺ در زمینه سؤال مینمودند و آنحضرت برای شان شرح و بیان می نمود.

۲- تفسیر در عهد صحابه:

تفسیر در عهد صحابه از تفسیر در عهد رسالت مآب چندان فرقی نداشت، زیرا صحابه کرام به عهد رسول خدا ﷺ نزدیک بودند، و مشایخ و علماء شان از عالمترین مردم به تفسیر قرآن و معانی آن بشمار می آمدند، و همین برای شان کافی است که نزول قرآنکریم را مشاهده نموده و در عصر نزول قرآن زندگی میکردند.

۳- تفسیر در عهد تابعین:

تابعین تفسیر قرآن مجید را از اصحاب کرام رضوان الله علیهم اجمعین فرا گرفتند با اینهم از تفسیر نمودن آیات احساس حرج میکردند چنانکه یاران آنحضرت ﷺ از تفسیر نمودن آیات احساس حرج داشتند. سعید ابن مسیب رحمه الله تعالی زمانیکه از تفسیر آیه پرسان میشد سکوت می نمود. و اینطور وانمود میکرد که گویا سؤال را نشنیده است از همین جهت تفسیر دوره تابعین منحصر بر تفسیر به مأثور است (یعنی تفسیر رسول خدا و یاران شان).

۴- دوره تدوین (جمع آوری) تفسیر:

تفسیر به چندین مرحله جمع و تدوین گردیده است. در مرحله ابتدائی علماء حدیث در کتابهای خود باب های را به تفسیر آیات قرآن مجید اختصاص دادند، رفته رفته تفسیر بشکل علم مستقل و خاص تدوین گردید، و کتاب «جامع البیان فی تأویل آی القرآن» تألیف امام مفسران شیخ ابن جریر الطبری رحمه الله تعالی اولین کتابی بود که در جامعه اسلامی بمیان آمد. در همین دوره تفسیر، آراء و افکار متعددی ظهور کرد، هر

شخص مطابق فکر و اندیشه خود آیات را تفسیر می نمود. درین وقت دو نوع از تفسیر تحت نامهای (تفسیر به مآثور - و تفسیر به رأی) نیز عرض وجود کرد. و بعضی از تفاسیر به شیوه ای مختلط میان آراء و ذکر مسائل اهل بدعت حسب افکار مؤلفین آنها بظهور پیوست اما بعضی از پیشوایان و علماء محقق علم تفسیر، اقوال و روایات را مورد بحث و مذاقه قرار داده روایات ضعیف را مسترد نمودند.

انواع تفسیر:

تفسیر قرآن مجید به دو نوع است:

۱- تفسیر به مآثور:

مشمول بر چیزهای است که در تفسیر قرآنکریم از بیان و تفصیل بعضی آیات بوجود آمده است. و چیزهاییکه از پیامبر ﷺ و یا از یاران شان در شرح و توضیح نمودن مراد خداوند ﷻ در قرآن مجید نقل شده است.

۲- تفسیر به رأی:

و این به دو قسم است:

الف: تفسیر پسندیده.

ب: تفسیر نا پسند.

علاوه بر تفسیر های متذکره برای قرآن مجید انواع دیگری از تفاسیر نیز موجود است، مانند: تفسیر فقهی، لغوی، علمی، اشاری و غیره از تفاسیریکه بعضی از آنها را علماء تفسیر مذموم و نا پسند دانسته اند، زیرا در تفسیر آنها یا نوعی از تکلف بنظر میخورد و یا در آنها میل و اعراض از اصول آیات شده است و یا آیات بر چیزها حمل شده است که احتمال آنرا ندارد، و یا نسبت نزول آیات بر جاهای حمل میشود که مناسب آیات نیست و نه هم به تفسیریکه مؤلفش اختیار نموده موافقت دارد.

راههای تفسیر قرآن کریم

الف: تفسیر قرآن به قرآن:

این نوع تفسیر از بهترین و سالم ترین راههای تفسیر قرآن مجید بشمار می آید. زیرا بعضی از آیات قرآن مجید که در بعضی از سوره ها مجمل ذکر گردیده در سوره های دیگر قرآن کریم تفصیل داده شده است.

مانند: داستانهای پیامبران علیهم السلام و غیره. و گاهی آیهء مبارکه در همان سوره ای که آمده است تفسیر گردیده است مثل این فرمودهء خداوند متعال: ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۚ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ۚ﴾ النّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿سوره الطارق: آیه های ۱-۳.

ترجمه: «قسم به آسمان و آنچه در شب پدیدار میشود، و چه چیز ترا آگاه ساخت که پدیدار شونده در شب چیست؟ ستاره ایست درخشان».

زیرا خداوند جل جلاله مراد از «الطارق» ستاره ای «درخشان» را دانسته است.

ب- تفسیر قرآن مجید بواسطهء احادیث پیامبر ﷺ:

بر بندهء مسلمان لازم است که بمنظور آگاهی آیهء از آیات قرآن مجید به خود قرآن مراجعه نماید، و اگر تفسیر آنرا در قرآنکریم نیافت به حدیث پیامبر اسلام ﷺ مراجعه کند، بطور مثال: رسول خدا ﷺ لفظ «الرباط» را به انتظار بردن نماز بعد از نماز، و «یوم الأكبر» را به یوم نحر، و «القوة» را به «الرمی» تیر اندازی تفسیر نموده اند.

ج - تفسیر قرآن مجید به گفته های اصحاب ﷺ:

اگر تفسیر آیهء را در قرآن مجید، و احادیث گرانبهای پیامبر اسلام ﷺ نیافتیم. بناء ناچار آن را در سخنان یاران آنحضرت ﷺ می یابیم، مخصوصاً در سخنان کسانی که رسول خدا ﷺ به ایشان دعاء فهم تفسیر قرآن مجید را نموده است، مانند: حضرت عبد الله پسر

عباس - رضی الله عنهما -.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله در مقدمه خود چنین میگوید:

اگر تفسیر آیه از آیات قرآن مجید را در قرآن مجید و احادیث نبوی شریف نیافتی به سخنان یاران پیامبر خدا ﷺ مراجعت نما، زیرا ایشان از همه مردم به تفسیر قرآن مجید دانا تر اند، به سبب اینکه ایشان قرائن و احوال که مختص به قرآنکریم بوده است مشاهده نموده اند، و از جانبی ایشان دارای فهم کامل و علم صحیح اند مخصوصاً علماء صحابه و بزرگان شان.

امام زرکشی رحمه الله میفرماید: تفسیر صحابه حکم حدیث مرفوع را دارد، اگر ایشان قرآن را از نظر لغت تفسیر نمایند درین شکی نیست که فهم شان بمراتب از فهم مایان بالاتر است زیرا ایشان اهل لغت اند، و اگر قرآن را از حیث اسباب نزول، و قرائن و شواهد تفسیر نمایند درین شکی نیست که ایشان از همه مردم بهتر میدانند، زیرا آنها بودند که اسباب نزول، قرائن و احوال را مشاهده نمودند.

مشهور ترین علماء تفسیر:

۱- از صحابه:

حضرت علی بن ابی طالب، عبد الله ابن مسعود، عبد الله بن عباس، و ابی بن کعب - رضی الله عنهم - بشمار می آیند.

۲- از تابعین:

مجاهد بن جبر، سعید بن جبیر، عطاء، قتاده، ابو العالیه، عامر الشعبی، شعبه بن الحجاج و عبد بن حمید - رحمهم الله تعالی - مشهور اند.

مهم ترین کتابهای تفسیر به مآثور:

۱- «جامع البیان فی تفسیر القرآن» تألیف محمد بن جریر الطبری متوفی سال ۳۱۰ هجری.

۲- «معالم التنزیل» تألیف ابو محمد بن حسین البغوی متوفی سال ۵۱۶ هجری.

۳- «تفسیر القرآن العظیم» تألیف حافظ ابن کثیر متوفی سال ۷۷۴ هجری.

مسائل مهم در باره تفسیر:

۱- بر طالب العلم ضروری است که بر مطالعه تفاسیری حرص نماید که از جانب علماء محقق مورد تأیید قرار گرفته باشد، و نیت مؤلفین آنها صحیح و درست بوده و در علم فهم و دقت کامل داشته باشند.

۲- باید طالب العلم از مطالعه تفاسیری که مؤلفین آنها به عقاید بد و انحراف شهرت دارند بپرهیزد.

مسائل ابتدائی علم سنت (حدیث)

سنت در لغت به معنای طریقه و روش است خواه پسندیده باشد و یا ناپسند.

از جمله فرموده پیامبر اسلام ﷺ است که میفرمایند: «من سن سنة حسنة فله

أجرها و أجر من عمل بها إلى يوم القيامة، ومن سن سنة سيئة فعليه وزرها ووزر من عمل بها إلى يوم القيامة» (کسیکه در اسلام روش و طریقه نیکوی را اساس گذارد برای او است مزد آن و مزد کسی که بعد از او آن کار را انجام میدهد تا روز قیامت، و کسیکه در اسلام روش و طریقه بدی را اساس گذارد بر وی گناه آنست و گناه کسی که بعد از وی مرتکب آن میشود تا روز قیامت).

سنت در اصطلاح محدثین عبارت است از آنچه از گفتار و کردار یا تأیید یا صفت وجودی (جسمی) یا اخلاقی و یا سیرت که از آنحضرت ﷺ روایت شده باشد، خواه پیش از بعثت باشد و یا بعد از آن.

۱- مثال سنت قولی: مانند فرموده آنحضرت ﷺ «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» (همانا اعمال مربوط به نیت است).

۲- مثال سنت فعلی: همه چیزهایی که صحابه رضوان الله علیهم اجمعین در امور عبادی و غیره مانند ادای نماز، مناسک حج، مسائل روزه از افعال آنحضرت ﷺ نقل نموده اند.

۳- مثال سنت تقریری و تأییدی: افعالی را که بعضی از صحابه انجام داده اند و پیامبر ﷺ در مقابل سکوتی فرموده اند که دلالت بر رضای شان میکند، مانند: دو رکعت نمازی که حضرت بلال رضی الله عنه بعد از وضوء اداء نموده است، و غیره.

مقام و منزلت سنت (حدیث) در شریعت:

حدیث شریف مصدر دومی از مصادر شریعت اسلام بشمار می آید، خداوند متعال میفرماید: ﴿وَأَذْكُرَنَّ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ سوره الأحزاب: آیه ۳۴.

ترجمه: «و آنچه بشما در خانه های شما از آیات خداوند، و حکمت خوانده میشود آنرا بیاد گیرید همانا خداوند لطیف و آگاه هست».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ سوره الجمعة: آیه ۲.

ترجمه: «به ایشان کتاب و حکمت را تعلیم میدهد».

امام شافعی رحمه الله تعالی میفرماید: «حکمت احادیث پیامبر خدا ﷺ میباشد، و خداوند ما را به اطاعت و فرمانبری رسول خویش امر نموده است، چنانچه میفرماید: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ سوره الحشر: آیه ۷.

ترجمه: «آنچه را پیامبر برای شما میدهد بگیرید و از آنچه شما را منع میکند

منصرف شوید، و از خدا بترسید، واقعاً خداوند سخت مجازات کننده است».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾^۱
سوره آل عمران: آیه ۱۳۲.

ترجمه: «فرمان خدا و رسول خدا را ببرید تا باشد که مورد رحمت قرار گیرید».

وقال ﷺ: «ترکت فیکم آمرین لن تضلوا ما تمسکتُم بهما: کتاب الله وسنتي» (بعد از خود میان شما دو چیز را گذاشتم تا زمانیکه شما به این دو چیز تمسک بجوئید (عمل کنید) گمراه نمی گردید: کتاب خدا و سنت من).

صحابه کرام ﷺ جهت آگاهی از قرآن مجید به پیامبر اسلام ﷺ مراجعت می نمودند، تا آنحضرت ﷺ به ایشان احکام قرآن را تفسیر و بیان نماید، و آنقدر ایشان از رسول خدا ﷺ پیروی کامل می نمودند که هر فعل و عملی را که آنحضرت انجام میدادند، ایشان نیز انجام میدادند و هر فعل و عملی را که آنحضرت ترک میدادند ایشان نیز ترک می نمودند، بدون اینکه ایشان سبب، علت و حکمت آنرا بدانند.

عن ابن عمر - رضي الله عنهما - قال: «اتخذ رسول الله ﷺ خاتماً من ذهب فاتخذ الناس خواتيم من ذهب ثم نبذ النبي ﷺ فنبذ الناس خواتيمهم» أخرجه البخاری.

از عبد الله پسر عمر - رضی الله عنهما - روایت شده که گفت:

«رسول خدا ﷺ انگشتر طلایی گرفت (پوشید) صحابه هم انگشتر های طلایی گرفتند (پوشیدند) سپس آنحضرت ﷺ انگشتر خود را دور انداخت، صحابه هم انگشتر های خود را دور انداختند» این حدیث را امام بخاری روایت نموده است.

وقد سأل رسول الله ﷺ معاذاً فقال له: «كيف تقضي إذا عرض لك قضاء؟» قال:

أقضي بكتاب الله، قال: «فإن لم يكن في كتاب الله» قال: فبسنة رسول الله ﷺ..... الحديث.

رسول الله ﷺ از معاذ ﷺ سؤال کرد برایش فرمود: «چگونه در مسئله ای حکم میکنی وقتی که بتو پیش کرده شود؟ معاذ گفت: به کتاب خدا، رسول خدا فرمود: «اگر به

کتاب خدا حکم آن را نیافتی» معاذ گفت: به حدیث رسول خدا.

بیم دادن از ترک سنت:

خداوند ﷻ بندگان خویش را از مخالفت امر رسول خدا بیم داده است فرموده است: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾^{۶۳} سوره النور: آیه ۶۳.

ترجمه: «پس کسانی که از حکم پیامبر تخلف می ورزند، باید بترسند که مبادا با فتنه ای مواجه شوند یا عذابی دردناک به ایشان برسد».

خداوند برای ما هیچ اختیاری را در برابر حکم رسول خدا نداده است چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا﴾^{۳۶} سوره الأحزاب: آیه ۳۶.

ترجمه: «چون خدا و پیامبر کاری را فیصله کنند برای هیچ مرد مؤمن و هیچ زن مؤمن (جایز) نیست که در امر خویش اختیاری داشته باشند، اگر کسی خداوند و رسول او را نافرمانی کند، او واقعاً بگونه آشکار گمراه شده است».

و خداوند حکم رسول خویش را از اصول ایمان قرار داده میفرماید: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِي مَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾^{۶۵} سوره النساء: آیه ۶۵.

ترجمه: «اما نه خیر، به پروردگار تو سوگند که ایشان ایمان نمی آورند (مؤمن راستین شمرده نمیشوند) تا ترا در تمام منازعات خود حکم نسازند و سپس در برابر فیصله های تو هیچ احساس دلتنگی نکنند و (باین فیصله ها) با کمال انقیاد تسلیم شوند».

وقال ﷺ: «لا ألفين أحدكم متكئا على أريكته يأتيه الأمر مما أمرت به أو نهيت عنه فيقول: بيننا وبينكم القرآن فما وجدنا فيه من حلال أحللناه وما وجدنا فيه من حرام حرمانه إلا إني أوتيت القرآن ومثله معه».

رسول خدا ﷺ فرمود: «یکی از شما یان را تکیه زننده بر تخت اش نیابم که به او امری از چیزهای که من به آن امر نمودم برسد. و یا آنکه از چیزهایی که من منع فرمودم برسد. و او بگوید: در میان ما و شما قرآن است چیزیکه در قرآن از حلال یافتیم اورا حلال میدانیم، و چیزیکه در آن از حرام یافتیم اورا حرام میدانیم (نه خیر) آگاه باش که به من قرآن، و به اندازه آن (احادیث) از جانب خداوند آمده است».

عمل نمودن به خلاف حدیث:

عن جابر بن عبد الله - رضي الله عنهما - : أن النبي ﷺ كان يقول إذا خطب: «أما بعد: فإن أصدق الحديث كتاب الله و أحسن الهدي هدي محمد وشر الأمور محدثاتها، و كل محدثة بدعة و كل بدعة ضلالة و كل ضلالة في النار».

از جابر رضی الله عنه روایت است که گفت: هنگامیکه رسول خدا ﷺ خطبه میخواندند میفرمود: «اما بعد: همانا بهترین سخن کتاب خدا است و بهترین راه هدایت، راه هدایت محمدی است، و بدترین امور آن است که نو پیدا باشد و هر امر نو پیدا بدعت است و هر بدعت گمراهی است و هر گمراهی در دوزخ است».

تعریف بدعت:

بدعت از نظر لغت بدو معنی است:

۱- اختراع جدیدی که سابقه نداشته باشد چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿قُلْ

مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ﴾ سوره الاحقاف: آیه ۹.

ترجمه: «بگو: من اول فردی از پیامبران نیستم».

۲- خستگی و ماندگی، مثل این گفته «أبدعت الإبل» اشتر خسته گردید. و بدعت در اصطلاح: اختیار نمودن راه و روش جدیدی است در دین که در ظاهر امر به مسائل شرعی همرنگی دارد، و شخصی که آنرا انجام می‌دهد قصدش از انجام دادن آن تقرب جستن به خداوند است مگر برای انجام این عملش دلیل شرعی صحیحی ندارد.

انواع بدعت ها:

۱- بدعت حقیقی:

عبارت از بدعتی است که دلیل شرعی اثبات آن نه در قرآن مجید و نه هم در حدیث شریف موجود است و چون این کارش چیزی جدیدی است و سابقه ندارد بناءً بدعت حقیقی نامیده شده است.

۲- بدعت اضافی (یعنی نسبتی):

و آن عبارت از بدعتی است که از یک نگاه مشروعیت اش ثابت بوده و از جانبی مشروعیت ندارد، مانند: استغفار نمودن (یعنی استغفر الله) گفتن بعد از ادای نماز های فرائض به هیئت اجتماعی و آواز بلند، استغفار نمودن به ذات خود سنت بوده اما به هیئت اجتماعی به آواز بلند بدعت است.

۳- بدعت ترک شده:

و آن عبارت از بدعتی است که دلایل برای انجام دادن آن وجود دارد اما آنحضرت ﷺ او را ترک نموده است مانند: نیت زبانی در نماز ها، زیرا آنحضرت ﷺ نیت زبانی ننموده و به نیت قلبی اکتفاء کرده است.

اسباب بدعت کاری:

بدعت کاری دارای سه سبب است:

۱- جهل و نادانی در احکام دین و دلائل

آن از قرآن مجید و احادیث رسول خدا ﷺ و عدم آگاهی به اجماع و قیاس.

۲- پیروی از خواهشات نفسانی در احکام:

هوی نفس بعضی از مردم آنها را وادار میکند که دلیلی برای اثبات عملی که انجام میدهند بسازند، و سپس به دلیلی که به آن تمسک جستند اعتماد نمایند و بعد به استناد به همان دلیل همراه دیگران به مجادله پردازند.

۳- ترجیح دادن دلائل عقلی بر دلائل نقلی:

مانند کسانی که رأی و چیزهای پسندیده خویش را به مسائل که مشروعیت آنها به دلائل واضحی از قرآن مجید و احادیث نبوی به اثبات رسیده است مقدم مینمایند.

ضررهای بدعت کاری:

ضرر بدعت کار تنها به خودش منحصر نبوده بلکه ضررش به دین می رسد، بدعت کار به عمل بدعت خود حق شریعت اسلام را که مختص خداوند ﷻ است غصب مینماید. خواه این چیز را شخص بدعت کار قصد داشته باشد و یا نداشته باشد. علاوه بر این او در انجام دادن عملش مردم را به چیزی معتقد میگرداند که آن چیز از دین نیست.

در همین معنی امام مالک رحمه الله میفرماید: «کسیکه در دین بدعتی را ایجاد کند و او را نیک پندارد او در واقع عقیده نموده است به اینکه پیامبر خدا ﷺ در رسالت خویش خیانت نموده است زیرا خداوند ﷻ میفرماید: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾

(امروز دین را بشما کامل نمودم). چیزیکه در دوران آنحضرت ﷺ دین نبود، امروز هم دین شده نمیتواند، پس بدعت کار به این عمل خویش گمراه است و گناه عملش به خودش می رسد، و نیز گناهان کسانی که به بدعت وی عمل میکنند، و چیزهایی که به پیروانش می رسد محروم بودن از ثواب است. زیرا آنها خدا را در عمل بدعتی عبادت نمودند که برای ثبوتش دلیل وجود نداشته است پس برای شان در انجام دادن این بدعت نصیبی از عملی که برای از بین بردن دین انجام داده اند می رسد.

و بر این عمل بدعت خود مجازات و عذاب میگردند، اما ضرری که به دین از عمل بدعت کار می رسد عبارت از پوشیده شدن بسیاری از احکام دین، و نا زیبا جلوه دادن جمال دین است و ضرری که به امت اسلامی از ناحیه بدعت کار میرسد همانا ایجاد عداوت و کینه توزی میان مسلمانان است.

قالت عائشة - رضي الله عنها - : ألا إن نبيكم قد برئ لمن فرق دينه و احترب (أي خاصم في ذلك) وتلت قوله تعالى: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِعَاعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ﴾ سورة الأنعام: آیه ۱۵۹.

بی بی عائشه صدیقه - رضی الله عنها - میفرماید: «آگاه باشید که پیامبر شما از کسانی که در دینش تفرقه ایجاد میکنند بیزاری جسته است و با آنها مخاصمه نموده است سپس بی بی عائشه این آیهء مبارکه را تلاوت نمود که خداوند ﷻ میفرماید: و ترجمه اش چنین است: «همانا کسانی که دین خویش را پراکنده ساختند و گروه گروه شدند ترا به ایشان هیچگونه سر و کاری نیست».

اقسام علم حدیث:

علم حدیث به دو نوع تقسیم میگردد:

۱- علم حدیث روایت:

و آن علم‌یست مشتمل بر گفتار، کردار، تأیید و صفات آنحضرت ﷺ.

۲- علم حدیث درایت:

و آن علم‌یست دارای قوانین که به آن احوال سند، و متن شناخته میشود، و بر دو قسم است:

الف - علم تدریس اسناد:

سند عبارت از روایانی است که سلسله‌شان به متن حدیث وصل میشود.

ب- متن حدیث:

و آن چیزی است که سند حدیث به آن منتهی میگردد.

مثالش: روی البخاری قال: حدثنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة

ﷺ أن رسول الله ﷺ قال: قال الله ﷻ: «أنفق يا بني آدم أنفق عليك».

درین حدیث سندش امام بخاری، مالک، ابو زناد، اعرج و ابو هریره بوده و متنش

«أنفق يا بني آدم أنفق عليك». میباشد.

فایده علم حدیث روایت و درایت معرفت حدیث صحیح از حدیث ضعیف است

تا از حدیث صحیح احکام شرعی گرفته شود.

بعضی از کتاب های احادیث پیامبر اسلام ﷺ:

۱- کتب جوامع: مانند کتاب صحیح البخاری تألیف امام محمد ابن اسماعیل

بخاری.

۲- کتب سنن: مانند کتاب های سنن چهارگانه، سنن ابو داود، سنن ترمذی، سنن

نسائی و سنن ابن ماجه.

۳- کتب مصنفات: مانند: مصنف عبد الرزاق، و منصف ابن أبي شيبة.

۴- کتب مسانید: مانند: مسند امام احمد بن حنبل.

۵- کتب مستدرکات: مانند: مستدرک حاکم بر صحیح بخاری و صحیح مسلم.
و صحیح ترین کتابهای حدیث بعد از قرآن کریم کتاب صحیح بخاری و صحیح مسلم است.

امام بخاری: محدث مشهور و عالم ربانی، کنیت شان ابو عبد الله و نام شان محمد پسر اسماعیل پسر ابراهیم پسر مغیره بخارایی است که به شهر بخاری نسبت داده میشود.
و امام مسلم: کنیت شان ابو الحسین و نام شان مسلم پسر الحجاج قشیری نيساپوری است.

اقسام حدیث از نگاه درجات:

۱- حدیث صحیح.

۲- حدیث حسن.

۳- حدیث ضعیف.

مسائل ابتدائی علم فقه

فقه در لغت بمعنی فهم می آید چنانچه خداوند عزوجل میفرماید: ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ

الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ سوره النساء: آیه ۷۸.

ترجمه: «پس این مردم را چه شده است که از فهم سخن به دور اند؟».

و در اصطلاح: علم داشتن به احکام شرعی عملی که از دلائل تفصیلی اش گرفته میشود.

مصادر فقه اسلامی:

۱- قرآنکریم:

بنده مسلمان احکام و مسائل دین خویش را از قرآنکریم میگیرد، بطور مثال: دختر و یا پسری که تا بحال ازدواج نه نموده اند اگر هر یکی از ایشان مرتکب فعل زنا شود باید صد تازیانه بخورد. این حکم از آیهء مبارکه گرفته شده است که خداوند متعال میفرماید: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ سورهء النور: آیهء ۲.

«هر یک از مرد زناکار و زن زنا کار را صد تازیانه بزنید».

۲- حدیث شریف:

بندهء مسلمان بسیاری از احکام و مسائل دین خویش را از احادیث پیامبر اسلام ﷺ بدست می آورد. به همین اصول مسائل را از احادیث استنباط میکند، چنانچه پیامبر اسلام ﷺ میفرمایند: «خذوا عني خذوا عني: قد جعل الله لهن سبيلا البكر بالبكر جلد مائة و نفی سنة» (از من (دین خود را) بگیرید، از من (دین خود را) بگیرید، خداوند برای زنها راهی را اختیار کرده است، بکر با بکر (زنا نمودن پسر با دختر بکر) زدن صد تازیانه و تبعید یک سال است).

و آنحضرت ﷺ میفرماید: «من بدل دینه فاقتلوه» کسیکه دین خود را بدل میکند (مرتد میشود) او را بکشید.

۳- اجماع:

مقصود از اجماع، اجماع علماء امت در عصری از عصر های بعد از وفات رسول خدا ﷺ بوده بر اینکه حکم این مسئله این چنین است.

و اجماع واجب است که بر اساس قرآن مجید و حدیث شریف صورت بگیرد.

و معنی اجماع اینست که علماء امت همهء شان بگونهء واحدی حکم شرعی را از

دلیل بفهمند.

۴- قیاس:

ملحق نمودن فرع به اصل به علتی که میان فرع و اصل هر دو را جمع نماید.
مانند: حرام بودن مواد مخدر قیاس نمودن آن بر شراب به علت مسکر بودن هر دوی آنها.

۵- در فقه اسلامی مصادر دیگری هم وجود دارد مانند: استحسان، مصالح مرسله، سد ذرائع، قول صحابی، عرف، عمل اهل مدینه بر اختلافیکه میان علماء در مورد عمل نمودن به این مصادر وجود دارد.

قاعده های فقهی، و آنها زیاد است از آنجمله:

- ۱- اعتبار هر امر به مقاصد و اهدافش تعلق میگیرد، بدلیل این فرموده پیامبر خدا ﷺ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» (همانا ثواب اعمال به نیت وابستگی دارد).
مانند اینکه اگر کسی فعل مباحی را به قصد استعانت خواستن از آن به طاعت انجام میدهد خداوند او را مزد میدهد به سبب اینکه نیت وی صحیح است.
- ۲- یقین به شک زائل نمیگردد. دلیل این قاعده این فرموده خداوند متعال است که میفرماید: ﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾ سوره یونس: آیه ۳۶.

«اکثر ایشان جز گمان چیز دیگری را پیروی نمیکنند همانا گمان انسان را از حق هرگز بی نیاز ساخته نمیتواند».

قال رسول الله ﷺ: «إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَا يَدْرُكُ صِلَى أَثَلَاثَا أَمْ أَرْبَعَا؟ فليطرح الشك و لين على ما استيقن» رواه مسلم.

رسول خدا ﷺ فرمود: «زمانیکه یکی از شمايان در نماز خود به شک می افتد و

نمیدانند چند رکعت اداء نموده است، سه رکعت خوانده و یا چار رکعت؟ درین حالت شک را از خود دور کند و نماز خود را بر چیزیکه به آن یقین دارد بناء نماید».

بطول مثال:

۱- زمانیکه بر ذمهء شخصی دین ثابت گردید سپس برایش شک واقع شد که آیا دین خود را اداء نموده است یا خیر، بر وی است که شک خود را بر یقین بناء نماید و آن بقاء دین است و عدم اداء آن، پس بر وی لازم است که دین خویش را بپردازد.

۲- زمانیکه انسان یقین نمود که او وضوء دارد، سپس برایش شک پیدا شد که آیا وضو اش شکسته است یا نه؟ شک خود را بر یقین بناء نماید، و آن بقاء وضوء است لذا باید شک خود را دور نماید که آن عبارت از نقض وضوء است.

۳- مشقت آسانی را جلب مینماید: چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ

بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ سوره البقره: آیه ۱۸۵.

«خداوند بشما ارادهء آسانی را دارد، نه ارادهء سختی را».

وقالت عائشة - رضي الله عنها -: "ما خير رسول الله بين أمرين إلا اختار أيسرهما ما لم

يكن إثماً".

بی بی عائشه - رضی الله عنها - میفرماید: پیامبر خدا میان دو امر مخیر نگردیدند مگر اینکه آسانتر آنها را اختیار می نمودند، در صورتیکه در آن گناهی را مرتکب نمیشدند.

مثال ها:

۱- خداوند جمع نمودن میان دو نماز را برای مسافر مشروع ساخته است تا مشقت از وی دور گردد.

۲- برای مریض که قدرت اداء نماز را استاده ندارد جائز است که نماز خود را

نشسته اداء نماید.

۴- ضرورت ها چیز های ممنوع را مباح میگرداند:

خداوند متعال میفرماید: ﴿ فَمَنْ أَضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ﴾ سوره البقره: آیه ۱۷۳.

«چون کسی ناچار شد، در صورتیکه از حد نگذرد و تجاوز نکند پس گناهی بر وی عاید نمیشود».

زمانیکه انسان به خوردن چیز حرام از ترس مرگ ناچار گردد خوردن آن حرام برایش جواز دارد، بلکه به نزد عده از علماء خوردن آن حرام برایش واجب میباشد.

۵- نه از کسی ضرر را بپذیرد و نه هم بکسی ضرر برساند:

قال رسول الله ﷺ: «لا ضرر و لا ضرار». رسول خدا ﷺ فرمود: «نه از کسی ضرر را بپذیرد و نه هم به کسی ضرر برساند».

اگر به خانه کسی سوراخ باشد که باعث اذیت همسایه اش میگردد بر وی لازم است که آن سوراخ را مسدود نماید، و اگر میانه حویلی اش درختی باشد که ضرر آن به همسایه اش برسد باید آن درخت را قطع نماید زیرا قاعده است که نه از کسی ضرر را بپذیرد و نه هم به کسی ضرر برساند.

مقدمات علم عقیده

تعریف عقیده:

عقیده از نگاه لغت از «عقد الحبل» گرفته شده و بمعنی گره زدن ریسمان، به ریسمان دیگر می آید.

و در شریعت: اعتقاد جازم و یقین صحیح داشتن به اینکه خداوند به تنهایی پروردگار هر چیز، و مالک و آفریدگار اشیاء میباشد و تنها خداوند جل مجده مستحق عبادت است،

و خداوند متعال متصف به تمام صفات کمال بوده، و منزّه از هر عیب و نقص است. همراه با پای بندی به این عقیده و عمل کردن به آن.

اهمیت و ارزش عقیده:

۱- عقیده اساس سالم مجتمع اسلامی صحیح بوده و مجتمع که اعتماد بر عقیده صحیح در همهء شئون خود داشته باشد مجتمع مستقیم و به هم پیوست گفته میشود. عکس آن مجتمع ایکه اساس آن بر انحراف عقیده بناء شده پارچه پارچه و پراکنده میباشد.

۲- عقیده اساس دین و شرط قبول و صحت هر عمل است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾^۵ سوره المائده: آیه ۵.

«و کسیکه از چیز هایی که باید به آن ایمان آورده شود منکر گردد واقعاً عمل او حبط گردیده است و در آخرت از زیانکاران است».

و خداوند میفرماید: ﴿وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾^{۶۵} سوره الزمر: آیه ۶۵.

«همانا به تو و به پیشینیان تو وحی شده بود که اگر شرک آوری واقعاً عمل تو حبط میشود و بیگمان از زیانکاران میگردی».

بر هر فرد مسلمان لازم و ضروری است که به اندازه توان خویش به اصلاح عقیده خود بکوشد زیرا که عقیده صحیح به اذن خداوند سبب نجاتش میگردد.

۳- توحید اساس دعوت انبیاء علیهم السلام است:

چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ آعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾^{۳۶} سوره النحل: آیه ۳۶.

«به تحقیق در هر امتی رسولی (باین فرمان) فرستادیم که خدا را پرستش کنید و از (عبادت) بتان پرهیزید».

از همین جهت آنحضرت ﷺ در مکه مکرمه مدت سیزده سال را سپری کردند، و مردم را به توحید، و یکتایی خداوند متعال، و ترک بت پرستی دعوت نمودند. و این دعوت شان حتی بعد از هجرت هم دوام کرد و بلکه در ایام اواخر زندگی خویش مردم را از اینکه قبر را بگونهء مساجد بخود عبادتگاه قرار دهند بیم داد و منع نمود. و دلائل درین رابطه بسیار است.

مصادر و مآخذ اهل سنت و جماعت:

مصادریکه اهل سنت و جماعت از آنها در مورد عقیدهء خویش استفاده مینمایند قرآن عظیم الشان و احادیث صحیح پیامبر اسلام ﷺ است ازینرو در مسائل اعتقادی در نزد اهل سنت و جماعت اختلافی وجود ندارد، مانند اختلافیکه در مسائل فقهی میان شان موجود است.

از مصادر و مآخذیکه اهل سنت در مسائل اعتقادی خویش از آنها استفاده بعمل می آورند یکی اجماع است و آن اجماع امت محمد ﷺ از حضرات صحابه و تابعین و کسانیکه در قرون سه گانه اولی زندگی مینمودند میباشد. رسول خدا ﷺ در مورد شان چنین میفرماید: «خیر القرون قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم» (بهترین قرن ها قرن من است سپس قرنی که به قرن من نزدیک باشد و بعد قرنی است که به قرن من نزدیک است) و میفرماید: «علیکم بستی و سنة الخلفاء الراشدين المهديين من بعدي، عضوا علیها بالنواجذ» (بر شما لازم است که به سنت من، و سنت خلفاء راشدين هدایت گر من که بعد از من آمده اند عمل کنید. و این سنت ها را به دندانهای نواجذ (چهار دندان که در اخیر لیثه قرار دارد) خود بگیرید یعنی به آنها عمل نمایید).

از مصادر که استفاده مسائل اعتقادی از آنها صورت میگیرد یکی هم عقل صحیح

و سالم است که مناقض و معارض با قرآن مجید و احادیث گرانبهای آنحضرت ﷺ نباشد که به زودی در مورد دور فعال عقل و منزلت آن در شریعت سخن بمیان خواهد آمد.

کلمه طیه - (لا إله إلا الله)

لا إله إلا الله از افضل ترین کلمه ها بشمار می آید، قال محمد ﷺ: «خير ما قلت أنا والنبیون قبل لا إله إلا الله».

رسول خدا ﷺ میفرماید: «بهترین کلمه که من، و انبیاء قبل از من گفته اند کلمه (لا إله إلا الله) است». این کلمه اساس دین است و این را کلمه توحید نامیده اند. خداوند به این کلمه گواهی به یگانگی خود داده است، و فرشته ها و علماء راسخ در علم نیز به این کلمه گواهی و شهادت داده اند چنانچه قرآن مجید میفرماید: ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾
سوره آل عمران: آیه ۱۸.

«خداوند گواهی داد بر اینکه جز او معبودی نیست و فرشتگان و کسانی که از علم بهره اندوز اند (نیز) در حالیکه خداوند به عدالت قائم است جز او معبودی نیست، او صاحب قدرت و با حکمت است».

این کلمه (لا إله إلا الله) اعلان خضوع و انقیاد را در برابر خداوند متعال مینماید، و عبادت را مختص ذات یگانه او تعالی میگرداند، و به این کلمه آسمان ها و زمین بر پا شد، و تمام مخلوق بواسطه این کلمه آفریده شده است، و به منظور رساندن این کلمه به جهانیان همه انبیاء علیهم السلام مبعوث شده اند، و کتابهای آسمانی به ایشان نازل شده است، و شریعت انبیاء قائم و برپا شده است، و به گفتن همین کلمه مردم در روز قیامت به دو دسته تقسیم میگردند: دسته به جنت می روند و دسته به دوزخ، زیرا گفتن این

کلمه از جملهء حقوق خدا ﷻ بر بندگان می‌باشد. قال رسول الله ﷺ لمعاذ ﷺ: «هل تدري ما حق الله على العباد، وما حق العباد على الله؟ قال: الله ورسوله أعلم، قال: فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشرکوا به شيئاً وحق العباد على الله ألا يعذبهم إذا فعلوا ذلك» متفق عليه (صحیح بخاری و صحیح مسلم).

رسول خدا ﷺ به معاذ ﷺ گفت: «آیا حق خدا ﷻ را بر بندگان و حق بندگان را بر خداوند متعال میدانی؟ معاذ فرمود: خدا و رسولش دانا تر است، آنحضرت فرمود: حق خداوند بر بندگان اینست که تنها او را عبادت کنند و به او تعالی کسی را شریک نسازند، و حق بندگان بر خداوند اینست که اگر ایشان این کار را نمودند آنها را عذاب ننماید».

وقتی که این کلمه (لا إله إلا الله) آنقدر عظمت دارد و دارای مقام عالی و برجسته ای است تعلیم این کلمه و دانستن معنای حقیقی آن و فرا گرفتن ارکان و شروط آن بر هر فرد مسلمان واجب است. اما معنی آن قسمی که از دلائل قرآنی و احادیث نبوی فهمیده میشود اینست که معبود بر حق جز الله جل مجده نبوده و میان هیچ نوع عبادت را بجز به خداوند وحده لا شریک له به کسی دیگری نمی نماییم چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ﴾ سوره البینه: آیه ۵.

«(در حالیکه) مأمور نشده اند مگر باینکه خداوند را بکمال اخلاص بپرستند (وعقیده داشته باشند) که دین از (جانب) اوست و در عین حال از هر نوع انحرافی بر کنار باشند، نماز را به تمام و کمال اداء کنند و زکات بدهند، و این است دین صحیح استوار».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿سوره الأنبياء: آیه ۲۵﴾

«هیچ پیامبری را پیش از تو نفرستادیم مگر اینکه بوی وحی کردیم (که) نیست معبودی بجز من پس مرا پرستش کنید».

وعن عبد الله بن عمر - رضي الله عنهما - قال: قال رسول الله ﷺ: «بني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله ... الحديث».

از عبد الله پسر عمر - رضی الله عنهما - روایت شده که گفت: رسول الله ﷺ فرمود: «اسلام به پنج چیز بنا شده است: گواهی دادن باینکه جز خداوند معبودی نیست و محمد ﷺ فرستاده شده خدا است....».

وفي رواية: «بني الإسلام على خمس على أن يوحد الله....».

و در روایتی آمده است که: «اسلام به پنج چیز بنا یافته است: بر اینکه خدا را یگانه و یکتا بگردانی...».

وفي رواية: «بني الإسلام على خمس: على أن يعبد الله وحده ولا يشرك به شيئاً».

و در روایتی آمده است که: «اسلام به پنج چیز بنا یافته است: بر اینکه تنها خداوند عبادت و پرستش شود و به خداوند کسی شریک ساخته نشود».

این هر سه روایت را صحیح مسلم روایت کرده است.

عباداتی که مختص به ذات خداوند یگانه و یکتا است انواع زیادی دارد، از آنجمله است: دعاء، خوف، امید، توکل، رغبت و ترس، خشوع و تواضع، یاری خواستن، و پناه بردن، و مدد طلب نمودن و ذبح و نذر و....

کلمه طیه دارای دو رکن است: نفی و اثبات. نفی در گفتن «لا إله» یعنی نفی

نمودن تمام معبودان، و اثبات در گفتن «إلا الله» یعنی ثابت ساختن عبادت خاص برای خداوند یگانه و یکتا، چنانکه مالکیت مخصوص خداوند لا شریک له میباشد. برای هر فرد مسلمان مناسب است که ارکان کلمه طیه را بداند و آنها را در زندگی خود تطبیق

نماید تا اینکه از گفتن «لا إله إلا الله» بهره ور گردد.

چنانکه برای این کلمه ارکانی وجود دارد به همین قسم برای آن شروطی میباشد که گفتن این کلمه بدون شروط و ارکان آن صحیح نمیشود، و این شروط در قرآن مجید و احادیث نبوی شریف آمده است و اینها است:

۱- داشتن علمی که منافی جهل باشد:

چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ﴾ سوره محمد: آیه ۱۹.

«بدان که معبودی بجز خداوند نیست و از گناهان خود آمرزش بخواه».

وقال ﷺ: «من مات وهو يعلم أنه لا إله إلا الله دخل الجنة».

رسول الله ﷺ فرمود: «کسیکه در حالی بمیرد که او بداند که معبودی بجز خداوند نیست به جنت داخل میگردد».

معنای این شرط اینست که شخص بداند که معبود بر حق تنها و تنها خداوند است و بس.

۲- داشتن یقین که منافی شک باشد:

باید مایان یقین قطعی و جازم به مفهوم و معنی کلمه «لا إله إلا الله» داشته باشیم بگونه‌ای که به قلب مایان شک و تردید راه نیابد، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ سوره الحجرات: آیه ۱۵.

«واقعاً آنانی مؤمن اند که به خداوند و پیامبران او ایمان آوردند و سپس به شک نیفتادند، و به مال و جان خود در راه خدا جهاد کردند هم ایشان اند راستگوی».

وقال عليه السلام لأبي هريرة رضي الله عنه: «من لقيت من وراء هذا الحائط وهو يشهد (لا إله إلا الله) مستيقناً بها قلبه فبشره بالجنة».

پیامبر صلی الله علیه و آله برای ابو هریره رضی الله عنه فرمودند: «در عقب این دیوار با هر کسیکه ملاقات نمودی و او گواهی داد که معبودی بجز خداوند نیست در حالیکه باین کلمه از صدق دل یقین نماید او را به بهشت مژده بده».

۳- اقرار نمودن به زبان و تصدیق کردن آن به قلب:

چیزهای را که کلمه طیه از گوینده آن تقاضا دارد باید بندهء مسلمان به قلب خود تمام چیزهای را که به گویندهء این کلمه لازم است قبول نماید و به زبان خود اقرار کند، و رد نمودن مقتضیات کلمه طیه منافی شرط آن میباشد، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ وَيَقُولُونَ أَإِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ سوره الصافات: آیه های ۳۵ - ۳۶.

«آری) ایشان چنین بودند، چون به آنها گفته میشد جز خدا معبودی نیست تکبر میورزیدند و میگویند: آیا خدایان خود را به خاطر شاعر دیوانه ترک گوئیم».

۴- تسلیم شدن به این کلمه:

باید بندهء مسلمان به قلب و همهء جوارح و اعضای بدن خود به تمام چیزهای که این کلمه آورده است منقاد و تسلیم گردد و به همین انقیاد و تسلیم شدن به توحید و یگانگی خداوند است که اساس این کلمه را تشکیل میدهد، چنانچه خداوند جل جلاله میفرماید: ﴿وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ﴾ سوره لقمان: آیه ۲۲.

«هر کسیکه خود را به خدا تسلیم کند و او نیکو کار باشد همانا به دستگیرهء محکم چنگ زده است».

وقال ﷺ: «لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه تبعاً لما جئت به».

رسول خدا ﷺ میفرماید: «هیچ یک از شما مؤمن گفته نمیشود تا زمانیکه هوای نفس وی تابع چیزیکه من آورده ام نگردد».

۵- صداقت و پاکی از دروغ و نفاق:

باید قلب بنده مسلمان در گفتن کلمه طیبه موافق زبانش باشد و قلبش زبانش را تصدیق نماید زیرا منافقین این کلمه را به زبان خود میگفتند ولی قلب های شان این کلمه را تصدیق نمی نمود. چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَيَا لَيْتَ لَنَا آلَآخِرَ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ سوره البقره: آیه ۸.

«از (جملهء) مردمان کسانی اند که میگویند: بخداوند و به روز آخرت ایمان آوردیم و ایشان (در حقیقت) ایمان ندارند».

وقال ﷺ: «ما من عبد يشهد أن لا إله إلا الله صدقاً من قبله إلا حرمه الله على النار».

پیامبر اسلام ﷺ میفرماید: «هیچ بنده نیست که گواهی دهد باینکه معبودی بجز خداوند نمیباشد در حالیکه از صدق دل این شهادت را داده باشد مگر اینکه خداوند دوزخ را بر وی حرام میگرداند».

۶- دوست داشتن این کلمه که منافی آن بغض و کینه توزی است:

بنده مسلمان این کلمهء مبارکه را دوست دارد و نیز دوست دارد که مطابق به آن عمل کند. و اهل این کلمه را و کسانی که به این کلمه عمل مینمایند نیز دوست میداشته باشد. چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّوهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ﴾ سوره البقره: آیه ۱۶۵.

«با اینهم» هستند مردمی که بغیر از خدای بر حق معبودان دیگری را (به پرستش) میگیرند، ایشان را طوری دوست میدارند که باید خدا را دوست داشته باشند. اما آنانیکه (بخدا) ایمان دارند، محبت شان بخدا (نسبت به محبت مشرکان در برابر معبودان شان) شدید تر میباشد. ستمگاران هنگامیکه عذاب (خدا) را ببینند باین حقیقت پی می برند که همه نیروها تنها از آن خدا است و بی شک خداوند سخت عذاب کننده است».

وقال ﷺ: «ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان: أن يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما، وأن يحب المرء لا يحبه إلا الله، وأن يكره أن يكره أن يعود في الكفر بعد أن أنقذه الله منه كما يكره أن يقذف في النار» صحيح البخاری.

پیامبر خدا ﷺ فرمود: «هرگاه سه خصلت در شخص موجود باشد لذت و شیرینی ایمان را در می یابد: اینکه خدا و رسولش ﷺ از همه کس برای وی محبوب تر باشد، و اینکه شخصی را فقط برای خدا دوست بدارد، و اینکه زشت پندارد که به کفر باز گردد بعد از اینکه خداوند از آن او را نجات داده است چنانچه زشت می پندارد که در آتش انداخته شود».

۷- اخلاص:

معنی اخلاص اینست که انسان به همه اعمال تعبیدی که انجام میدهد رضای خدا را در نظر داشته باشد و عمل خود را از تمام چیزهائی شرک آلود پاک بگرداند.

چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ سورة الزمر: آیه ۲.

«پس خداوند را پرستش کن و خاص به او بندگی کن».

وقال ﷺ: «إن الله حرم على النار من قال لا إله إلا الله يبتغي بذلك وجه الله».

رسول خدا ﷺ فرمود: «کسیکه کلمهء «لا إله إلا الله» را بگوید و به آن رضای خدا را طلب نماید خداوند آتش دوزخ را بر وی حرام میگرداند».

کسیکه به این شرط های متذکره فوق عمل کند در روز قیامت دروازه جنت برویش باز میشود، و کسیکه این شرط ها را ترک نماید دروازه جنت برویش باز نمیگردد.

از وهب پسر منبه رحمه الله پرسیده شد: آیا کلمهء لا إله إلا الله کلید جنت نیست؟ وی در جوابش گفت: نی چنان است اما کلیدی نیست که دندان نداشته باشد اگر تو کلیدی را که دارای دندان باشد در قفل بیاندازی قفل برایت باز میگردد و اگر کلیدی را که دندان نداشته باشد در قفل بیاندازی قفل برایت باز نمیگردد. **تحت این کلمه سه نوع از توحید داخل میشود:**

۱- توحید در ربوبیت:

و آن اینست که بندهء مسلمان اعتقاد و یقین کامل داشته باشد به اینکه خداوند آفریدگار همهء اشیاء (جهان و مافیها) است. و خداوند جَلَّ جَلَالُهُ تدبیر کننده و زنده کننده و میراننده و روزی دهنده است و هیچ کسی بجز خداوند مالک و آفریدگار این چیز ها شده نمیتواند و تنها خداوند پروردگار همهء کائنات است چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾. «ستایش خدای را است پروردگار عالمیان».

و میفرماید: ﴿وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ «اگر از ایشان بپرسی که ایشانرا که آفریده است میگویند: خداوند».

این توحید در قلب و در فطرت همهء مردم مستقر شده است و برای هیچ کس مجال انکار آن نیست حتی کفار.

۲- توحید الوهیت:

و آن اینست که اعتقاد و یقین داشته باشد باینکه تنها خداوند معبود بر حق و مستحق عبادت است و همهء عبادت ها مختص ذات خداوند متعال است و بس و اینست

معنی توحید در الوهیت و آن توحید خداوند به افعال بندگان گفته میشود، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ سورة الفاتحه: آیه های ۱ - ۴.

«ستایش خدای را است پروردگار عالمیان، بخشاینده مهربان، پادشاه روز جزاء، تنها ترا می پرستیم و تنها از تو یاری می خواهیم».

و مقصود از فرستادن پیامبران علیهم السلام، و آفریدن مخلوق اقرار و اعتراف به توحید و یگانگی خداوند و عبادت برای خدا است، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ «جن و انسان ها را نیافریده ام مگر برای عبادت».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ سورة الأنبياء: آیه ۲۵.

«نه فرستادیم پیش از تو هیچ پیامبری مگر اینکه بسوی او وحی فرستادیم که نیست هیچ معبود بر حق بجز من پس پرستش من را بکنید».

عبادت اسم جامعی است برای هر عملیکه خداوند جلّ جلاله آنرا دوست دارد، و به آن راضی است، از گفتنی ها و کردار های ظاهری و باطنی که بر اساس کمال خوف، و امید به خداوند متعال بناء شده و استوار باشد.

۳- توحید در اسماء و صفات:

و آن اینست که ما اسماء و صفاتی را به خداوند جلّ جلاله ثابت نماییم که در قرآن مجید و احادیث صحیح آمده است، و اسماء و صفاتی ار از خداوند نفی نماییم که در قرآن مجید و احادیث شریف نفی شده است. چنانچه خداوند میفرماید: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ سورة طه: آیه ۸.

«خدا، بجز او معبودی نیست مر او را است نامهای نیکو».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ^طسوره الأعراف: آیه ۱۸۰.

«و برای خدا است نامهای نیکو، او را به آن نامها بخوانید، و آنانی را ترک کنید که در نامهای خداوند کج روی میکنند، به زودی در برابر اعمالی که انجام دادند جزاء داده میشوند».

خداوند سبحانه و تعالی نامهای بسیاری دارد که تحت حصر و شمار نمی آید چنانچه آنحضرت ﷺ میفرمایند: «أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ لَكَ سَمِيتَ بِهِ نَفْسُكَ أَوْ أُنْزِلَتْ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلِمْتَهُ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِكَ أَوْ اسْتَأْثَرَتْ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ».

«ای بار الها: تو را به همه نامهای که خودت را به آن نامیدی سؤال میکنم، و به نامهای که در کتاب خود نازل فرمودی، و یا کسی را از مخلوق خود آن نام را تعلیم دادی، و یا آن نام ها را به نزد خود در علم غیب اختیار کردی».

وقال ﷺ: «إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ».

پیامبر خدا ﷺ فرمود: «برای خداوند نود و نه نام است کسی که این نام ها را احصائیه نماید (یاد بگیرد و حفظ کند و به مقتضی آنها عمل کند) در جنت داخل میگردد».

اینها نام های خداوند عز وجل بود که از قرآن مجید و احادیث پیامبر اسلام ﷺ تعلیم گرفتیم، اما صفات خداوند ﷻ: خداوند ﷻ به تمام صفت های زیبا و کامل متصف است، صفت های که شبیه و مانند آنها در هیچ مخلوقی وجود ندارد، و برای خداوند تمام صفت های را که در قرآن مجید و احادیث گرانبهای آنحضرت ﷺ آمده است ثابت میسازیم، بدون اینکه در این اسماء و صفات، زیادت و یا نقص، تشبیه و یا تعطیل، تغییر و یا تحریف، و تمثیل را بیاوریم، و میگوییم آنچه را که خداوند میفرماید:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ سوره الشوری: آیه ۱۱.

«هیچ چیز (شبیهِ و) همانند او نیست و او است شنوا و دانا».

گواهی دادن به اینکه محمد ﷺ رسول خدا است

این شق دوم توحید بوده و از متممات آن بشمار می آید، زیرا محبت خداوند بدون محبت رسول خداوند ﷺ تکمیل نمیگردد. و چیزهای را که رسول خداوند ﷺ نا پسند می پندارد به نزد خداوند جل مجده آنها نیز نا پسند است. و راهی بسوی دانستن اراده خداوند ﷻ و عملی که خداوند به آن راضی میگردد جز از طریق پیامبر اسلام ﷺ وجود ندارد. زیرا یگانه کسیکه پیام خداوند را بمردم می رساند رسول خداوند است و بس، بناءً بندهء مسلمان باید از آنحضرت ﷺ پیروی کند، و روش ایشانرا اختیار نماید و به سنت شان چنگ زند، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ سوره آل عمران: آیه ۳۱.

«بگو: اگر شما خداوند را دوست دارید، پس مرا پیروی کند تا خدا شما را دوست بدارد و گناهان شما را ببخشد، و خداوند آمرزنده و مهربان است».

و نیز خداوند متعال میفرماید: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

سوره آل عمران: آیه ۱۳۲.

«خداوند و پیامبر او را فرمان برید تا باشد که مورد مرحمت قرار گیرید».

وقال ﷺ: «ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان: أن يكون الله ورسوله أحب إليه

منها سواهما...» الحديث.

پیامبر خدا ﷺ فرمود: «هرگاه سه خصلت در شخص موجود باشد لذت و شیرینی

ایمان را در می‌یابد: اینکه خدا و رسولش ﷺ از همه کس برای وی محبوب‌تر باشد...». و معنی گواهی دادن باینکه رسول خدا ﷺ رسول خدا است اینست که مسلمان یقین داشته باشد و اقرار کند باینکه حضرت محمد ﷺ پسر عبد الله پسر عبد المطلب هاشمی قریشی رسول خدا بوده و خداوند ﷻ رسالت همه انبیاء و رسول‌ها را برسالت ایشان ختم نموده است، و دین شانرا آخر تمام ادیان قرار داده است. و از امور لازمی این گواهی اینست که بنده مسلمان اوامر رسول خدا را بجا آورد، و نواهی ایشانرا ترک دهد، و خداوند ﷻ را بگونه عبادت کند که در شریعت و احادیث آنحضرت ﷺ ثابت شده است، و اینکه بتمام چیزهاییکه به احادیث گرانهای آنحضرت ﷺ ثابت شده است یقین و تصدیق نماید، چنانچه خداوند عز و جل میفرماید: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ سوره الحشر: آیه ۷.

«آنچه پیامبر برای شما می‌دهد بپذیرید، و از آنچه شما را منع میکند منصرف شوید». از چیزهاییکه معرفت آنها در گواهی دادن رسالت آنحضرت ﷺ مناسب است و از جمله آدابی بشمار می‌آید که مسلمانان در برابر رسول خدا ﷺ انجام دهند اینها است:

۱- اینکه محبت رسول خدا ﷺ و محبت دین شان از محبت مالها، اولادها، و جانها و همسرها ما به نزد ما محبوب‌تر و دوست داشته شده‌تر باشد، چنانچه رسول خدا ﷺ میفرماید: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَلَدِهِ وَوَالِدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» (هیچ یکی از شما مؤمن کامل شمرده نمیشود تا من به نزدش از فرزند، پدر، و مادر، و همه مردم دوست داشته‌تر نباشم).

۲- اینکه مایان رسول خدا ﷺ را در همه شئون زندگی خویش از کوچک و بزرگ آن بحیث پیشوا و رهنمای انتخاب نماییم، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾ سوره الأحزاب: آیه ۲۱.

«برای شما واقعاً رسول خدا نمونه نیکویی است، برای کسیکه آرزوی او (ثواب) خداوند و روز آخرت است».

۳- تعظیم رسول خدا ﷺ و اکرام و احترام شان و احترام احادیث شان و سنت آنحضرت ﷺ بدون غلو و تفریط و قایل بودن مقامی برای رسول خدا که خداوند جلّ و علاّ خودش آن مقام را برای شان انتخاب نموده است، باین معنی که ایشان رسول خدا اند باید مورد تکذیب قرار نگیرند، و بنده خداوند اند باید عبادت نشوند، و ایشان افضل ترین مخلوق خدا و امام و پیشوای رسولان خدا و حجت و دلیل خداوند به مخلوقش میباشند. و صاحب حوض کوثر و شفاعت عظمی بوده و سردار و سرور اولاد بنی آدم اند علیه الصلاة والسلام، با اینهم ایشان بشر اند و مخلوق خداوند جل مجده اند چنانچه خداوند میفرماید: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ﴾ سوره فصلت: آیه ۶.

«بگو: واقعاً من بشری هستم مثل شما، به من وحی میشود که خدای شما خدای یگانه است».

و بهترین مقام آنحضرت ﷺ مقام بندگی و عبودیت است و رسول خدا بنده خدا است چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ سوره الجن: آیه ۱۹.

«و اینکه چون بنده خدا بر خاست تا خدا را پرستش کند نزدیک بود بالای او بر سر هم بریزند».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا﴾ سوره الأسراء: آیه ۱.

«پاک و منزّه است ذاتیکه بنده خود را شبی از مسجد حرام به مسجد اقصی برد».

رسول خدا ﷺ از غلو و زیاده روی که مناسب شخصیت شان نبوده و از صفات

خداوند بشمار می آید نهی فرموده اند چنانچه میفرمایند: عن عمر رضی الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: «لا تطروني كما أطرت النصارى ابن مريم، إنما أنا عبد الله فقولوا: عبد الله ورسوله». صحیح بخاری و مسلم.

از حضرت عمر فاروق رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت ﷺ فرمود: «در مدح من زیاده روی و افراط مکنید مانندیکه نصاری در مدح (عیسی علیه السلام) پسر مریم زیاده روی و افراط نمودند، (العیاذ بالله او را خدا و پسر خدا گفتند) واقعاً من بنده (خدا) ام مرا بندهء خدا و رسول خدا بگویند».

۱- بسیار درود فرستادن به رسول خدا ﷺ، و این علامهء محبت رسول خدا بشمار می آید چنانچه قرآن کریم میفرماید: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ سوره الأحزاب: آیهء ۵۶.

«ای مسلمانان! بر وی درود بفرستید و با اخلاص کامل به او سلام دهید».

وقال ﷺ: «من صلى عليَّ صلاةً صلى الله عليه بها عشرًا».

پیامبر خدا ﷺ میفرماید: «کسیکه بر من یکبار درود بفرستد خداوند به او ده بار درود میفرستد».

وقال ﷺ: «البخيل من إذا ذكرت عنده لم يصل عليَّ».

رسول خدا ﷺ میفرماید: «بخیل کسی است که چون من در نزدش یاد کرده شوم او بر من درود نمی فرستد». فاللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد.

شریک بخدا گرفتن و انواع آن

شریک گرفتن به خدا از بزرگترین گناهانی است که شخص در برابر پروردگار

خویش مرتکب میشود، چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ ^{۴۸} سوره النساء: آیه ۴۸.

«حقا که خداوند این را که به او شرک آورده شود نمی آمرزد ولی سوای شرک هر کسی را که بخواهد می آمرزد».

شرک: شریک قرار دادن غیر خداوند با خداوند در اعمال و افعالی که بجز خداوند آنها را کس دیگر مستحق نمیشد، و شرک انواع زیادی دارد:

۱- شرک اکبر:

شرک اکبر آنست که انسان همراه خداوند خدایان دیگری را انتخاب نماید، و آنها را به نوعی از انواع عبادت، پرستش نماید، و میان آنها و خداوند مساوات و برابری قایل شود. صاحب این نوع شرک جاودانه در دوزخ می ماند. تحت این نوع شرک انواع دیگری وجود دارد:

الف- شرک در دعا: و آن اینست که از غیر خداوند بخواهد تا به او نفع برساند و یا از وی ضرری را دفع نماید. این نوع شرک، شرک اکبر است چنانچه خداوند میفرماید: ﴿وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ﴾ ^{۱۰۶} سوره یونس: آیه ۱۰۶.

«و بجز خدا چیزی را که نه به تو سودی میرساند و نه (هم) زیانی بخوان».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ ^{۶۰} سوره غافر: آیه ۶۰.

«و پروردگار شما گفت: مرا نیایش کنید تا (خواست) شما را اجابت کنم، کسانی که از پرستش من تکبر می ورزند حتماً به خواری وارد دوزخ میشوند».

ب - شرک در عبادت: و آن اینست که انسان نوعی از انواع عبادت را برای غیر خدا اختصاص دهد مانند: طواف نمودن به اطراف بت ها، یا قبر ها و یا اینکه بغیر خدا ذبح نماید و یا بغیر خدا نذر نماید و غیره.

چنانچه خداوند متعال میفرماید: ﴿بَلِ اللَّهِ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ «بلکه خدا را عبادت کن و از جمله شاکران باش».

و خداوند عزوجل میفرماید: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾ سوره الزمر: آیه ۳.

«میگویند) ما اینها را پرستش نمیکنیم جز برای آنکه ما را به خداوند نزدیکتر گردانند همانا در چیزیکه ایشان در آن اختلاف می ورزند خداوند در میان شان حکم میکند و خداوند کسی را که دروغگو و ناسپاس است هرگز رهیاب نمیسازد».

ج - شرک در شفاعت: و آن اینست که انسان میان خود و میان خداوند واسطه و شفیع انتخاب کند تا او را به خداوند مقرب بگرداند این شرک اکبر است زیرا خداوند از همه ما سوی خود بی نیاز است، و خداوند به هیچ کس نیازی ندارد و چنانچه میفرماید: ﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ ۚ قُلْ أُولَٰئِكَ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ﴾ سوره الزمر: آیه ۴۳.

«آیا دیگران را جز خدا شفیع گرفته اند؟ بگو: آیا اگر ایشان هیچ قدرتی نداشته باشند و (هیچ چیزی را) نفهمند؟».

و خداوند متعال میفرماید: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَتُنَا عِنْدَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتَتَّبِعُونَ ۚ اللَّهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَنَهُ ۚ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ سوره یونس: آیه ۱۸.

«ایشان بجز خداوند چیزهای را پرستش میکنند که به ایشان نه ضرری میرساند و نه نفعی، و میگوید: اینها نزد خداوند شفاعت گران مایند بگو: آیا شما خداوند را از چیزیکه در آسمانها و زمین است و او آنرا نمیداند آگاه میسازید؟ پاک است ذات او و برتر است از چیزهای که شریک او می پندارند».

۲- شرک اصغر:

و آن شرکی است که انسان را از دایره ملت اسلام بیرون نمیکند مگر توحید را ناقص میسازد و مخل توحید میباشد، و گاهی انسان را به طرف شرک اکبر میکشاند، مانند: ریا کاری در عبادت.

قال الله في الحديث القدسي: «أنا أغنى الشركاء عن الشرك من عمل عملاً أشرك فيه معي غيري تركته وشركه».

خداوند در حدیث قدسی میفرماید: «من از شرک گرفتار شریک ها بی نیازم کسیکه عملی را انجام دهد و در آن عمل غیر از من را به من شریک بسازد او را و شرکش را ترک میکنم» یعنی او را یاری و مدد نمی کنم. از جمله مثالهای شرکی قسم خوردن به غیر نام خداوند است.

قال العیسی: «من حلف بغير الله فقد كفر أو أشرك».

رسول خدا ﷺ فرمود: «کسیکه بغير نام خداوند قسم خورد واقعاً کافر شده است، و یا به خداوند شریک گرفته است».

از جمله مثالهای شرکی: گفتهء شخصی است که میگوید: ما شاء الله و شاء فلان. (چیزی که خداوند بخواهد و فلانی بخواهد). این گفتهء خود را به (واو) که برای برابری می آید ذکر نماید زیرا درین وقت بین خداوند جلّ و بین فلانی تسویه و برابری را عقیده نموده است.

نفاق

نفاق در لغت از «نفق» گرفته شده است و آن سردابی است در زمین که برایش منفذی در جای دیگر وجود دارد، و یا «نفاق» از «النافقاء» گرفته شده است، و آن عبارت از خانه‌ای است دارای سقف نازک و رقیقی که موشی‌ها دشتی در زیر زمین بخود میسازند و زمانیکه احساس خطر می‌نمایند آنرا با سر خود دور نموده از داخلش بیرون میشوند.

و نفاق شرعی عبارت از اظهار نمودن ایمان بر زبان و پوشیده ساختن کفر در قلب میباشد. و آن به چند نوع است:

۱- نفاق اکبر:

و آن عبارت از نفاق اعتقادی است. به این معنی که شخص در ظاهر اظهار اسلام می‌کند و اما در باطن کافر بوده و کفر را در قلب خود می‌پوشاند، و در میان مسلمانان تظاهر به اسلام مینماید. او در واقع مسلمان نبوده بلکه اسلام را انکار و تکذیب میکند، چنانکه منافقین صدر اسلام این اوصاف را داشتند. منافق در آتش دوزخ همیشه میماند و در طبقه‌ی زیرین دوزخ قرار میگیرد، چنانچه قرآنکریم میفرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾ سوره النساء: آیه ۱۴۰.

«حقا که خداوند منافقان و کافران همه را در دوزخ جمع میکند».

و خداوند عزوجل میفرماید: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ

نَصِيرًا﴾ سوره النساء: آیه ۱۴۵.

«همانا منافقان در طبقه‌ی زیرین آتش اند و تو هرگز برای شان مددگاری نمی‌یابی».

۲- نفاق اصغر:

همان نفاق عملی است. و آن متصف بودن به اخلاق و خصائل نفاق است. این نوع نفاق انسان را از دائره اسلام خارج نمیسازد مگر او را مستحق وعید شدیدی که درین حدیث مبارک آمده است میگرداند چنانچه آنحضرت ﷺ میفرماید: «أربع من كن فيه كان منافقاً خالصاً، ومن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من النفاق حتى يضعها: إذا أؤتمن خان، وإذا حدث كذب، وإذا عاهد غدر، وإذا خاصم فجر».

رسول خدا ﷺ فرمود: چهار خصلت است که هرگاه در کسی موجود باشد منافق خالص است. و کسیکه در او خصلتی از این خصلت ها باشد در او خصلت از نفاق است تا آنرا ترک دهد. چون امین شمرده شود خیانت کند، و چون سخن زند دروغ گوید، و چون پیمان بندد پیمان شکنی کند، و چون جنگ کند دشنام دهد.

برای بندهء مسلمان مناسب است که از اوصاف منافقین و اخلاق و عادات شان دوری گزیند تا از جملهء منافقان بشمار نیاید و برایش لازم است که برای تصفیه ایمان و اصلاح عقیدهء خود سعی ورزد تا روز قیامت خداوند را در حال مقابله کند که دارای قلب سلیم باشد.

مقام و منزلت عقل از نگاه اسلام

دین مقدس اسلام منزلت و مقام عقل را بلند برده و به عقل ارزش و قدر قایل است، عقل بخشش و هدیه ای است از جانب خداوند جلّ جلاله که به آن انسان از حیوان متمایز میگردد، عقل کلیدی است که بوسیله آن دروازه های علم و دانش بروی انسان باز میگردد و به آن ضرر را از نفع میشناسد و توسط عقل تفکر و تدبر مینماید و چیز ها را اختراع میکند و علم فرا میگیرد و به دادن عقل خداوند به بندگان خویش امتنان نموده میفرماید: ﴿قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾

سوره الملک: آیه ۲۳.

«بگو: او است که شما را (از عدم) آفرید و برای شما گوش، چشم، و دلهای قرار داده، اندک است شکرانی که شما (در برابر آن) میکنید».

از نظر دین اسلام عقل مدار و اساس تکلیف است، غیر عاقل مانند دیوانه، طفل، خوابیده، و امثال آنها مکلف نمیشوند زیرا عقل است که کلید فهم و درک است، ازینرو بعضی از علماء میفرمایند: «عقل برهان و حجت خداوند بر مخلوق است».

قال رسول الله ﷺ: «رفع القلم عن ثلاثة: عن المجنون المغلوب عن عقله، حتى يبرأ وعن النائم حتى يستيقظ وعن الصبي حتى يحتلم».

رسول خدا ﷺ میفرماید: «سه طائفه مرفوع القلم اند: دیوانه ای که جنون بر عقلش غالب آمده است تا وقتی که صحت یاب گردد، خوابیده تا زمانیکه بیدار شود، طفل تا زمانیکه به رشد و بلوغ خود برسد».

نقطهء رابطه و وصل میان این سه طائفه همانا عدم وجود عقل سلیم است. به سبب همین اهمیت عقل در اسلام، خداوند حفاظت و نگهبانی عقل را مشروع گردانیده است و بلکه حفاظت آنرا یکی از ضرورت های پنجگانه دین وانمود کرده است و آنها عبارت اند از: دین، نفس، عزت و شرف، عقل و مال. روی همین اساس هر چیزیکه باعث از بین بردن عقل گردد آنرا حرام گردانیده است، مانند: نوشیدن شراب واستعمال مخدرات و غیره.

دین اسلام عقل را متوجه تفکر در اموری که در حدود و توان عقل است گردانیده و او را در مسائل که توان تفکر را در آنها دارد رهنمونی نموده است مانند: تفکر کردن در مصالح دنیوی، و اختراع نمودن چیزهایی که برایش مفید بوده و او را در وسائل زندگی اش یاری میکند. چنانکه او را به تدبیر و تفکر در آیات خداوند و دلائل قدرت کامله او تعالی که سبب تقویت و زیادت ایمانش میگردد و علاقهء او را به پروردگارش مستحکم میسازد دستور میدهد.

همانطوریکه اسلام عقل را از همهء چیزهایی که باعث دوری اش از افکار نا درست

میگردد باز میدارد به همین قسم او را به چیزهاییکه مانع رشد و منفعت اش میگردد باز میدارد، مانند: پیروی نمودن از اوهام و ظنون، خرافات و تسلیم شدن در برابر عادات و تقالیدیکه مخالف دین است، و فعالیت های عقل را منجمد میسازد.

با همین منزلت و مقام بزرگی که خداوند به عقل داده است اسلام به ما این را نیز گفته است که عقل سلیم از عوارض و عیوب، هیچگاه با دلائل قرآن مجید و احادیث صحیح رسول خدا ﷺ برخورد نکرده و در تعارض قرار نمیگیرد. و اگر کدام تعارض وهمی ای میان عقل و دلائل شرعی برای بعضی از دانشمندان پیدا شود درین حالت عقل سلیم شان دوست میدارد که در برابر حدود شریعت اسلام و آیات کلام ربانی متوقف شود و از خود نظری را ارائه ندهد.

و همچنان عقل انسانی توان آنرا ندارد که باین فهم محدود خود کنه و حقیقت احکام شرعی را درک کند درین حالت بر وی لازم است که در برابر امر خداوند تسلیم و منقاد گردد و خداوند را عبادت کند اگر چه حکمت و فلسفهء همان حکم شرعی را نداند چنانچه حضرت علی علیه السلام میفرماید: اگر دین به رأی و عقل محض میبود مسح نمودن تحت موزه از بالای آن بهتر و افضل تر پنداشته میشد.

